

# KLINIKA

CZASOPISMO FUNDACJI UNIWERSYTECKICH PORADNI PRAWNYCH  
Nr 31–32 (36–37)/2021–2022

MAGDALENA GABRYSIAK, BARBARA NAMYSŁOWSKA-GABRYSIAK  
*Involvement of Irish legal clinics in abortion rights activism,  
as an example for the way forward in Poland.*

KATARZYNA JULIA KOWALSKA, ALEKSANDRA PARTYK  
*Profil nauczyciela klinicznego. Wstęp do rozważań*

KATARZYNA SYROKA-MARCZEWSKA  
*Prawo medyczne z perspektywy nauczania klinicznego*

AGNIESZKA KRZYŻAK  
*Konsekwencje wyroku Schrems II w dobie koronawirusowej rzeczywistości  
cyfrowej*

PIOTR BETKOWSKI  
*Wyzwania dla prawa karnego i cywilnego niesione przez rozwój sztucznej  
inteligencji*



### 3 Involvement of Irish legal clinics in abortion rights activism, as an example for the way forward in Poland.

*Magdalena Gabrysiak, Barbara Namysłowska-Gabrysiak*

### 9 Profil nauczyciela klinicznego. Wstęp do rozważań

Profile of clinical legal education teacher. Introduction to the issue

*Katarzyna Julia Kowalska, Aleksandra Partyk*

### 14 Prawo medyczne z perspektywy nauczania klinicznego

Medical law in the legal clinic education

*Katarzyna Syroka-Marczewska*

### 20 Konsekwencje wyroku Schrems II w dobie koronawirusowej rzeczywistości cyfrowej

Consequences of the Schrems II judgment in the era of coronavirus digital reality

*Agnieszka Krzyżak*

### 25 Wyzwania dla prawa karnego i cywilnego niesione przez rozwój sztucznej inteligencji

Challenges to civil and criminal law related with the development of artificial intelligence

*Piotr Betkowski*

## Polecamy najnowszy numer EDUKACJI PRAWNICZEJ



Fundacja Uniwersyteckich  
Poradni Prawnych



Oddając w Państwa ręce jesienny numer czasopisma „Klinika”, chciałbym podziękować kończącej swoją misję – Redaktor Naczelny – dr *Marcie Skrodzkiej* za Jej wieloletnią pracę i zaangażowanie w tworzeniu czasopisma „Klinika” – pracę przyczyniającą się do rozwoju holistycznego i klinicznego nauczania na wszystkich wydziałach prawa w Polsce. Jednocześnie chciałbym podziękować Prezesowi Zarządu Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych – dr *Filipowi Czernickiemu* – za powierzenie misji redagowania „Kliniki”. Przede wszystkim jednak chciałbym podziękować dr hab. *Barbarze Namysłowskiej-Gabrysiak* za wsparcie, bez którego – raczkując w roli redaktora naczelnego – nie poradziłbym sobie z przygotowaniem tego numeru czasopisma.

Zebrane w tym numerze artykuły zostały opracowane przez Autorki i Autorów pracujących zarówno w Polsce, jak i za granicą w znakomitych instytucjach publicznych (University of Cambridge, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet w Białymstoku oraz Polska Akademia Nauk) oraz niepublicznych (Krakowska Akademia im. A.F. Modrzewskiego oraz Wyższa Szkoła Nauk Społecznych PEDAGOGIUM w Warszawie). To z kolei wskazuje, że w środowisku klinicznym wciąż drzemie ogromny potencjał. Dlatego – składając kolejny numer „Kliniki” – chciałbym dążyć do zamieszczania w nim przynajmniej jednej publikacji anglojęzycznej, tak żeby z czasem następne wydania mogły zawierać teksty nauczycielek i nauczycieli klinicznych, nie tylko z Polski, ale z całego świata, co – mam nadzieję – wpłynie na rozwój debaty środowiskowej, nawiązującej do aktualnych problemów społecznych i prawnych danego państwa, regionu oraz kontynentu.

Pierwszy tekst – autorstwa *Magdaleny Gabrysiak* i dr hab. *Barbary Namysłowskiej-Gabrysiak* – poświęcony został aktualnemu problemowi społecznemu, dotyczącemu praw reprodukcyjnych w Polsce i na świecie, z uwzględnieniem metod działania stosowanych przez kliniki prawa w Irlandii. W artykule tym Autorki wskazują możliwe drogi wykorzystania potencjału klinik prawa w Polsce w prowadzeniu działań społecznych na rzecz zmian prawa w zakresie dostępu do przerwania ciąży.

W drugim tekście Autorki – dr *Katarzyna Julia Kowalska* oraz dr *Aleksandra Partyk* – podjęły aktualny i istotny temat fenomenu profilu oraz specyfiki pracy nauczycieli klinicznych, który to tekst powinien prowadzić do debaty środowiskowej na temat kierunków oceny i możliwości ewentualnych zmian w zatrudnianiu w klinikach prawa w świetle przepisów ustawy z 20.7.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Trzeci tekst – opracowany przez dr *Katarzynę Syroka-Marczewską* – zwraca uwagę na szczególnie ważny w trakcie pandemii problem roli udziału studentek i studentów w programach klinicznych w nauczaniu prawa medycznego. Pewne jest, że kliniki prawa będą musiały coraz częściej mierzyć się ze sprawami z zakresu prawa medycznego – w tym też prawa farmaceutycznego. Zdaniem Autorki zadaniem klinik prawa jest w szczególności wskazywanie różnych dróg dochodzenia roszczeń związanych z niewłaściwą opieką medyczną i trybu składania skarg na nieprawidłowe leczenie, naruszenia praw pacjentów, a także błędy organizacyjne.

Dwa ostatnie teksty mające na celu wywołanie szeroko rozumianej debaty środowiskowej to artykuł mgr *Agnieszki Krzyżak*, na temat konsekwencji wyroku Schrems II w dobie koronawirusowej rzeczywistości cyfrowej, oraz *Piotra Betkowskiego* – dotyczący wyzwań dla prawa karnego i cywilnego niesionych przez rozwój sztucznej inteligencji.

Życzę Państwu zdrowych, pełnych ciepła i nadziei Świąt Bożego Narodzenia oraz szczęśliwego Nowego Roku, a nade wszystko przyjemnej lektury. Zachęcam do pisania oraz przysyłania tekstów – w tym zwłaszcza anglojęzycznych – dotyczących Państwa doświadczeń zdobywanych w klinikach prawa w Polsce i na świecie. *Quod felix, faustum fortunatumque sit!*

Radca prawny *Paweł Klimek*



Fundacja Uniwersyteckich  
Poradni Prawnych

**Adres redakcji:**

ul. Szpitalna 5 lok. 5, 00-031 Warszawa  
tel.: 22 829 91 29 w. 143  
e-mail: redakcja-klinika@fupp.org.pl

**Wydawca:**

Wydawnictwo C.H. Beck  
00-203 Warszawa, ul. Bonifraterska 17  
Nakład: 200 egz.

**Kolegium redakcyjne:**

dr hab. Joanna Kuźmicka-Sulikowska, prof. UW (Uniwersytet Wrocławski)  
dr hab. Barbara Namysłowska-Gabrysiak (Uniwersytet Warszawski)  
dr Marta Janina Skrodzka (Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży)  
dr Magdalena Ustaborowicz (Uniwersytet Łódzki)

**Redakcja:**

Lucyna Wyciszkievicz-Pardej

**Korekta:** Małgorzata Nowakowska

**Skład i łamanie:** IDENTIA Michał Majchrzak

**Reklama:** Kinga Filipowicz tel.: 22 33 77 652

Klinika jest dystrybuowana bezpłatnie, jako dodatek do EP.

**Rada Naukowa Czasopisma „Klinika”**

**Łukasz Bojarski** – INPRIS – Instytut Prawa i Społeczeństwa  
**prof. dr hab. Eugeniusz Bojanowski** – Uniwersytet Gdański  
**dr Jakub Boratyński** – Komisja Europejska  
**prof. dr hab. Jerzy Ciapała** – Uniwersytet Szczeciński  
**prof. dr hab. Maria Dragun-Gertner** – Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu  
**dr hab. Wojciech Dziedziak** – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie  
**dr Katarzyna Guzenda, LL.M** – Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie/Słubicach (nad Odrą)  
**Katarzyna Hebda** – ELSA Lawyers Society  
**prof. dr hab. Małgorzata Król** – Uniwersytet Łódzki  
**prof. dr hab. Leszek Kubicki** – Akademia Leona Koźmińskiego  
**prof. dr hab. Piotr Machnikowski** – Uniwersytet Wrocławski  
**dr Magdalena Olczyk** – Akademia Leona Koźmińskiego  
**prof. zw. dr hab. Maksymilian Pazdan** – Uniwersytet Śląski  
**dr hab. Justyn Piskorski** – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu  
**prof. dr hab. Andrzej Sakowicz** – Uniwersytet w Białymstoku  
**Marcin Szyguła** – Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości  
**prof. zw. dr hab. Maria Szewczyk** – Uniwersytet Jagielloński  
**prof. zw. dr hab. Eleonora Zielińska** – Uniwersytet Warszawski

**Uwaga:**

Wersja papierowa jest wersją pierwotną czasopisma.

ISSN 1508-1583



# C.H. BECK



aktualny numer  
do pobrania na:

[edukacjaprawnicza.pl](http://edukacjaprawnicza.pl)



Magdalena Gabrysiak\*

Dr hab. Barbara  
Namysłowska-Gabrysiak\*

# Involvement of Irish legal clinics in abortion rights activism, as an example for the way forward in Poland

In 1967, when the Abortion Act was just coming into effect in Great Britain, which regulated under criminal law the legal provisions of terminating a pregnancy in the entire United Kingdom (except the Republic of Ireland), abortion had already been legally available in Poland for over ten years<sup>1</sup>. According to legislation passed on the 27<sup>th</sup> of April 1956 in the Polish People's Republic, every woman had the legal right to an abortion in cases where the termination of pregnancy was favourable for the pregnant woman's health; where there existed a justified suspicion of the pregnancy being the result of a crime; and where the woman was experiencing 'difficult living conditions' – clauses which in many aspects resemble the British Parliament's 1967 legislation<sup>2</sup>. Much like in the UK nowadays, a non-restrictive interpretation of the Polish law allowed, in practice, for early abortions on request throughout the 1960s and 1970s. As historical journalist Waldemar Kowalski notes, the reality of obtaining a pregnancy termination in Poland at the time was simple and unproblematic, with many doctors executing it on the patient's wishes<sup>3</sup>. Abortion was, therefore, readily available and, as a plethora of statistics showing

that approximately 300-500 thousand women procured it annually suggests, a socially normalized medical procedure<sup>4</sup>.

Today, however, the situation is diametrically different. Great Britain recently saw the legalization of abortion in Northern Ireland in March 2020, whereas in Poland the ruling of the Constitutional Tribunal on the 22<sup>nd</sup> of October of the same year ruled out the provision that legalized abortion on the grounds of fatal<sup>5</sup>, or severe foetal impairment, prompting comments that the new regulation is 'one of the most restrictive in Europe'<sup>6</sup>.

The series of protests and civil unrest that this most recent court decision – alongside previous legislative projects to severely restrict the availability of legal abortions (e.g., the proposed 2011 and 2016 bills to ban abortion in all cases except to save the woman's life) – have caused, resembles in many ways the social situation in the Republic of Ireland right after the country rejected the Abortion Act in 1967. Looking at Ireland's most recent, thirty-year history of feminist activism and the actions undertaken by many human rights organisations (e.g., the nationwide association of Free Legal Advice Centres (FLAC) and the student clinics which operate within it)<sup>7</sup> regarding issues of gender inequality, it becomes easier to recognize the vital importance of the legal

\* Magdalena Gabrysiak – studentka trzeciego roku Literaturoznawstwa na Uniwersytecie w Cambridge w Anglii. Laureatka Ogólnopolskiej Olimpiady Artystycznej (sekcji Historii Sztuki) oraz finalistka Olimpiad Języka Polskiego i Literatury oraz Języka Niemieckiego. Jej zainteresowania akademickie obejmują wszystko: od sztuk wizualnych, teorii queer i feminizmu po ekokrytykę. Redaktorka naczelna publikacji „The Cambridge Review of Books”.

\*\* Barbara Namysłowska-Gabrysiak – dr habilitowana w Katedrze Prawa Karnego Porównawczego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Kierowniczka Kliniki Prawa UW, stypendystka Fundacji Humboldta, adwokatka w Okręgowej Radzie Adwokackiej w Warszawie. Autorka wielu publikacji z zakresu praw kobiet, prawa karnego i nauczania klinicznego.

<sup>1</sup> Abortion Act 1967, 1967 Chapter 87, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/87/introduction>> (accessed 16.9.2021).

<sup>2</sup> The Act of 17th April 1956 r. on the conditions of pregnancy termination. Dziennik Ustaw / Internetowy System Aktów Prawnych.

<sup>3</sup> Waldemar Kowalski, 'Hoser: "W PRL 800 tys. Aborcji rocznie". Aborcja była wtedy legalna i masowa, ale nie aż tak – wyjaśniamy' in *natemat.pl* (January 21, 2015) <<https://natemat.pl/130773,aborcja-w-prl-byla-legalna-i-masowa-abp-hoser-widzi-w-tym-przyczynę-samobójczej-polityki>> (accessed 16.9.2021).

<sup>4</sup> Waldemar Kowalski, 'Hoser: "W PRL 800 tys. Aborcji rocznie". Aborcja była wtedy legalna i masowa, ale nie aż tak – wyjaśniamy' in *natemat.pl* (January 21, 2015) <<https://natemat.pl/130773,aborcja-w-prl-byla-legalna-i-masowa-abp-hoser-widzi-w-tym-przyczynę-samobójczej-polityki>> (accessed 16.9.2021).

<sup>5</sup> Case K 1/20. Many aspects of the Constitutional Tribunal's ruling from the 22<sup>nd</sup> of October 2020 have been analysed and presented in an issue of the Polish publication *Państwo i Prawo* (2021, Nr. 8) devoted exclusive to this issue.

<sup>6</sup> Sintia Radu, 'Abortion Not Allowed in These European Countries' in *US News & World* (May 24, 2018) <<https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2018-05-24/these-countries-in-europe-have-the-strictest-abortion-laws>> (accessed 16.9.2021).

<sup>7</sup> The FLAC is a nationwide Irish 'independent non-governmental organisation which exists to promote access to justice.' Furthermore, 'FLAC seeks to advance national and international standards that promote human rights' [Official FLAC statement (May 18, 2018)]. The organisation also operates FLAC Student societies which are set up in different Universities across Ireland and which 'are run by students with the support of a qualified solicitor or barrister.' (FLAC website, 'Join a student FLAC' <<https://www.flac.ie/getinvolved/student/>>).

and educational actions being taken by Polish legal clinics within the wide-ranging, social landscape of ongoing political activism.

In Ireland, the role of social activists from associations like the Abortion Rights Campaign (ARC), constituted one part of a diverse, cooperative effort alongside the many actions taken by legally focused organisations, such as the aforementioned FLAC, the Public Interest Law Alliance (PILA), or *pro bono* organisations like Lawyers for Choice and Human Rights in Ireland. Collaboratively and with an intersubjective emphasis on a legal education that is primarily presented as a 'way to become more socially active and aware', these institutions have solicited not just an overall cultural shift but successfully advocated for a change in Irish abortion legislation as well<sup>8</sup>. Thus, Ireland's example, as a country as conservative in its Roman Catholicism as Poland, can function as a historical framework contextualizing the significant ways in which Poland-based feminist activism and University-led legal clinics are tackling issues concerning gender discrimination. Moreover, it can inspire the way forward in the legislative fight for Polish citizens' reproductive rights<sup>9</sup>.

In 1983, sixteen years after the rejection of the Abortion Act in the Republic of Ireland, the country's electorate voted by referendum to add the Eighth Amendment regarding the ban on abortion to the Irish Constitution, which read: "The state acknowledges the right to life of the unborn and, with due regard to the equal right of the mother, guarantees in its laws to respect, and, as far as practicable, by its laws to defend and vindicate that right."<sup>10</sup>

The extreme social distress that this legislative equation of a foetus' right to live (referred to as 'the unborn') and a pregnant woman's existence has caused for women in Ireland at the time, was probably best summed up by contemporary Irish playwright and abortion rights activist Miriam Needham, who, just before the appellate referendum in 2018, remarked: 'I think it's important for us, for society, to be aware of the kind of trauma you can put someone through by putting their humanity up for a vote'<sup>11</sup>. Even in 1983, a plethora of legal analyses of this law was in line with Needham's view, emphasising that the addendum to the Irish Constitution was a direct human rights violation. Many legal organisations, for example FLAC, opposed the Amendment at the time of its passing 'on the grounds that it was confusing and would lead to legal and medical issues that could be difficult to balance and resolve'<sup>12</sup>.

Furthermore, as Ireland-based abortion rights activists, Anna Carnegie and Rachel Roth point out, the new legislation was primarily of a symbolic and political significance, shamingly designating all abortion seeking persons 'like criminals' and constituting one of the many results of 'a church-state apparatus intended to subjugate women' (a characterization that rings true in reference

to the current socio-political situation in Poland)<sup>13</sup>. The writers go on to remark that apart from cementing social stigma around the issue of reproductive rights, adding the Article into the Irish Constitution guaranteed that a change to abortion laws in Ireland could only be attained with another referendum. Ultimately, however, it was this legislative circumstance and the legal precedents it began to create for many pregnant persons seeking a medical termination, which have prompted the formation of a feminist base of pro-choice legal advocacy in Ireland and exposed the dire need for legal education of all professionals on issues of inequality and gender discrimination. University-based legal clinics in Ireland therefore – through their commitment to providing this kind of teaching for their students – constituted an essential part of the following process of cultural and legislative change regarding reproductive rights.

Practically every law faculty at each Irish University has a student-led law society. Those institutions are centred around creating career opportunities and organising educational events with successful professionals from various fields. University-coordinated legal aid clinics, however, which operate in much fewer law faculties in Ireland, foster a very different approach. One of the first student-based legal clinics was founded in 1986 at Trinity College Dublin by human rights activist and academic Karen Kenny, who established the institution to help future lawyers 'become more socially active and aware'<sup>14</sup>. In light of this history, each University's legal clinic in Ireland is first and foremost considered as an organisation creating opportunities for social engagement, putting both the individual clients in need of legal assistance as well as activism around issues of national human rights violations front and centre. This emphasis on professional volunteer work, which prioritises socio-political change has prompted nine of Ireland's University-based legal clinics to become part of the nationwide organisation of FLAC. In practice, this means that University-based legal clinics are involved in the social activism solicited on a national basis at FLAC, and that they can participate in any high-profile legal case that representatives of FLAC argue before national as well as international courts. Furthermore, it means that students working in those legal aid centres can seek advice and assistance not just from academics working at the university, but lawyers professionally engaged in the activist work at FLAC. Furthermore, all conferences that the students frequently organise have to be topically centred around human rights activism and/or the promotion of access to justice (e.g., the recent 2019 UCC FLAC conference theme was 'Human Rights and Human Wrongs: Where Do We Go From Here?')<sup>15</sup>.

This kind of coordinated, nationwide, grassroots cooperation has made it possible for University-based legal aid clinics to be highly receptive to ongoing social issues, allowing them to, swiftly and impactfully get involved in the fight for human reproductive rights in Ireland. Taking the activities of legal clinics in Irish Universities and the significant impact they had, into account, the involvement of student counselling centers in Poland is in many ways comparable. Even though Polish legal clinics do not cooperate on a national

<sup>8</sup> Anna Carnegie, Rachel Roth, 'From the Grassroots to the Oireachtas: Abortion Law Reform in the Republic of Ireland' in *Health and Human Rights Journal* (December 9, 2019) <[https://www.hhrjournal.org/2019/12/from-the-grassroots-to-the-oireachtas-abortion-law-reform-in-the-republic-of-ireland/#\\_edn2](https://www.hhrjournal.org/2019/12/from-the-grassroots-to-the-oireachtas-abortion-law-reform-in-the-republic-of-ireland/#_edn2)> (accessed 17.9.2021).

<sup>9</sup> It should be noted that the writers of this article recognize that a variety of people, including women, transgender people, and nonbinary people, can become pregnant and need abortion care. We use the terms woman/women and person/people throughout this article to reflect that.

<sup>10</sup> Article 40.3.3 of the Irish Constitution is typically referred to as the Eighth Amendment (1983-2018).

<sup>11</sup> Miriam Needham in 'Compostela Looks at the Comedown after Repealing the Eighth' by A. McMenamin, *Dublin Inquirer* (August 7, 2019).

<sup>12</sup> Official FLAC statement (May 18, 2018) <<https://www.flac.ie/news/2018/05/18/flac-supports-the-repeal-of-the-eighth-amendment/>> (accessed 19.9.2021).

<sup>13</sup> Anna Carnegie, Rachel Roth, 'From the Grassroots to the Oireachtas: Abortion Law Reform in the Republic of Ireland' in *Health and Human Rights Journal* (December 9, 2019) <[https://www.hhrjournal.org/2019/12/from-the-grassroots-to-the-oireachtas-abortion-law-reform-in-the-republic-of-ireland/#\\_edn2](https://www.hhrjournal.org/2019/12/from-the-grassroots-to-the-oireachtas-abortion-law-reform-in-the-republic-of-ireland/#_edn2)> (accessed 17.9.2021).

<sup>14</sup> 'FLAC Student Societies' <<https://www.flac.ie/getinvolved/student/>> (accessed 19.9.2021).

<sup>15</sup> 'FLAC Student Societies' <<https://www.flac.ie/getinvolved/student/>> (accessed 19.9.2021).

level in quite the same way, they can still ensure the existence of a socially relevant and effective clinical curriculum, funding a separate section dealing with women's rights, with particular emphasis on issues in the field of reproductive rights, reproductive health, issues of equal treatment and non-discrimination. Focusing on this feminist jurisprudence and European as well as worldwide standards in this area, Polish legal clinics were and still might be even more valuable in assisting a nationwide shift of public opinion on abortion, which was also an essential requirement for abortion reform in Ireland<sup>16</sup>.

Similarly, as Poland's socio-political landscape today, the unfavourable public opinion regarding a pro-choice stance on abortion in Ireland<sup>17</sup>, prompted the Abortion Rights Campaign to adopt an 'unapologetic pro-choice position in public spheres' to break down abortion stigma and implement a locally-focused, grassroots strategy of fostering 'regional networks across the country that worked tirelessly to break the silence and secrecy about abortion'<sup>18</sup>. These local activists organised informative meetings but were frequently refused access to communal spaces due to the "contentious" nature of abortion. It is in battling those unconstitutional refusals, where the legal aid of relevant organisations such as the FLAC provided invaluable help in the fight to repeal the Eighth Amendment<sup>19</sup>. During the fight for reproductive rights, however, FLAC and the closely related PILA have also been most ardently involved in producing educationally essential legal analysis.

Not long after the Eighth Amendment was ratified, an abundance of legal cases began to form and ushered in a new demand for legal aid throughout the country – ultimately revealing that the struggle to legalize abortion in Ireland was not just a political one but a legal one as well. One such case from 1992, commonly referred to as the *X Case*, concerned the circumstance of a 14-year-old girl who had been raped and was prohibited by the Irish High Court from traveling out of the country to have an abortion. The Court's referral to Article 40.3.3 of the Irish Constitution in order to justify its ruling against the clinically certified suicidal state of the defendant, exposed the full legislative power of the Eighth Amendment. The presiding Justice Costello substantiated his judgement by claiming that the risk of the young girl taking her own life 'is much less and of a different order of magnitude than the certainty that the life of the unborn will be terminated'<sup>20</sup>.

The appeal to this decision issued in the Irish Supreme Court claimed that the judge was 'wrong in law' when identifying the danger to the life of the mother as less than the danger to the right to the life of the unborn<sup>21</sup>. This legal argument which alluded exclusively to a legal analysis of the Constitution is what made the Irish Supreme Court's ruling to overturn the High Court's decision so significant for the following legislative processes. The final ruling affirmed the priority of the young woman's right to life and paved the way for abortion reform, as it made possible the ratification of the thirteenth and fourteenth amendments

to the Irish Constitution in 1992<sup>22</sup>. However, the *X Case* did not in itself shift the public opinion. More than ten years after the Supreme Court's decision, the Attorney General at the time of the trial, Harry Whelehan, was still openly making claims that his case was constitutional, stating in a 2012: "The problem was stark. There was an unborn child with a constitutional right to life"<sup>23</sup>. His public assertion proves that the constitutionality of 'the unborn child's right to life, was still an ongoing subject of debate in Ireland. The popularity and relevance of this topic were reflected in the way that many existing and forming University-led legal clinics began to see a rise of interest in constitutional law and related topical seminars. FLAC cooperated with student law societies to organise debates on the issue as well as lectures and meetings with Supreme Court justices and law academics.<sup>24</sup> This tendency in which University lead legal clinics in Ireland are imminently receptive to any current, ongoing legal issues within the public discourse is another testament to their immediate relevance and their ability not only to identify the most pressing social issues, but to get involved in tackling them as well.

Ultimately, the *X Case* was a milestone because it both exposed the dire legal situation and caught the attention of both the public and international media due to the extreme nature of the facts of the case. It prompted many *pro bono* legal organisations such as the PILA to include in their regular publications, which are dispatched to Universities across the country, news and legal analysis of issues directly pertaining to the Eighth Amendment and Irish abortion law overall. Hence, as the historic *A, B and C v Ireland* case began before the European Court of Human Rights in 2009, the PILA reported on the 17<sup>th</sup> of December, writing: "Three women known as A, B and C, have brought the Irish State to the European Court of Human Rights alleging that their inability to get an abortion in Ireland jeopardised their health and violated their human rights. They argued that 'Ireland's prohibition on abortion is so strict and inflexible that none of the applicants considered feasible a legal challenge to the Constitutional and criminal law provisions banning abortion in Ireland'<sup>25</sup>". The final judgement, in this case, was largely, but not completely favourable for the three applicants.

The UN Human Rights Committee, however, ordered the state to compensate the individual defendants and: "take steps to prevent similar violations occurring in the future", advising that the state party should "amend its law on voluntary termination of pregnancy, including if necessary its constitution, to ensure compliance with the Covenant [and] take measures to ensure that health-care providers are in a position to supply full information on safe abortion services without fearing being subjected to criminal sanctions".<sup>26</sup> This decision ushered in a whole wave of criticism of Ireland's abortion laws by a plethora of international human rights bodies (incl. the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, the UN Committee on the Rights of the Child,

<sup>16</sup> Anna Carnegie, Rachel Roth, 'From the Grassroots to the Oireachtas: Abortion Law Reform in the Republic of Ireland' in *Health and Human Rights Journal* (December 9, 2019).

<sup>17</sup> Ibid.

<sup>18</sup> Ibid.

<sup>19</sup> Ibid.

<sup>20</sup> Irish High Court ruling (February 17, 1992) in "Twenty years on: a timeline of the *X Case*" by Sinaed O'Carroll, *thejournal.ie* (February 6, 2012) <<https://www.thejournal.ie/twenty-years-on-a-timeline-of-the-x-case-347359-Feb2012/>> (accessed 18.9.2021).

<sup>21</sup> Supreme Court of Ireland, *The Attorney General (Plaintiff) v. X. and Others (Defendant)*, (March 5, 1992) No. 846P <<http://www.bailii.org/ie/cases/IESC/1992/1.html>> (accessed 19/09/2021).

<sup>22</sup> The thirteenth and fourteenth amendments specified that the prohibition on abortion would not limit, subsequently: the freedom of pregnant women to travel out of the state and the right to distribute information about abortion services in foreign countries.

<sup>23</sup> Harry Whelehan, *Scannal*, RTÉ (February 2010) in 'Whelehan 'regrets' hurt caused in *X case*' by Lynne Kelleher, *Sunday Independent* <<https://www.independent.ie/irish-news/whelehan-regrets-hurt-caused-in-x-case-26634293.html>> (accessed 21.9.2021).

<sup>24</sup> Trinity College FLAC website <<https://trinityflac.wordpress.com>> (accessed 23.9.2021).

<sup>25</sup> PILA Bulletin (17 December 2009) <[https://www.flac.ie/assets/files/pdf/171209\\_pila\\_bulletin.pdf?issuul=ignore](https://www.flac.ie/assets/files/pdf/171209_pila_bulletin.pdf?issuul=ignore)> (accessed 19.9.2021).

<sup>26</sup> UN Human Rights Committee, *Mellet v. Ireland*, UN Doc. No. CCPR/C/116/D/2324/2013 (2016).

the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, and the UN Committee against Torture)<sup>27</sup>. Legal organisations such as FLAC alongside the student-based legal clinics it has been associated with have played a key role in fostering knowledge about abortion-related international law standards amongst the public as well as future professionals. Clinical teaching focused on international law and women's human rights regulations, was able to be expanded, as (contrary to university curricula) it did not have to undergo as intense departmental approval. Funding for educational trips to the European Court of Human Rights was extended thanks to the FLAC and as a result, the topic of the universality of human rights and its protection began to be the leading subject of student-led clinical conferences at various universities<sup>28</sup>. As Anna Carnegie and Rachel Roth remark, the proceedings in these various fora 'laid bare the conflict between Irish abortion law and international human rights standards.'<sup>29</sup> The increasing pressure on the government in Ireland did have an effect and prompted the Oireachtas (Irish parliament) to establish a Citizens Assembly (consisting of 99 randomly selected individuals) to deliberate on a variety of issues, including the Eighth Amendment.<sup>30</sup> During the process of the Citizens Assemblies deliberations, which had given a platform to various religious bodies and extremist organisations, the extensive experience the Irish universities' legal clinics have in human rights activism allowed them to offer critical legal analyses of this process. Students were able to spectate the Assembly's debates, thereby receiving an imminently relevant, experiential knowledge of the multi-faceted character of social as well as legislative gender discrimination. The legal assessments produced at the time, highly critical of this process and firmly convinced that human rights should not be subject to public opinion, were essential in soliciting the societal shift towards a pro-choice stance that eventually made the retraction of the Eighth Amendment possible in the 2018 referendum.

Hence, even though more than fifty years ago the situation regarding reproductive rights in Poland was something that Ireland's abortion rights activists were looking to aspiringly, today, the circumstances are reversed and as Ireland was moving towards a pro-choice future, Poland returned into a firm anti-choice era and era which violates women's rights. The 1993 Abortion Act in Poland excluded an abortion on "social grounds" and for almost 30 years made the termination of a pregnancy legal under three, very narrowly defined circumstances<sup>31</sup>, which made the 1993 Act very restrictive and resulted in a dramatic situation for women<sup>32</sup>. Various attempts to relax this legislation have failed. For example, when in 1996 the Polish Parliament voted to reintroduce into the 1993 Act,

the so-called social indications for the termination of early pregnancy, the Constitutional Tribunal – in its judgment of 28.05.1997 (K 26/96) – declared the newly introduced provision unconstitutional. Moreover, in the judgment of 7.10.2015 (K 12/14), the Constitutional Tribunal additionally ruled that a doctor who refuses a woman entitled (under the Act of 1993) to terminate a pregnancy in invoking the so-called 'conscience clause,' is not obliged to indicate to her another doctor who is ready to perform an abortion. This significantly hindered access to abortion even when it was legal. On the 22<sup>nd</sup> of October 2020, the Constitutional Tribunal in Poland repealed the right to an abortion on grounds of fatal, or severe foetal impairment, leading to a situation in which Poland has become the country with the most restrictive abortion law in Europe<sup>33</sup>.

The restricted access to safe abortion in Poland since 1993, which became even more restrictive since the ruling of Constitutional Tribunal from the 22<sup>nd</sup> of October 2020, discriminated, discriminates and will continue to discriminate against women regarding their access to reproductive health, understood in line with the definition put forward by the Beijing Platform for Action<sup>34</sup>. In light of this definition, the state should also permit a pregnancy termination if a woman is in a bad mental state or suffers from material hardship. However, Poland does not even warrant access to safe abortion under much more restricted circumstances. Persons theoretically entitled to legal abortion are not able to exercise their rights in practice. Consequently, if it is only possible, women undergo a potentially legal abortion outside the public health system: in Poland (illegally) or abroad. This solution is not available to women with limited financial means, to those who do not have access to the information on the subject, women with limited life decision-making abilities or those who lack the proper organizational support, i.e. who are not able to arrange child-care for the time required for the procedure.

Such a restrictive law has also a chilling effect resulting in a situation where doctors not only shirk the performance of abortion but also resort to numerous tactical actions aiming at preventing legal abortion from being performed at all health care centres in the country. This can involve for example ignoring serious health problems of women and/or not informing them on their actual health condition<sup>35</sup>, risk related to the continuation of the pregnancy<sup>36</sup>, their rights, or the health of the foetus. Girls and women needing an abortion are thus not equal to men in terms of exercising basic patients' rights, including the right to health, the right to adequate information, or the right to privacy that covers the right to decide about health issues and to choose one's treatment.

<sup>27</sup> 'FLAC supports the repeal of the Eighth Amendment' (May 18, 2018) <<https://www.flac.ie/news/2018/05/18/flac-supports-the-repeal-of-the-eighth-amendment/>> (accessed 23.9.2021).

<sup>28</sup> 'FLAC Student Societies' <<https://www.flac.ie/getinvolved/student/>> (accessed 19.9.2021).

<sup>29</sup> Anna Carnegie, Rachel Roth, 'From the Grassroots to the Oireachtas: Abortion Law Reform in the Republic of Ireland' in *Health and Human Rights Journal* (December 9, 2019).

<sup>30</sup> Ibid.

<sup>31</sup> Under the 1993 Act, a pregnancy may be legally terminated only under the following three circumstances:

- (1) where a woman's life or health is at risk by the continuation of a pregnancy, provided this has been attested by a doctor other than the doctor who performs an abortion,
- (2) where prenatal examinations or other medical reasons attested by a doctor other than the doctor who performs an abortion, indicate that a fetus is substantially and irreversibly impaired or that a fetus suffers from a serious and incurable life-threatening illness,
- (3) where there is a reasonable suspicion, confirmed by a prosecutor, that the pregnancy results from a prohibited act.

<sup>32</sup> See cases in para 38.

<sup>33</sup> Case Nr K 1/20. Many aspects of the Constitutional Tribunal's ruling from the 22<sup>nd</sup> of October 2020 have been analysed and presented in an issue of the Polish publication *Państwo i Prawo* (2021, Nr. 8) devoted exclusively to this issue.

<sup>34</sup> The outcome document of the IV World Conference on Women, 1995, par. 94: Reproductive health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity, in all matters relating to the reproductive system and to its functions and processes. Reproductive health therefore implies that people are able to have a satisfying and safe sex life and that they have the capability to reproduce and the freedom to decide if, when and how often to do so. Reproductive health therefore implies that people are able to have a satisfying and safe sex life and that they have the capability to reproduce and the freedom to decide if, when and how often to do so.

<sup>35</sup> Z. v. Poland, ECHR application no. 41632/08, par. 103.

<sup>36</sup> Ibid.

The widespread violation of women's rights in terms of the access to legal abortion is reflected in the cases submitted to the European Court of Human Rights<sup>37</sup>.

During the last 20 years, the Warsaw Legal Clinic was involved in some legal activities, concerning reproductive rights. The most significant action taken by the legal clinic at the University of Warsaw was the extensive involvement in both assisting as well as arguing reproductive rights cases before the European Court of Human Rights. Some of those cases were completely supervised by the University of Warsaw's Legal Clinic, like for example the case of *Z. v. Poland* or partly as the *Tysic v. Poland* case, whilst others were supervised by lawyers who were former students at the Legal Clinic like in *R.R. v. Poland* case for example<sup>39</sup>.

Each of those judgements ruled in favour of the wronged applicants are of the utmost importance to them personally, as they restore their lost sense of dignity and allow them to obtain some financial compensation. However, even those favourable rulings had no impact on the implementation of the 1993 Act, nor did they improve the observance of women's rights concerning access to legal abortion, since they failed to give rise to the proper reaction from national authorities and, *de facto*, did not lead to any of the legal changes recommended by the ECHR.

The situation in Poland presented above which solicits almost no practical access to women's reproductive rights, constitutes widespread discrimination on the grounds of sex, and it prevails despite the equality between men and women, as well as the protection against any kind of discrimination being guaranteed in Articles 32 and 33 of the Constitution of the Republic of Poland<sup>40</sup>. Moreover, even though Polish legislation provides for several

regulations meant to prevent widely defined discrimination<sup>41</sup>, the first legal act to regulate it in a comprehensive manner (with the regard to various social and economic circumstances) is the Act on equal treatment of 2010<sup>42</sup>. This legislation, however, features several defects and legal loopholes that make it ineffective. Furthermore, the stipulations of this Act and its definition of "discrimination" do not guarantee women's protection against discrimination in such areas as health, education, or private and family life.

Due to this lack of comprehensive national legislation, under Article 91 of the Constitution of the Republic of Poland, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) constitutes an integral part of the national legal system and is directly applicable<sup>43</sup>. Article 2 of the CEDAW Convention obligates states to 'condemn discrimination against women in all its forms' and to 'pursue by all appropriate means and without delay a policy of eliminating discrimination against women'. As the CEDAW Committee has pointed out several times, restrictive abortion laws violate the rights guaranteed under the Convention. In its General Recommendation on the core obligations of state parties under Article 2, the CEDAW Committee states that 'discrimination can occur through the failure of States to take necessary legislative measures to ensure the full realization of women's rights, the failure to adopt national policies aimed at achieving equality between women and men and the failure to enforce relevant law'.

All the arguments listed above show that in not amending the Family Planning Act since 1993, Poland has failed to provide women with any protection in cases of legal abortion, has not adopted effective legal instruments (which means that women living in Poland are being discriminated against by not being provided with a fundamental health care service), and finally has failed to adopt any effective anti-discriminatory legislature. The current legislative status violates women's rights, such as the right to privacy, the right to health and to be free from discrimination in health care, the right to liberty, and the right to be free from inhumane or degrading treatment. Restrictive interpretations of statutory indications for pregnancy termination and limited access to legal abortion mean that women are denied the right to make private decisions that affect their bodily autonomy and are refused the right to self-determination.

To conclude, it is useful to look at the current situation in Poland from the perspective of recent statutory changes in Ireland and the factors that have contributed to them, as it encourages an equal prioritisation of social engagement and the activism of Polish legal clinics alongside the strictly legal actions they are taking (e.g., arguing cases before both Polish and international courts). Moreover, it is also advisable to consider intensifying such

<sup>37</sup> See *Tysic v. Poland*, ECHR application no 5410/03; *R.R. v. Poland*, ECHR application no 27617/04; *Z. v. Poland*, application no. 46132/08; *P. and S. v. Poland* ECHR application no 57375/08. At the 8<sup>th</sup> of July 2021, the European Court of Human Rights has given notice to the Government of Poland of 12 applications (applications nos. 1819/21, 3682/21, 4957/21, 6217/21, 3639/21, 4188/21, 5876/21, 6030/21, 3801/21, 4218/21, 5114/21 and 5390/21) and requested that they submit their observations. The applications have been classified into three groups of four applications. Over 1,000 similar applications concern abortion rights in Poland have been received by the Court.

<sup>38</sup> *Tysic v. Poland*, ECHR application no 5410/03.

<sup>39</sup> *R.R. v. Poland*, ECHR application no 27617/04, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104911>.

Depriving women of access to appropriate prenatal tests in the context of limiting their right to an informed decision, whether to continue a pregnancy or terminate it, was the subject of the *R.R. v. Poland* case before the European Court of Human Rights. In this case, concerning the delay in the patient's genetic tests, a woman was forced to give birth to a child with Turner syndrome in a situation where she already had two children with the same disability. The Court pointed out that the procedure for enforcing a referral and asserting the right to genetic testing exposes a woman to humiliation and a degrading, inhuman treatment associated with long-term fear sourced in her uncertainty about the health of the fetus. According to the Court, depriving a woman of the opportunity to benefit from this kind of examination, and thus of the right to the information necessary to make an informed decision, infringes the right to privacy. In the present case, the Court confirmed that Poland had violated the prohibition of inhuman or degrading treatment in Article 3 and the right to privacy and family life under Article 8 of the ECHR.

<sup>40</sup> The Constitution of the Republic of Poland of 2<sup>nd</sup> April, 1997, Article 32:

1. All persons shall be equal before the law. All persons shall have the right to equal treatment by public authorities.

2. No one shall be discriminated against in political, social or economic life for any reason whatsoever.

Article 33

1. Men and women shall have equal rights in family, political, social and economic life in the Republic of Poland.

2. Men and women shall have equal rights, in particular, regarding education, employment and promotion, and shall have the right to equal compensation for work of similar value, to social security, to hold offices, and to receive public honors and decorations.

Retrieved from: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (accessed 22.9.2021).

<sup>41</sup> A. Teutsch, E. Zielińska, *Sprawiedliwość i prawa człowieka in: Polityka równości Pci*. Polska 2007, Raport. UNDP 2007.

<sup>42</sup> Act of 3 December 2010 on implementation of some regulations of the European Union concerning equal treatment <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20102541700>.

<sup>43</sup> Article 91 of the Constitution of the Republic of Poland reads as follows:

„1. After promulgation thereof in the Journal of Laws of the Republic of Poland, a ratified international agreement shall constitute part of the domestic legal order and shall be applied directly, unless its application depends on the enactment of a statute.

2. An international agreement ratified upon prior consent granted by statute shall have precedence over statutes if such an agreement cannot be reconciled with the provisions of such statutes.

3. If an agreement, ratified by the Republic of Poland, establishing an international organization so provides, the laws established by it shall be applied directly and have precedence in the event of a conflict of laws.

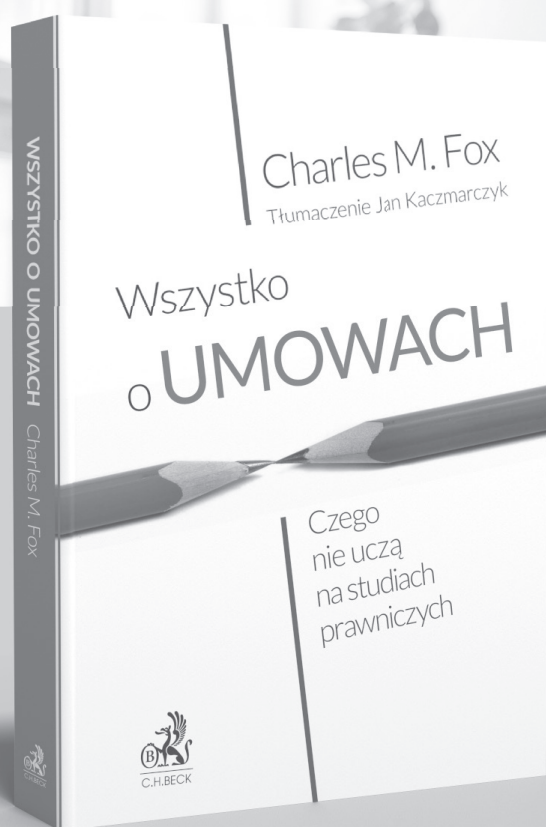


forms of education as student-organized conferences, debates, meetings with prominent legal professionals, as well as the creation of opportunities for students to get involved legally in socially relevant activism and spreading awareness about issues of gender discrimination and human rights violations. The cooperation of Ireland's legal clinics at a national level might also inspire international cooperation and the mutual exchange of experiences between Poland and Ireland-based legal organizations at universities, since their role in the fight against discrimination cannot be overestimated.

## Summary

*In light of the recent success of pro-choice movements in Northern Ireland, which saw the legalization of abortion in March 2020, this article analyzes how clinical teaching and University-coordinated student activism were involved in soliciting this significant legislative and social change. The different ways in which Irish legal clinics got involved are compared to the involvement of Polish legal clinics and their efforts to combat gender discrimination, especially regarding reproductive rights.*

## Must have dla każdego początkującego prawnika transakcyjnego!



**Wszystko o umowach.**  
Czego nie uczą  
na studiach prawniczych  
prof. Charles M. Fox • 129 zł

**Pierwsze polskie tłumaczenie**  
„Working with Contracts:  
What Law School Doesn't  
Teach You”

Dowiedz się więcej:



[ksiegarnia.beck.pl](http://ksiegarnia.beck.pl)



81 46 13 300



Dr Katarzyna Julia Kowalska\*



Dr Aleksandra Partyk\*\*

# Profil nauczyciela klinicznego.

## Wstęp do rozważań

**„Nie sposób zatem nie podkreślić wagi dyskursu prawnego toczony także w procesie kształcenia prawniczego (...) dyskurs ten, w tym edukacja prawnicza, ma bowiem wpływ na rzeczywistość prawną, bo prawnicy zmieniają tę rzeczywistość swoimi działaniami zawodowymi, urządzając świat według wyobrażanych przez siebie instytucji prawnych (...)”**

**prof. dr hab. Małgorzata Król<sup>1</sup>**

### Wstęp

Oferta edukacyjna studiów wyższych kierunkowych, podyplomowych, czy też kursów edukacyjnych zawiera zawsze odniesienie do opisu kompetencji absolwenta. Współtworząc ofertę edukacyjną naszych uczelni, niejednokrotnie zdarza nam się tworzyć opisy efektów kształcenia w obszarze wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych słuchaczy proponowanych przez nas przedmiotów. Niniejsze rozważania będą zaś dotyczyć kompetencji osoby nauczyciela oraz samego modelu nauczania realizowanego w ramach tzw. edukacji klinicznej studentów prawa (ang. *clinical legal education*). Autorki analizują przedmiotowe zagadnienia z perspektywy pracy nauczyciela klinicznego z ponad dziesięcioletnim doświadczeniem oraz opiekuna sekcji, który od kilku lat pracuje w uniwersyteckiej poradni prawnej, za punkt wyjścia przyjmując, iż nauczyciel kliniczny nie jest odpowiedzialny wyłącznie za weryfikację i korygowanie opinii prawnych przygotowywanych przez studentów i studentki. Ten aspekt pracy stanowi jedynie wycinek działalności klinicysty. Nauczyciele kliniczni przygotowują dla studentów materiały dydaktyczne, pracują na podstawie aktywnych metod nauczania (w tym pracują symulacjami) – w formie warsztatowej wykładają treści związane z profilami sekcji/specjalizacji poradni prawnych. Zajmują się w końcu propagowaniem wartości istotnych w ruchach klinicznych, poświęcając im swoje wystąpienia konferencyjne, artykuły naukowe i monografie wydawane przez najlepsze wydawnictwa prawnicze w Polsce.

\* Katarzyna Julia Kowalska – dr nauk prawnych. W latach 2009–2021 związana z Kliniką Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. W ramach pracy na WPiA UW pełniła m.in. funkcję Rzecznika Dyscyplinarnego UW ds. studentów i doktorantów. Obecnie Prorektor ds. Nauczania i Rozwoju Wyższej Szkoły Nauk Społecznych PEDAGOGIUM w Warszawie. Przewodnicząca Rady Młodych Ekspertów przy Rzeczniku Praw Pacjenta oraz Członek Komisji Bioetycznej Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie. Prowadzi indywidualną kancelarię radcy prawnego. Kilukrotnie nominowana do nagrody Prawnika pro bono, dwukrotnie do nagrody *Rising Stars* Prawnicy Liderzy Jutra. Za przyczynienie się do poprawy jakości życia osób żyjących z HIV, chorych na AIDS w Polsce odznaczona Czerwoną Kokardką.

\*\* Aleksandra Partyk – dr nauk prawnych; adiunkt na Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego; opiekun sekcji prawa cywilnego w Studenckiej Poradni Prawnej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego; stale współpracuje z serwisem Prawo.pl; Numer ORCID: 0000-0003-3196-6601.

<sup>1</sup> M. Król, Kilka słów o specyfice i mitologii kształcenia prawniczego, [w:] Prawo wobec problemów społecznych. Księga Jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej, Warszawa 2016, s. 943.

### Nauczanie kliniczne realizowane w ramach funkcjonowania uniwersyteckich poradni prawnych, czyli klinik prawa

Przedstawiciele doktryny definiują edukację kliniczną jako „wcielenie w życie założeń przyświecających celowi istnienia klinik prawa – zapewnienia faktycznego wsparcia osobom niezamożnym borykającym się z problemami prawnymi oraz przygotowania przyszłych absolwentów uczelni wyższych do samodzielnego wykonywania zawodu prawnika<sup>2</sup>”. Składa się na nią wiele elementów, w tym wypracowana przez lata metodologia prowadzenia zajęć<sup>3</sup>, co więcej istnieją określone standardy w postaci wytycznych odnoszących się do kursowej tematyki samych zajęć – bowiem „poradnie wypełnić muszą obowiązek przeszkolenia studentów w zakresie etyki zawodów prawniczych, techniki rozmowy z klientami oraz pisania opinii<sup>4</sup>”. Ramy pracy nauczycieli klinicznych określają cele istnienia poradni. Filip Czernicki wskazuje, że poradnie mają działać na rzecz idei równego dostępu do prawa i zrozumienia potrzeb oraz problemów prawnych, a także realizować udoskonalanie procesu kształcenia studentów „poprzez kontakt z praktyką stosowania prawa w relacjach z klientami i ich rzeczywistymi problemami, nie zaś tylko z teorią<sup>5</sup>”. Działalność nauczyciela klinicznego jest więc pracą dydaktyczną uwzględniającą dorobek szerokiego wachlarza dziedzin prawa – to nauczyciel uwarściwia na problemy społeczne. Polska myśl pedagogiczna obfituje w refleksje nad właściwościami dobrego nauczyciela. Istnieje również specjalna dziedzina wiedzy pedagogicznej – pedeutologia – która za przedmiot badań stawia osobę nauczyciela<sup>6</sup> i próbuje opisać jego pożądane cechy, takie które pozwolą mu realizować zarówno misję dydaktyczną, jak i wychowawczą. Przedstawiciele nauki pedagogiki określając zbiór cech, które powyższe zadanie ma ułatwić, wskazywali: „przychyłość

<sup>2</sup> K.J. Furman, Wizyta studyjna jako element szerzenia idei edukacji klinicznej, [w:] B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Zochowska (red.), Prawo wobec problemów społecznych. Księga Jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej, Warszawa 2016, s. 929.

<sup>3</sup> *Ibidem*.

<sup>4</sup> *Ibidem*, s. 930.

<sup>5</sup> F. Czernicki, Dostęp do nieodpłatnej pozasadowej pomocy prawnej w Polsce, [w:] B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Zochowska (red.), Prawo, op.cit., s. 921.

<sup>6</sup> W. Strykowski, Kompetencje współczesnego nauczyciela, Poznań 2005, s. 16.

dla wychowanków, rozumienie ich psychiki, potrzeba obcowania z ludźmi, cierpliwość, takt pedagogiczny, powinowactwo duchowe z dziećmi, respektowanie indywidualności, swoiste zdolności artystyczne<sup>7</sup>. Wychowawca-nauczyciel, który posiadałby wszystkie pożądane właściwości w stopniu ponadprzeciętnym, nazwany mógłby być nauczycielem integralnym<sup>8</sup>. Wyróżnia się trzy rodzaje kompetencji, które nauczyciel powinien posiadać: „1) kompetencje merytoryczne, dotyczące zagadnień nauczanego przedmiotu – nauczyciel jest ekspertem i doradcą przedmiotowym, 2) kompetencje dydaktyczno-metodyczne, dotyczące warsztatu nauczyciela i ucznia, a więc metod i technik nauczania i uczenia się, zwłaszcza aktywizujących, projektowych i pracy grupowej – nauczyciel jest ekspertem i doradcą dydaktycznym, 3) kompetencje wychowawcze, dotyczące różnych sposobów oddziaływania na uczniów (...)”<sup>9</sup>. Z racji samej istoty zajęć klinicznych nauczyciel je realizujący powinien posiadać powyższe kompetencje.

## Kompetencje nauczycieli edukacji klinicznej

W relacji nauczyciel–uczeń (student) szczególnie interesujące znaczenie ma właściwa komunikacja. Jak trafnie bowiem akcentuje się w literaturze, „kształcenie i wychowanie – to nieustanny proces komunikowania się, w którym można wyróżnić trzy podstawowe komponenty: nadawcę, odbiorcę i komunikat”<sup>10</sup>. Komunikacja, w odróżnieniu od monologu, przesyłania powiadomień, charakteryzuje się dwukierunkowością<sup>11</sup> i związana jest ze sprzężeniem zwrotnym<sup>12</sup>. Występuje wówczas, gdy pojawia się oczekiwanie na reakcję u odbiorcy<sup>13</sup>. Komunikacja jest skuteczna, jeśli następuje na właściwym poziomie, ma ożywiony charakter, jest więc odpowiednio dynamiczna. Istotne jest tu podejmowanie działań aktywizujących, pobudzających<sup>14</sup>. Dostrzegając doniosłość komunikacji jako elementu nauczania klinicznego, niejednokrotnie podejmowany był ten temat podczas warsztatów przeznaczonych dla opiekunów poradni, nauczycieli akademickich. Przykładowo w trakcie organizowanej w czerwcu 2019 r. XXXI Ogólnopolskiej Konferencji Uniwersyteckich Poradni Prawnych zatytułowanej „Metodyka nauczania klinicznego” zagadnienie dotyczące technik komunikacji omawiane było szeroko przez przedstawicieli klinik prawa zza granicy<sup>15</sup>. Nie budzi wątpliwości, że komunikacja może następować bezpośrednio oraz pośrednio, przy wykorzystaniu mediów<sup>16</sup>. Warto zauważyć, że pojęcie „media” w piśmiennictwie rozumiane jest szeroko, w jego zakresie wyszczególnia się nie tylko *mass media* i środki wykorzystujące zdobycze technologiczne w procesie komunikacji. Obok nich na pierwszy plan wysuwają się środki proste, do których przynależą takie pomoce, jak podręczniki, tablice itp.<sup>17</sup>. O ile jeszcze niedawno środki komunikacji na odległość nie były stale wykorzystywane przez nauczycieli w kontaktach ze studentami, o tyle sytuację tę diametralnie zmieniła pandemia wirusa SARS-CoV-2 i konieczność poddania

się odpowiednim reżimom. W dobie ograniczeń i poszukiwania dystansu społecznego biegłość nauczyciela w komunikacji zdalnej okazywała się bezcenna. Prowadzone w świecie wirtualnym spotkania klinicystów ze studentami i studentkami różniły się od kontaktów bezpośrednich na kampusach uczelni, jednak również one pozwalały na nawiązanie szczególnej relacji tak istotnej w procesie wzajemnej współpracy. Choć niekiedy brakowało osobistych spotkań, wymiany myśli, żywiłowego dyskursu, to jednak tego rodzaju niedogodności rekompensowała w zasadzie nieograniczona możliwość nawiązywania łączności przez opiekunów pracujących w poradni ze studentami.

## Wykorzystywanie dorobku edukacji klinicznej

Doświadczenie nabyte w prowadzeniu zajęć w ruchu klinicznym może być (i wielokrotnie jest) wykorzystywane przez nauczycieli poradni, także w odniesieniu do innych prowadzonych przez nich przedmiotów akademickich, zarówno tych teoretycznych, jak i praktycznych. Z owego dorobku mogą czerpać również inni nauczyciele akademicki, osoby organizujące szkolenia, warsztaty<sup>18</sup>. W literaturze spotkać można opracowania wskazujące na możliwość tworzenia scenariuszy zajęć z osobami dorosłymi, dzięki wdrożeniu których pracować można w sposób intensywny i wielokierunkowy<sup>19</sup>. Co istotne, pobudzające wyobraźnię scenariusze można realizować na różnych etapach edukacji, zarówno w trakcie zajęć organizowanych w formule stacjonarnej, hybrydowej, jak i zdalnej. Mogą być one stosowane w tych przypadkach, w których studium dopiero zapoznają się z podstawami określonego tematu, jak i wówczas, gdy tematem kursu są zagadnienia specjalistyczne, adresowane do osób wyspecjalizowanych w danych dziedzinach, które podnoszą swoje kwalifikacje (np. na zajęciach dla studentów studiów podyplomowych). Przykładowo dla studentów prawa, jak i aplikantów do zawodów prawniczych pomocne mogą być takie zajęcia, w których wykorzystuje się pomoce naukowe ukazujące omawiane regulacje prawne w sposób praktyczny, w których teoria stanowi jedynie tło wykładanej materii<sup>20</sup>. Zajęcia, podczas których kolejne tematy omawiane są w sposób praktyczny, mają szczególny charakter.

Warto podkreślić, że dzięki aktywnym metodom nauczania wzrasta zainteresowanie słuchaczy, a także łatwiejsze staje się zrozumienie i zapamiętanie przedstawianych treści<sup>21</sup>. Nauczyciel doświadczony w organizowaniu tego rodzaju zajęć może obserwować, jak studenci, uczestnicy kursów aktywnie włączają się w rozwiązywanie problemów. Jednocześnie wykładowca stale czuwa nad przebiegiem spotkań, moderując je w taki sposób, aby osoby uczestniczące w spotkaniu mogły w pełni przyswoić sobie analizowane zagadnienia. Może ukazywać różne alternatywne metody rozwiązywania problemów, unaoczniając, że niejednokrotnie brak

<sup>7</sup> Te cechy wskazywał w swoich pracach S. Baleya, podajemy za: W. Strykowski, Kompetencje współczesnego nauczyciela, *Neodidagmata* 27/28, Poznań 2005, s. 16.

<sup>8</sup> *Ibidem*.

<sup>9</sup> Zob. szerzej: W. Strykowski, *Kompetencje, op.cit.*, s. 17.

<sup>10</sup> *Ibidem*, s. 22.

<sup>11</sup> M. Gołębiowska, Sposoby skutecznej komunikacji nauczyciela z uczniem, *Forum Pedagogiczne* 2014, Nr 1, s. 243.

<sup>12</sup> M. Sikorski, Kompetencje komunikacyjne nauczycieli, *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Rocznik* 2010, Nr 2, s. 157.

<sup>13</sup> M. Gołębiowska, Sposoby skutecznej komunikacji nauczyciela z uczniem, *Forum Pedagogiczne* 2014, Nr 1, s. 246.

<sup>14</sup> M. Sikorski, *Kompetencje, op.cit.*, s. 158-159.

<sup>15</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/292-xxxi-ogolnopolska-konferencja-uniwersyteckich-poradni-prawnych> (dostęp: 1.10.2021 r.).

<sup>16</sup> W. Strykowski, *Kompetencje, op.cit.*, s. 23.

<sup>17</sup> Zob. szerzej: *ibidem*, s. 24.

<sup>18</sup> Zob. K. Mamak, K.J. Kowalska, E. Milan, P. Klimek, The past, present and future of clinical legal education in Poland, *International Journal of Clinical Legal Education* 2018, Nr 2, vol. 25, s. 116.

<sup>19</sup> Zob. K.J. Kowalska, Ł. Kowalski, Problematyka wykorzystania analizy przekazów medialnych przy projektowaniu zajęć ze studentami kierunku dziennikarstwa i komunikacji społecznej, *Dyskurs&Dialog*, 2020, Nr 2.

<sup>20</sup> Zob. np. A. Partyk (red.), A. Partyk, T. Partyk, *Proces cywilny. Sprawa o zadośćuczynienie i odszkodowanie. Od wniesionego pozwu do prawomocnego wyroku*, Warszawa 2020, monografia ilustrująca następujące po sobie czynności podejmowane w sprawie cywilnej, której stan faktyczny jest fikcyjny, choć zbliżony do typowych spraw odszkodowawczych. Na uwagę zasługują również zmiany form kształcenia zaproponowane przez Krajową Radę Radców Prawnych, szerzej zob. <https://www.rp.pl/zawody-prawnicze/art18910721-radcowie-prawni-zmieniaja-model-aplikacji> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>21</sup> J. Moszczyński, K.J. Furman, Aktywne metody prowadzenia zajęć z kryminalistyki na przykładzie warsztatów poświęconych badaniom dokumentów: wybrane zagadnienia, *Studia Prawnoustrojowe* 2015, Nr 27, s. 180.

jest jednego rozwiązania określonego problemu. Dzięki takim zajęciom nauczyciel może pokazać studentom, jak bardzo przydatne jest łączenie pojęć, jak ważne dla rozumowania prawniczego jest operowanie ugruntowaną wiedzą, by podczas procesu analizy określonego problemu móc dojść do optymalnego rozwiązania<sup>22</sup>. Z perspektywy nauczyciela wykorzystującego tego rodzaju metody, zajęcia są szczególnie pasjonujące, gdyż to od aktywności i pomysłów studentów zależy, jak będą oni rozwiązywać problemy przedstawiane w ramach przygotowanych przez niego scenariuszy. Niejednokrotnie tego rodzaju ćwiczenia mają unikalny charakter, bowiem komunikacja nauczyciela z różnymi grupami studentów może być różna. Im bardziej jest ona ożywiona, tym zajęcia te stają się bardziej wartościowe dla obu stron. Prowadzenie zajęć w modelu nauczania klinicznego wymaga niewątpliwie ugruntowanej wiedzy merytorycznej nauczyciela. Konieczne jest bowiem takie zaplanowanie zajęć (przygotowanie różnego rodzaju scenariuszy, dopasowanie ich do konkretnych potrzeb studentów i studentek), które umożliwi nauczycielowi udzielenie odpowiedzi na szczególne, bardzo konkretne pytania.

### Doświadczenie udziału w ruchu klinicznym

Klinicyści posiadają zróżnicowane doświadczenie zawodowe. Wśród nich można spotkać osoby, które łączą pracę wykładowcy z prowadzeniem własnej działalności zawodowej na rynku prawniczym (np. są radcami prawnymi). Nauczycielami klinicznymi są także osoby, które takiej działalności nie podejmują. Część z opiekunów zajmuje się przy tym prowadzeniem mediacji. Posiadają oni różne zainteresowania zawodowe i prywatne, co pozwoliło na tworzenie różnych wyspecjalizowanych sekcji w poradniach prawa. To zaś przekłada się na profesjonalizm udzielanych porad prawnych, skoro projekty tworzone przez studentów są weryfikowane przez osoby specjalizujące się w określonych dziedzinach prawa.

Warto uwypuklić, że niektórzy z nauczycieli klinicznych sami rozpoczęli swoją drogę zawodową jako studenci poradni prawnych, dzięki czemu już w trakcie studiów magisterskich pod okiem swoich mentorów mogli pomagać klientom. Inni opiekunowie doświadczenia tego nie posiadają. Niektórzy z opiekunów poradni poza pracą w klinice zajmują się także dodatkową działalnością promującą nieodpłatne poradnictwo prawne, dążąc do dotarcia do jak największej grupy osób potrzebujących uzyskać merytoryczne konsultacje prawne.

Opiekunów nie różnią jednak wyłącznie zdobywane doświadczenia zawodowe, zainteresowania, ale kierują się oni w pracy ze studentami różnymi zasadami kooperacji, realizując różne modele kontaktów z nimi. Dzięki temu studenci współpracujący z różnymi opiekunami mogą zaobserwować różne modele pracy. Część z nich może w przyszłości chcieć dołączyć do poradni prawnych już w innej roli – czerpiąc z doświadczenia zdobytego przy współpracy z opiekunami.

Różnorodność doświadczeń zawodowych oraz zainteresowań naukowych opiekunów jest ogromną zaletą. Wiele ich przy tym łączy. Uwypuklić należy ich zaangażowanie w pracę, chęć przekazania studentom najważniejszych zasad świadczenia pomocy osobom tego potrzebującym. Nauczyciele kliniczni motywują studentów do pracy, doskonalenia swojego warsztatu, dbania w pracy o detale, tak istotne w praktyce prawniczej. Skupieni wokół opiekuna

głównego wielokierunkowo dążą do wykształcenia u studentów zasad, których sami byli uczeni i których nauczyli się jako praktycy. Praca w poradni daje niepowtarzalną możliwość rozwoju, doskonalenia się. Stwarza ona również ogromną szansę na bliższe poznanie innych osób, których łączy podobne zainteresowania – chęć pomocy innym. Możliwość wymiany własnych poglądów z pozostałymi klinicystami odnosi się w szczególności do tych przypadków, w których określona porada prawna jest wielowątkowa, dotyczy zagadnień związanych z różnymi problemami prawnymi. Opiekunowie naukowo współpracują ze sobą w szczególny sposób, jeśli weryfikowana przez nich porada odnosi się do tematów z pogranicza różnych dziedzin (np. prawa cywilnego i karnego, prawa rodzinnego i podatkowego itp.). Niejednokrotnie wówczas prowadzone są wzajemne konsultacje, aby ostateczny kształt tej transdyscyplinarnej porady był optymalny i efektywny<sup>23</sup>.

Dzięki współpracy ze studentami klinicyści uzyskują niepowtarzalną szansę obserwacji, w jaki sposób przyszli prawnicy postrzegają określone problemy prawne, co sprawia im najczęściej wyzwania, z jakimi zagadnieniami radzą sobie sami itp. Mogą jednocześnie dostrzec, w jaki sposób określone problemy prawne są identyfikowane i analizowane przez studentów. Tego rodzaju wiedza może być przydatna nie tylko w ramach pracy w poradni studenckiej, ale i poza nią, w szczególności w trakcie zajęć dydaktycznych z innymi studentami. Może być również wykorzystywana w tekstach naukowych, dzięki którym można dostrzec do innych osób zainteresowanych praktycznymi problemami współdziałania w ruchu klinicznym.

### Możliwość doskonalenia zawodowego nauczycieli klinicznych w Polsce

Akademicy zaangażowani w działalność klinik prawa mają możliwość ciągłego podnoszenia swoich kompetencji z zakresu pracy z grupami osób dorosłych. Wpisuje się to w założenia pedagogiki mówiące o tym, że ustawiczne kształcenie i samodoskonalenie stanowi wiodącą ideę współczesnej edukacji, która odnosi się szczególnie do osób realizujących edukacyjne procesy. Stworzona koncepcja nauczyciela twórczego zakłada, że „kształtuje swoją osobowość zawodową poprzez samokształcenie, ciągłe podwyższanie kwalifikacji, doskonalenie własnego warsztatu, udział w badaniach (naukowych, metodycznych), podejmowanie działań innowacyjnych, poszukiwanie nowych terenów i wyzwań w pracy dydaktyczno-wychowawczej<sup>24</sup>”. Na ścieżce klinicznej jest to m.in. możliwe dzięki działalności Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych, która od 2003 r. organizuje ogólnopolskie konferencje studenckich poradni prawnych. Pierwsza tego typu konferencja wpisująca się w działalność FUPP odbyła się w październiku 2003 r. w Kazimierzu Dolnym. Od tego czasu co pół roku nauczyciele kliniczni oraz studenci, a także personel administracyjny mogli uczestniczyć w tych wydarzeniach, zgłaszając każdorazowo chęć uczestnictwa. Mamy więc do czynienia z prawie 20-letnim dorobkiem konferencyjnym – licznymi warsztatami, rozmowami, dyskusjami. Jest to więc ugruntowany dorobek metodyczny. Określona grupa nauczycieli wyposażona została w wiele kompetencji pozwalających im realizować zajęcia w poradniach, dochowując tym samym standardów pracy poradni. Tematyka konferencji ewoluowała w czasie, od początku należy zauważyć wysoką dbałość o merytorykę spotkań, którym

<sup>23</sup> Zob. A.S. Bartnik, K.J. Kowalska, Nieodpłatna pomoc prawna, Warszawa 2019, s. 26.

<sup>24</sup> R. Schulz, Nauczyciel jako innowator, Warszawa 1989, s. 78-79, za: W. Strykowski: Kompetencje, op. cit., s. 26.

<sup>22</sup> O architekturze umysłu prawnika zob. B. Brożek, Umysł prawniczy, Kraków 2018, s. 255.

sprzyjał przyjęty podział szkoleń: zajęcia dla opiekunów oraz odrębne zajęcia dla studentów odbywające się w tym samym czasie. Wśród tematów, z którymi na przestrzeni lat zetknęli się nauczyciele kliniczni, były m.in.:

- 1) metody niedyrektywne pracy ze studentami,
- 2) aktywne metody przygotowania studenta do pracy z klientem w klinice prawa,
- 3) narzędzia przygotowania psychologicznego studentów do pracy z klientem,
- 4) zasady przygotowywania i prowadzenia symulacji rozpraw, jako kliniczną metodę nauczania prawa<sup>25</sup>,
- 5) zasady zastosowania technik mediacyjnych w nauczaniu klinicznym<sup>26</sup>,
- 6) przybliżenie skutecznych metod radzenia sobie ze stresem związanym z prowadzeniem mediacji, właściwe zachowania w komunikacji interpersonalnej, a przede wszystkim korzyści płynące z mediacji jako metody rozwiązywania sporów<sup>27</sup>,
- 7) omówienie ewaluacji pracy opiekunów uniwersyteckich poradni prawnych<sup>28</sup>,
- 8) omówienie prowadzenia oraz motywacji i oceny studentów<sup>29</sup>,
- 9) aktywne metody nauczania etyki, przedstawianie różnorodnych aktywności form nauczania oraz ich zastosowanie w nauczaniu etyki<sup>30</sup>.

Należy podkreślić, że uczestnicy szkoleń w ramach konferencji mieli okazję poznać różne modele i różną specyfikę nauczania klinicznego, co możliwe było dzięki stałej współpracy Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych z poradniami oraz organizacjami działającymi na rzecz dostępu do prawa, poradnictwa i klinik prawa na świecie. W trakcie konferencji gośćmi, na przestrzeni lat, byli przedstawiciele klinik prawa z Armenii, Gruzji, Kirgistanu, Mołdawii, Ukrainy, a także przyjaciele z kliniki prawa działającej przy Uniwersytecie w Ołomuńcu w Czechach, USA. Tego rodzaju spotkania owocowały wymianą myśli, dawały możliwość rozwoju, a w rezultacie czyniły działalność poradni bardziej efektywną.

W zakresie metodologii szkoleń nauczycieli podkreślić należy doniosłość podziału na moduły dla opiekunów – nauczycieli poradni oraz dla studentów – uczestników konferencji, jak również podział samych zajęć na część teoretyczną oraz praktyczną, pozwalającą przećwiczyć poznane techniki. Przykładem takiej realizacji zajęć są zajęcia poświęcone mediacji, podczas których „uczestnicy zapoznawani byli z podstawowymi informacjami na ten temat, między innymi z jej podziałem, sposobach inicjacji, prawidłowym podejściem mediatora do mediacji oraz poszczególnymi etapami mediacji. W kolejnej części zajęć analizowano negocjacje jako element mediacji. Biorącym udział w warsztatach przedstawiono podstawowe techniki negocjacyjne, podział negocjatorów ze względu na różne ich zachowanie, niebezpieczeństwa związane z poszczególnymi typami negocjatorów oraz inne, bezcenne wskazówki dotyczące negocjacji, zaś w celu ugruntowania świeżo zdobytej wiedzy trenerzy przeprowadzili symulacje, dzięki którym można

było spróbować własnych sił i poczuć się jak strona negocjacji, czy mediator<sup>31</sup>. Przyjęte na wielu konferencjach rozwiązanie organizacyjne polegające na prowadzeniu równoległe zajęć o odmiennej tematyce, pozwoliło uczestnikom wybrać samodzielnie warsztat, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i preferencjami, zaś zaangażowanie w prowadzenie warsztatów wielu trenerów wywodzących się z różnych państw, różnych ośrodków akademickich, których połączyła idea kształcenia klinicznego i bezpłatnego poradnictwa prawnego, pozwoliła wcielić w życie dydaktyczne nowe pomysły, z wykorzystaniem nowych narzędzi<sup>32</sup>.

### Wnioski końcowe

*De lege lata* w świetle art. 114 ustawy z 20.7.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 478 ze zm.) nauczycieli akademickich zatrudnia się w trzech grupach pracowników: dydaktycznych, badawczych oraz badawczo-dydaktycznych. Do podstawowych obowiązków nauczyciela akademickiego będącego pracownikiem dydaktycznym należy kształcenie i wychowywanie studentów lub uczestniczenie w kształceniu doktorantów. W przypadku pracowników badawczych esencję ich obowiązków określono jako prowadzenie działalności naukowej lub uczestniczenie w kształceniu doktorantów.

Z kolei prowadzenie działalności naukowej, kształcenie i wychowywanie studentów lub uczestniczenie w kształceniu doktorantów zostało uznane za podstawowy obowiązek spoczywający na nauczycielu badawczo-dydaktycznym<sup>33</sup>. Ponadto nauczyciele akademicy są obowiązani do uczestniczenia w pracach organizacyjnych na rzecz uczelni oraz stałego podnoszenia kompetencji zawodowych.

Przenosząc powyższe na grunt prezentowanych analiz, można zauważyć, że nauczyciele wykonujący swoje obowiązki w ramach poradni prawnych mogą być uznawani za pracowników badawczo-dydaktycznych, bowiem ich zadaniem jest z jednej strony kształcenie i wychowywanie studentów biorących udział w pracach poradni, z drugiej zaś z powodzeniem publikują opracowania naukowe – co poprzedzone jest prowadzeniem badań (realizują tym samym działalność naukową, o jakiej mowa w art. 4 PrSzkołWyżN)<sup>34</sup>.

Niejednokrotnie przedmiot tych badań powiązany jest immanentnie z pracą w klinice prawa. Któż, jak nie pracownik kliniki, dostrzega problemy związane z funkcjonowaniem poradni prawa, by następnie móc je omówić w piśmiennictwie prawniczym, na konferencjach poświęconych temu zagadnieniu.

W literaturze prawniczej, zarówno krajowej, jak i zagranicznej, wiele miejsca poświęca się analizie nieodpłatnego poradnictwa prawnego, metodologii klinicznego nauczania prawa itp. Tego rodzaju zagadnienia są prezentowane w piśmiennictwie także przez nauczycieli klinicznych.

Warto podkreślić, że o powyższym pośrednio świadczy i to, iż funkcjonują czasopisma naukowe adresowane właśnie do środowisk współpracujących w ramach klinik prawa – przede wszystkim, niniejsze, które Czytelnik ma w ręku.

<sup>25</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/42-vi-ogolnopolska-konferencja-studenckich-poradni-prawnych> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>26</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/55-vii-ogolnopolska-konferencja-studenckich-poradni-prawnych> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>27</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/87-xiii-ogolnopolska-konferencja-uniwersyteckich-poradni-prawnych> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>28</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/269-xxvi-ogolnopolska-konferencja-uniwersyteckich-poradni-prawnych> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>29</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/50-viii-ogolnopolska-konferencja-uniwersyteckich-poradni-prawnych> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>30</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/15-xv-ogolnopolska-konferencja-uniwersyteckich-poradni-prawnych> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>31</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/87-xiii-ogolnopolska-konferencja-uniwersyteckich-poradni-prawnych> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>32</sup> Zob. <https://www.fupp.org.pl/kliniki-prawa/konferencje/168-xviii-ogolnopolska-konferencja-uniwersyteckich-poradni-prawnych> (dostęp: 3.10.2021 r.).

<sup>33</sup> Zob. art. 115 PrSzkołWyżN.

<sup>34</sup> W świetle art. 4 ust. 1 PrSzkołWyżN działalność naukowa obejmuje badania naukowe, prace rozwojowe oraz twórczość artystyczną.

**Streszczenie**

W publikacji podjęty został temat fenomenu profilu nauczyciela klinicznego. Autorki wskazały specyfikę jego pracy, możliwości rozwoju. Dokonały przeglądu tematyki ogólnopolskich konferencji klinicznych ostatnich kilkadziesiąt lat. Przedstawiły także spostrzeżenia w zakresie spełniania przez nauczycieli klinicznych przesłanek do zakwalifikowania ich jako pracowników badawczo-dydaktycznych w świetle ustawy z 20.7.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

**Słowa kluczowe:** nauczyciel kliniczny, opiekun poradni studenckiej, edukacja kliniczna, komunikacja, pedeutologia

**Profile of clinical legal education teacher. Introduction to the issue**

**Summary**

*Paper presents the phenomenon of clinical teacher's profile. Authors explain the specifics of their work as well as possibilities of self-development. They reviewed the tasks of Polish clinical conferences of the last few decades. They also presented the prerequisites for clinical teachers to be qualified both as researchers and didactics in the light of the provisions of the Act of 20.7.2018 on Higher Education and Science.*




**Keywords:** clinical teacher; supervisor in the legal clinic; the clinical legal education, communication; pedeutology







**TEKSTY USTAW  
BECKA**



**Bogata treść**

-  więcej aktów prawnych i ustaw stowarzyszonych
-  przypisy od redakcji
-  indeks rzeczowy

**Praktyczne na co dzień**

-  boldowanie najnowszych zmian
-  wyróżnione śródtytuły
-  czytelna czcionka
-  wygodny, poręczny format

Dowiedz się więcej:  [ksiegarnia.beck.pl](http://ksiegarnia.beck.pl)  81 46 13 300



Dr Katarzyna  
Syroka-Marczewska\*

# Prawo medyczne z perspektywy nauczania klinicznego

Ruch kliniczny w Polsce ma już przeszło dwudziestoletnią historię. W 2021 r., czyli w czasie pisania tego artykułu, można uznać, że przeszedł on już fazę organizacyjną i aktualnie rozwija się prężnie jako ważny element programów nauczania na wydziałach prawa. Ma na celu w szczególności wprowadzenie studenta przez koordynatora w rolę prawnika, wyposażenie go w wiedzę na temat przepisów regulujących wykonywanie różnych zawodów prawniczych i praktyki ich stosowania, wyrobienie w nim umiejętności krytycznej refleksji na ten temat, odpowiednie przygotowanie studenta do pracy z klientem, przy uwzględnieniu zasad etyki zawodowej, a także przekazanie mu wiedzy na temat opracowywania rzetelnej opinii prawnej<sup>1</sup>. Ponadto, jak słusznie podkreśla B. Namysłowska-Gabrysiak, jedną z zasadniczych wartości działalności klinik prawa jest kompetentne świadczenie bezpłatnej pomocy prawnej osobom niezamożnym z różnych dziedzin prawa<sup>2</sup>. Obecnie coraz częściej spotykanym obszarem takiej pomocy są sprawy dotyczące działań medycznych<sup>3</sup>, o czym mowa w niniejszym opracowaniu.

## Kilka uwag nt. nauczania klinicznego

Co do specyfiki nauczania klinicznego warto zwrócić uwagę, że studenci przygotowując opinię prawną powinni przeanalizować możliwe drogi dochodzenia roszczeń, w sposób jak najbardziej przejrzysty i zrozumiały. Jednocześnie ostateczna decyzja co do wyboru kierunku podejmowanych działań należy do klienta. Osoby korzystające z pomocy studenckich poradni prawnych powinny bez wątplenia zostać wyczulone na fakt, że klinika prawa nie będzie ich reprezentować w sądzie. Studenci każdorazowo powinni także wskazywać, co może zrobić klinika, gdy jest przymus adwokacki. Klinika Prawa WPIA UW posiada dwie sekcje dotyczące prawa medycznego, tj. sekcję skupiającą się na cywilnych aspektach ww. tematyki oraz sekcję karną. Czas pandemii sprawił, że kwestie dotyczące w szczególności praw pacjenta oraz dostępności (albo jej

braku) świadczeń zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych będą znajdowały odzwierciedlenie w realnych sprawach, z którymi w mojej ocenie osoby niezamożne zwrócą się do studenckich poradni prawnych w całej Polsce o pomoc. Z tego względu temat wydaje się być szczególnie aktualny.

## Prawo medyczne jako mozaika przepisów

Prawo medyczne jest to konglomerat norm, swoista mozaika przepisów z różnych dziedzin prawa. Najważniejszymi źródłami prawa medycznego, uchwalonymi przez polskiego ustawodawcę, są Konstytucja RP oraz ustawy zwykłe (wraz z rozporządzeniami wykonawczymi) regulujące pozycję prawną i prawa pacjenta, a także zasady organizacji i funkcjonowanie systemu opieki zdrowotnej, na który składają się różnego rodzaju instytucje, zasoby i podmioty, w szczególności organy administracji publicznej odpowiedzialne za organizację i finansowanie tego systemu, podmioty wykonujące działalność leczniczą oraz osoby wykonujące zawody medyczne<sup>4</sup>. Podobnie, jak w przypadku innych dyscyplin prawa, również myśląc o prawie medycznym, warto zwracać uwagę na perspektywę uregulowań międzynarodowych oraz ponadnarodowych, takich jak traktaty dotyczące praw człowieka oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Oddzielną kategorię regulacji, o których należy pamiętać w kontekście prawa medycznego,

\* Katarzyna Syroka-Marczewska – dr nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Porównawczego WPIA UW, koordynatorka w Klinice Prawa WPIA UW, adwokatka w Okręgowej Radzie Adwokackiej w Warszawie. Autorka licznych publikacji, w szczególności z zakresu prawa medycznego oraz farmaceutycznego.

<sup>1</sup> I. Kraśnicka, B. Namysłowska-Gabrysiak, Organizacja studenckiej poradni prawnej oraz formy kształcenia klinicznego, [w:] B. Namysłowska-Gabrysiak (red.), Studencka poradnia prawna. Poradnik dla opiekunów, Warszawa 2009, s. 11.

<sup>2</sup> B. Namysłowska-Gabrysiak, Rola klinik prawa w kształceniu przyszłych prawników i prawników w zakresie problematyki przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć, Klinika Prawa 2020–2021, Nr 2, s. 9.

<sup>3</sup> Dla prawa medycznego podstawową kategorią jest świadczenie zdrowotne, ale jak słusznie zauważa M. Boratyńska i P. Konieczniak, użyteczne jest wprowadzenie pojęcia szerszego zakresowo, które można określić mianem działania medycznego, zabiegu lub czynności medycznej (zob. E. Zielińska, Aspekty prawnekarne nieterapeutycznych zabiegów medycznych, SI 1988, Nr 16, s. 237) lub czynności lekarskiej (zob. M. Filar, Lekarskie prawo karne, Kraków 2000, s. 90), M. Boratyńska, P. Konieczniak, Zasady prawa medycznego, [w:] E. Zielińska (red.), System Prawa Medycznego. Regulacja prawna czynności medycznych. Tom II, część 1, Warszawa 2019, s. 84. We wspomnianym pojęciu mieszczą się więc na równi czynności (zabiegi) lecznicze i tzw. nieterapeutyczne świadczenia zdrowotne prawidłowe, jak też wykonane z naruszeniem warunków dopuszczalności; działania niebędące świadczeniami zdrowotnymi, lecz akceptowane przez system prawny, a także działania medyczne bezprawne a limine.

<sup>4</sup> J. Różyńska, Krajowe źródła prawa medycznego, [w:] E. Zielińska, R. Kubiak, L. Kubicki (red.), System Prawa Medycznego. Pojęcie, źródła i zakres prawa medycznego, t. I, Warszawa 2018, s. 88 i n. Szerzej nt. prawa medycznego, [w:] M. Filar, Lekarskie prawo karne, Kraków 2000; D. Karkowska, Prawa pacjenta, Warszawa 2009; R. Kędzióra, Odpowiedzialność karna lekarza w związku z wykonywaniem czynności medycznych, Warszawa 2009; A. Liszewska, Odpowiedzialność karna za błąd w sztuce lekarskiej, Kraków 1998, M. Nesterowicz, Prawo medyczne, Toruń 2013; M. Nesterowicz, Prawo medyczne. Komentarze i glosy do orzeczeń sądowych, Warszawa 2017; M. Saffjan, Prawo i medycyna, Warszawa 1998; E. Zielińska (red.), Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentyisty. Komentarz, Warszawa 2014.

stanowią dokumenty tzw. prawa miękkiego (*soft law*), na które składają się deklaracje, rekomendacje oraz rezolucje organów ONZ, UNESCO, Rady Europy oraz Unii Europejskiej<sup>5</sup>.

W związku z globalną pandemią COVID-19 Światowa Organizacja Zdrowia ogłosiła, że nastąpił bezprecedensowy kryzys zdrowotny<sup>6</sup>. Zgodnie z treścią programu Unii Europejskiej<sup>7</sup> dla zdrowia na lata 2021–2027 Europa powinna nadać wyższy priorytet zdrowiu, posiadać systemy opieki zdrowotnej gotowe do zapewnienia nowoczesnej opieki oraz być przygotowana na wypadek epidemii i innych nieprzewidywanych zagrożeń zdrowia. Program ten, z założenia dynamiczny i elastyczny, tak aby mógł szybko być dostosowywany do pojawiających się nowych wyzwań oraz dobrze służyć UE i państwom członkowskim w kontekście ich zmieniających się potrzeb i priorytetów, dotyczy przede wszystkim ochrony ludności w Unii przed poważnymi, transgranicznymi zagrożeniami zdrowia, a także ma na celu podniesienie ogólnego poziomu zdrowia publicznego, poprawę dostępności wyrobów medycznych, wdrażanie najlepszych praktyk oraz wymiany e-danych. Jego realizacja wymaga reformy systemów opieki zdrowotnej we wszystkich unijnych krajach członkowskich.

Wydane w Polsce, w konsekwencji jego realizacji, rekomendacje Instytutu Innowacji i Odpowiedzialnego Rozwoju INNOWO, Związku Pracodawców Innowacyjnych Firm Farmaceutycznych INFARMA oraz Pracodawców RP przewidują, że priorytetem w działaniach rządu w zakresie związanych z pandemią COVID-19 zmian w polskim systemie ochrony zdrowia, powinny być te zmiany, które mają na celu poprawę dostępu pacjentów do świadczeń medycznych, gdyż możliwy do osiągnięcia najlepszy stan zdrowia społeczeństwa stanowi podstawowy warunek zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego i stabilnego funkcjonowania państwa<sup>8</sup>. Jak już wspomniano, w okresie pandemii zauważalna była ogromna dynamika rozwoju prawa medycznego, co wynikało z nowej rzeczywistości, w której się znaleźliśmy, i związanych z tym dotąd niespotykanych problemów i potrzeb.

Jako przykład ww. dynamiki<sup>9</sup> warto wskazać ustawę z 28.10.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19<sup>10</sup> wprowadzającą w art. 24 klauzulę dobrego Samarytanina. W założeniu projektodawców ustawa ta wprowadziła m.in. rozwiązania chroniące osoby wykonujące zawody medyczne przed odpowiedzialnością karną za niektóre czyny popełnione w trakcie trwania epidemii COVID-19, z uwagi na wyższe ryzyko spowodowania błędu medycznego w tej szczególnej sytuacji. Jak czytamy w uzasadnieniu do przedmiotowej ustawy: „W czasie stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii powinno następować wyłączenie odpowiedzialności karnej za określone czyny, popełniane przez osoby wykonujące zawód medyczny, gdy działania lecznicze

są podejmowane w celu zwalczania epidemii COVID-19”<sup>11</sup>. Kolejnym przykładem jest rozporządzenie Rady Ministrów z 14.1.2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii<sup>12</sup>, w którym mowa m.in. o warunkach rehabilitacji leczniczej w okresie ogłoszenia stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii. Ponadto w obszarze prawa medycznego warto przytoczyć przykład ustawy z 14.8.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zapewnienia funkcjonowania ochrony zdrowia w związku z epidemią COVID-19 oraz po jej ustaniu<sup>13</sup>, ustawy z 27.11.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zapewnienia w okresie ogłoszenia stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii kadr medycznych<sup>14</sup> oraz ustawy z 10.12.2020 r. o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw<sup>15</sup>.

### Sprawy przed i po pandemii

Sprawy, z którymi klienci zwracali się w przeszłości do studenckiej poradni prawnej, oraz sprawy, które w ocenie Autorki mogą wpływać w najbliższym czasie do klinik prawa, dotyczą m.in. błędów medycznych. Doktryna dyscypliny, jaką stało się prawo medyczne, wiele uwagi poświęca problemowi błędu medycznego i odpowiedzialności z nim związanej. W piśmiennictwie pod dostatkiem jest opracowań odnoszących się do zakresu rodzajów i wykładni błędu medycznego, toteż wydaje się, że zbędna będzie ich multiplikacja w niniejszym artykule<sup>16</sup>. Jedyne w ramach sygnalizacji Autorka wskazuje, że błąd medyczny jest to postępowanie (działanie lub zaniechanie) wbrew podstawowym, powszechnie uznanym zasadom współczesnej (aktualnej) wiedzy medycznej<sup>17</sup>. W orzecnictwie podkreślono, że błędem medycznym jest postępowanie sprzeczne z zasadami wiedzy i nauki medycznej w zakresie dostępnym dla lekarza<sup>18</sup>. Jak wskazano w innym orzeczeniu, istotne jest odróżnienie błędu medycznego od np. powikłań kooperacyjnych decydujących o niepowodzeniu medycznym. Powikłania stanowią określoną, często niedającą się przewidzieć albo rzadko zdarzającą się, niekiedy atypową reakcję organizmu pacjenta na prawidłowo podjęty i przeprowadzony zespół czynności leczniczych. Natomiast błędy medyczne są rozumiane jako odstępstwa od wzorca i zasad należytego postępowania z uwzględnieniem profesjonalnego charakteru działalności sprawcy<sup>19</sup>.

<sup>11</sup> IX kadencja, druk sejm. 683, s. 42.

<sup>12</sup> Dz.U. z 2021 r. poz. 91.

<sup>13</sup> Dz.U. z 2020 r. poz. 1493 ze zm.

<sup>14</sup> Dz.U. z 2020 r. poz. 2401 ze zm.

<sup>15</sup> Dz.U. z 2020 r. poz. 2345 ze zm.

<sup>16</sup> P. Brzeziński, Błąd medyczny i niezachowanie należytej staranności w procesie diagnostyczno-leczniczym – studium wybranych przypadków, które znalazły epilog na sali sądowej, [w:] D. Rydlichowska, K. Pachnik (red.), Monografia Pokonferencyjna. I Konferencja Naukowa Pomorskiej Izby Adwokackiej w Gdańsku, Prawo Medyczne i Farmaceutyczne, Warszawa 2016, s. 15 i n.

<sup>17</sup> Szerzej nt. błędu medycznego, [w:] A. Liszewska, M. Serwach, Pojęcie i rodzaje błędu medycznego, [w:] E. Zielińska, T. Dukiet-Nagórka, A. Liszewska (red.), System Prawa Medycznego. Tom III. Odpowiedzialność prawna w związku z czynnościami medycznymi, Warszawa 2021, s. 77 i n.; M. Białkowski, Poglądy doktryny prawa cywilnego i orzecznictwa na pojęcie błędu medycznego, Adam Mickiewicz University Law Review 2013, vol. 2; A. Dąbek, Rozważania nad przydatnością pojęcia błędu medycznego dla ustalenia odpowiedzialności karnej lekarza za negatywne skutki dla życia i zdrowia pacjenta powstałe w procesie leczenia na gruncie polskiej literatury i orzecznictwa, Acta Universitatis Lodzianensis Folia Iuridica 2016, Nr 77; M. Godycki-Ćwirko, M. Koziarska-Rościszewska, K. Kosiek, Błędy medyczne – próba oceny semantyki i taksonomii oraz danych statystycznych, Orzecznictwo Lekarskie 2009, Nr 6; A. Liszewska, Odpowiedzialność karna za błąd w sztuce lekarskiej, Kraków 1998; M. Nesterowicz, Prawo medyczne, Toruń 2013.

<sup>18</sup> Wyr. SO w Poznaniu z 31.1.2020 r., XIV C 428/19, Legalis.

<sup>19</sup> Wyr. SA w Szczecinie z 12.4.2017 r., I ACa 6/17, Legalis.

<sup>5</sup> E. Zielińska, Prawo miękkie międzynarodowe, [w:] E. Zielińska (red.), System Prawa Medycznego. Pojęcie, źródła i zakres prawa medycznego, t. I, Warszawa 2018, s. 111 i n.

<sup>6</sup> M.A. Paulińska, Prawa pacjenta w Polsce i w regulacjach prawa międzynarodowego w dobie pandemii, Pal. 2021, Nr 1–2, s. 81.

<sup>7</sup> Zob. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustanowienia programów działań Unii w sprawie zdrowia na lata 2021–2027 oraz uchylenie rozporządzenia (UE) Nr 282/2014 („Program UE dla zdrowia”), Komisja Europejska, Bruksela, 28.5.2020, dokument 52020PC 0405, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX:52020PC0405> (dostęp: 3.12.2021 r.).

<sup>8</sup> Zob. <https://pracodawcyryp.pl/upload/files/2021/01/rekomendacje-zmian-w-polskim-systemie-ochrony-zdrowia-poprawiajace-dostep-do-swadczen-medycznych-dla-pacjentow.pdf> (dostęp: 3.12.2021 r.).

<sup>9</sup> Autorka subiektywnie wskazuje najważniejsze akty prawne, które zostały zmienione w czasach COVID-19 w obszarze prawa medycznego. Szczegółowe informacje w zakresie aktywności ustawodawcy znajdują się na stronie [www.sejm.gov.pl](http://www.sejm.gov.pl).

<sup>10</sup> Dz.U. z 2020 r. poz. 2112 ze zm.



Jak podkreśla się w piśmiennictwie, odpowiedzialność za błędy medyczne w czasie pandemii należy przeanalizować w trzech płaszczyznach: dostępności do zasobów niezbędnych do prawidłowego wykonywania leczenia, sposobu udzielanych świadczeń oraz zagadnienia kolejności w dostępie do ograniczonych zasobów lub w dostępie do właściwie wykonywanej usługi medycznej<sup>20</sup>.

Kolejnym obszarem skarg, z którymi klienci będą zwracali się do studenckich poradni prawnych, są prawa pacjenta. Jak zauważył Rzecznik Praw Pacjenta (RPP), mamy do czynienia z najtrudniejszym okresem w systemie ochrony zdrowia dodając, że pandemia uświadomiła równocześnie opinii publicznej całego świata, jak ważną częścią gospodarki i życia społecznego jest zdrowie<sup>21</sup>.

Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na informacje RPP, które dają obraz liczbowy i jakościowy nieprawidłowości w systemie ochrony zdrowia, które najczęściej występowały i nadal występują podczas pandemii. Ze sprawozdania RPP pt. Problemy pacjentów w obliczu epidemii COVID-19 wynika, że w okresie od stycznia do września 2020 r., w zestawieniu z analogicznym okresem w roku poprzednim, nastąpił wzrost wpływu skarg i wniosków indywidualnych o ok. 60%. Oznacza to, że można spodziewać się także wzrostu liczby klientów zwracających się do klinik prawa z problemami z zakresu prawa medycznego. Informacje RPP wskazują też na problemy, z którymi studenci mogą się stykać w klinice prawa. Sygnalizowane przez RPP nieprawidłowości w przeważającej części dotyczyły braku lub ograniczenia dostępności do świadczeń zdrowotnych, a także wątpliwości pacjentów, co do zachowania należytej staranności przez lekarza w udzielonej teleporadzie. Wiele skarg wiązało się też z tym, że w wielu podmiotach leczniczych doszło do znacznego ograniczenia, a nawet zakazu wstępu osoby towarzyszącej pacjentowi na teren placówki oraz zakazu odwiedzin pacjentów w szpitalach przez osoby bliskie, przy czym, jak podkreślano wprowadzając te restrykcje w zakresie praw pacjenta, podmiot leczniczy nie dokonywał aktualnej oceny stopnia zagrożenia epidemiologicznego, lecz np. zakaz odwiedzin był wprowadzany automatycznie, a ponadto bez próby poszukiwania możliwości innych form kontaktów pacjenta z rodziną.

Sytuacja odnośnie do napływu skarg, jak wskazują dane statystyczne, nie uległa zmianie w 2021 r. W dniu 23.6.2021 r. na stronie RPP pojawiła się informacja, że od 1 stycznia do 15.6.2021 r. wpłynęło ponad 71 tys. zgłoszeń, z czego ponad 20 tys. dotyczy podstawowej opieki zdrowotnej. Pacjenci zwracali uwagę przede wszystkim na brak możliwości zarejestrowania się do lekarza lub na zabieg, a także problemy z umówieniem wizyty domowej<sup>22</sup>.

## Kierunki analizy prawnej sprawy z zakresu prawa medycznego

Jak już wspomniano, sprawy, które mogą trafić do studenckich poradni prawnych z zakresu prawa medycznego, mogą dotyczyć różnych zagadnień. Zawsze jednak zmierzają do ustalenia następujących kwestii: czy doszło do nieprawidłowości i kto oraz jaką może ponieść za to odpowiedzialność. Poszczególne rodzaje odpowiedzialności prawnej różnią się zarówno funkcjami, jak i przesłankami oraz są od siebie logicznie niezależne, tzn. żadna z nich

nie implikuje przypisania pozostałych<sup>23</sup>. Poniżej zostaną przedstawione rekomendowane przez Autorkę kierunki analizy prawnej. Zawsze ich wskazaniu towarzyszy informacja, że należy brać pod uwagę potrzebę dostosowania dostarczanej informacji do konkretnego stanu faktycznego i oczekiwań danego klienta. W grę może wychodzić:

- 1) odpowiedzialność cywilna;
- 2) odpowiedzialność karna;
- 3) odpowiedzialność zawodowa;
- 4) postępowanie przed wojewódzką komisją ds. zdarzeń medycznych;
- 5) postępowanie przed Rzecznikiem Praw Pacjenta.

Odpowiedzialność cywilna jest, jak wykazuje dotychczasowe doświadczenie Autorki, najczęściej wybierana przez klientów studenckich poradni prawnych ze względu na jej walor kompensacyjny. Warto jednak uwrażliwić studentów, którzy przygotowują opinię prawną w tym obszarze, na wielość aspektów, które z tzw. ostrożności procesowej powinni wskazać klientowi. Jak słusznie zauważył Z. Banaszczyk, stosownie do treści art. 361 KC<sup>24</sup> w każdym z przyjętych reżimów odpowiedzialności cywilnej, czyli zarówno *ex delicto*, jak i *ex contractu*, powinny zostać spełnione następujące przesłanki:

- a) zdarzenie szkodzące, z którym określony przepis prawa łączy obowiązek naprawienia przez inny podmiot niżli poszkodowany,
- b) szkoda będąca wynikiem tego zachowania się oraz
- c) normalny związek przyczynowy łączący oba wymienione poprzednio elementy. Powołany przepis ma charakter ramy, która dopiero wymaga wypełnienia treścią przez sięgnięcie do konkretnej podstawy odpowiedzialności<sup>25</sup>. Osoba korzystająca z pomocy studenckiej poradni prawnej powinna każdorazowo uzyskać informację, że w celu dochodzenia roszczeń na drodze cywilnej niezbędne jest złożenie pozwu. Informacji tej powinno towarzyszyć uświadomienie klientowi innych warunków dopuszczalności dochodzenia roszczeń w tym trybie (np. odnośnie do przedawnienia, zalet i wad takiej formy odpowiedzialności oraz związanego z nią ryzyka, np. wysokości wpisu i opłat sądowych oraz innych kosztów, np. pełnomocnika ze wskazaniem możliwości ubiegania się o pełnomocnika z urzędu). Należy także zaznaczyć, na kim spoczywa ciężar dowodu, czyli obowiązek udowodnienia faktów mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej, przytaczając treść art. 6 KC. Można również wskazać na orzecznictwo, które przyjmuje, że w sprawach medycznych powód musi wykazać wyrządzenie szkody przez personel medyczny, zawinione działanie lub zaniechanie tego personelu, normalny związek przyczynowy pomiędzy tym działaniem lub zaniechaniem a wyrządzoną szkodą<sup>26</sup>. Jak już wspomniano, odpowiedzialność cywilna ma kompensacyjny charakter, w związku z tym należy poinformować klienta, za co może domagać się odszkodowania i zadośćuczynienia, a także uświadomić mu, że wyliczenie i określenie w pozwie kwot, których będzie dochodził z tych tytułów, należy do niego. W szczególności należy poinformować go, że określenie tych sum powinno być dokonane przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności konkretnej sprawy,

<sup>20</sup> J. Witkowski, Lekarze mogą być teraz zwolnieni z odpowiedzialności za pomyłki, <https://www.prawo.pl/zdrowie/zwolnienie-lekarza-z-odpowiedzialnosci-za-blad-medyczny-w-czasie,499325.html> (dostęp: 3.12.2021 r.).

<sup>21</sup> Zob. <https://www.gov.pl/web/rpp/rada-ekspertow-potrzebujemy-zmian-systemowych-na-wielu-plaszczynach> (dostęp: 3.12.2021 r.).

<sup>22</sup> <https://www.gov.pl/web/rpp/problemy-z-dostepnoscia-do-leczenia-najczestsza-przyczyna-skarg-pacjentow> (dostęp: 3.12.2021 r.).

<sup>23</sup> P. Konieczniak, Relacje między różnymi reżimami prawnymi odpowiedzialności, [w:] E. Zielińska (red.), System Prawa Medycznego. Tom III. Odpowiedzialność prawna w związku z czynnościami medycznymi, T. Dukiet-Nagórska, A. Liszewska (red.), Warszawa 2021, s. 54.

<sup>24</sup> Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.

<sup>25</sup> *Ibidem*.

<sup>26</sup> Wyr. SA w Warszawie z 3.6.2014 r., I ACa 1494/13, Legalis.

a zwłaszcza rodzaju i rozmiaru doznanych obrażeń, czasokresu leczenia i innej niezdolności do pracy, uciążliwości procesu leczenia i dostosowawczej rehabilitacji, długotrwałości nasilenia dolegliwości bólowych, konieczności korzystania z opieki i wsparcia innych osób oraz jej zakresu, trwałych następstw tych obrażeń w sferze fizycznej i psychicznej oraz ograniczeń, jakie wywołują w dotychczasowym życiu, w tym potrzeby stałej rehabilitacji, zażywania środków farmakologicznych, zmiany charakteru zatrudnienia, trybu życia, przyzwyczajzeń, czy też sposobu spędzania wolnego czasu<sup>27</sup>.

W sprawach dotyczących działań medycznych istnieje także możliwość wyboru postępowania przed sądem karnym. Jest to uwarunkowane każdorazowo wypełnieniem przesłanek tego rodzaju odpowiedzialności. Może być to sytuacja, w której doszło do popełnienia przestępstwa<sup>28</sup> (przestępstwo to czyn zabroniony przez ustawę pod groźbą kary, bezprawny, zawiniony, społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy). Warto w tym kontekście zauważyć, że obecność warunku materialnego w definicji przestępstwa pozwala korygować oceny prawne wtedy, gdy typizacja przestępstw okazuje się nieadekwatna do rzeczywistości (w przypadkach, gdy czyn zabroniony przez ustawę jest nieszkodliwy), a także zaniechać reakcji karnej w odniesieniu do czynów zupełnie błahych (szkodliwych „znikomo”).

Ponadto, zgodnie z treścią art. 46 KK<sup>29</sup>, w razie skazania sąd karny może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Orzeczenie omawianego środka jest możliwe w przypadku skazania za jakiegokolwiek przestępstwo, z którego wynikała szkoda lub które spowodowało wyrządzenie pokrzywdzonemu krzywdy. Pojęcia szkody i krzywdy należy tu definiować zgodnie z cywilistycznym ich rozumieniem, tj. szkodę jako uszczerbek majątkowy (materialny), krzywdę zaś – jako uszczerbek niemajątkowy (niematerialny). Istota tego środka opiera się na założeniu, że jednym z celów procesu karnego jest rozwiązanie konfliktu pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym, a sposobem rozwiązania lub złagodzenia tego konfliktu jest m.in. naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem (kompensacyjna funkcja prawa karnego)<sup>30</sup>.

Odpowiedzialność karna opiera się na zasadzie odpowiedzialności za czyn, tj. za własne działanie lub zaniechanie<sup>31</sup>. Ponadto odpowiedzialność karna zasadniczo nie musi być określona na skutek, tzn. efektywnym uszczerbku dla dóbr prawnych. Jednak jak słusznie zauważa P. Konieczniak, „medyczne” stany faktyczne są to, z punktu widzenia kwalifikacji prawnej, głównie nieumyślne przestępstwa o charakterze materialnym przeciwko zdrowiu i życiu, określone w Rozdziale XIX KK<sup>32</sup>. Może więc chodzić o przepisy zawierające znamię skutku, jeśli nie w postaci śmierci lub uszczerbku zdrowotnego (tj. art. 152, 155, art. 156 § 2, art. 157 § 3 KK), to przynajmniej narażenia na bezpośrednie niebezpieczeństwa ich wystąpienia (np. art. 160 § 3 KK<sup>33</sup>).

Ponadto większość przestępstw, o których mowa w zakresie czynności medycznych, ma charakter publicznoskargowy, ale mogą zdarzyć się sytuacje, że dane przestępstwo jest ścigane z oskarżenia prywatnego, np. przestępstwa opisane w art. 212 i 216 KK. Autorka ma jednak poczucie, że są one częściej popełniane wobec przedstawicieli zawodów medycznych, a nie przez nich samych.

Należy też uświadomić klientowi, że w razie odmowy przez prokuraturę wszczęcia postępowania za przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, po spełnieniu określonych przesłanek, ma on prawo wnieść subsydiarny akt oskarżenia. Również w przypadku odpowiedzialności karnej należy uświadomić klientowi kwestię kosztów związanych z tym typem postępowania oraz wskazać wszystkie jego zalety i wady, jak również podkreślić obowiązujące przymusu adwokacko-radcowskiego przy sporządzaniu subsydiarnego aktu oskarżenia. W tym zakresie klient może ubiegać się o ustanowienie pełnomocnika z urzędu dla dokonania tej określonej czynności.

Zdarzają się sytuacje, w których po zapoznaniu się z opisem stanu faktycznego, który przedstawił klient studenckiej poradni prawnej, warto zastanowić się nad odpowiedzialnością zawodową przedstawiciela danego zawodu medycznego, np. lekarza. Odpowiedzialność zawodowa pracowników medycznych (nazywana też odpowiedzialnością dyscyplinarną) to jedna z form odpowiedzialności, która jest ponoszona nie tylko za naruszenie prawa, ale również za zachowanie niezgodne z etyką zawodową<sup>34</sup>. Odpowiedzialność ta opiera się na zasadzie winy. Bez względu na samorząd zawodowy takie postępowanie jest bezpłatne dla pacjenta lub jego rodziny.

<sup>31</sup> Jak czytamy w: K. Dratwa, Odpowiedzialność zawodowa, karna i cywilna lekarzy, <http://www.oil.org.pl/jsp/bip/drukuj.jsp?classId=/oil/oil57/gazeta/numery/n2007/n200703/n20070315> (dostęp: 3.12.2021 r); zarzuty stawiane lekarzom przez prokuratorów dotyczą najczęściej popełnienia przestępstw z Rozdziału XIX KK, tj. przeciwko życiu i zdrowiu. Należą do nich: 1) nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka (art. 155 KK) – przedmiotem odpowiedzialności są wypadki spowodowania śmierci człowieka, gdy sprawca ani nie chciał tej śmierci, ani też się na nią nie godził, a jedynie dopuścił się nieostrożnego zachowania, w wyniku którego nastąpiła śmierć człowieka; 2) nieumyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci: pozbawienia człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia, innego ciężkiego kalectwa, ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu, trwałej choroby psychicznej, całkowitej lub znacznej trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego zespęcenia lub zniekształcenia ciała (art. 156 § 1 KK). Formę kwalifikowaną stanowi skutek śmiertelny (art. 156 § 3 KK); 3) nieumyślne narażenie na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 § 3 KK). Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego. Przestępstwo jest zaś dokonane z chwilą narażenia na niebezpieczeństwo, chociażby osoba narażona nie doznała żadnej krzywdy; 4) wykonanie zabiegu leczniczego bez zgody pacjenta (art. 192 KK); 5) łapownictwo bierne (sprzedajność) – art. 228 KK; 6) nadużycie władzy – art. 231 KK.

<sup>32</sup> Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.

<sup>33</sup> P. Konieczniak, Relacje między różnymi reżimami prawnymi odpowiedzialności, [w:] E. Zielińska, T. Dukiet-Nagórska, A. Liszewska (red.), System Prawa Medycznego. Tom III. Odpowiedzialność prawna w związku z czynnościami medycznymi, Warszawa 2021, s. 50 i n.

<sup>34</sup> E. Zielińska, Odpowiedzialność zawodowa, [w:] E. Zielińska, T. Dukiet-Nagórska, A. Liszewska (red.), System Prawa Medycznego. Tom III. Odpowiedzialność prawna w związku z czynnościami medycznymi, Warszawa 2021, s. 835.

<sup>27</sup> Wyr. SA w Gdańsku z 20.1.2016 r., I ACa 787/15, Legalis.

<sup>28</sup> Przestępstwo oznacza: a) pewne rzeczywiste zdarzenie oceniane społecznie jako karygodne; b) rzeczywiste zdarzenie (stan faktyczny) wypełniające prawne przesłanki warunkujące odpowiedzialność karną i uznane za przestępstwo przez uprawniony do tego organ; c) abstrakcyjną konstrukcję prawną określającą przesłanki, których wypełnienie warunkuje odpowiedzialność karną, tak R. Zawłocki, Pojęcie przestępstwa, [w:] R. Dębski (red.), System Prawa Karnego, t. 3, Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności, Warszawa 2013, s. 36.

<sup>29</sup> Jeśli tylko wina sprawcy została udowodniona, sąd nie może odmówić orzeczenia tego środka, powołując się np. na niemożność lub trudności w zakresie udowodnienia rozmiaru szkody. W tym przypadku sąd powinien przeprowadzić postępowanie dowodowe, w celu ustalenia wysokości szkody wyrządzonej przestępstwem, ewentualnie zasądzić obowiązek naprawienia szkody w tej części, która została udowodniona. Omawiany środek kompensacyjny nie musi zatem obejmować pełnego odszkodowania; sąd karny może ograniczyć się jedynie do określonego sposobu naprawienia szkody (np. restytucja) lub jej naprawienia jedynie w części. W takiej sytuacji do dochodzenia pełnego odszkodowania pozostaje droga powództwa cywilnego, o czym była mowa powyżej w niniejszym opracowaniu.

<sup>30</sup> P. Kozłowska-Kalisz, [w:] M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Komentarz, LEX/el.2021, komentarz do art. 46, teza 2.

Jednocześnie sankcje, które mogą zostać zastosowane wobec lekarza, pielęgniarki, położnej, fizjoterapeuty itd., nie będą miały dla klientów kliniki prawa charakteru kompensacyjnego, bo kara pieniężna, o której np. mowa w ustawie o izbach lekarskich<sup>35</sup>, jest przekazywana na cele społeczne związane z ochroną zdrowia. Pozostałe kary to nagana, upomnienie, zakaz pełnienia funkcji w jednostkach organizacyjnych ochrony zdrowia na czas wskazany w ustawie, ograniczenie zakresu czynności w wykonywaniu zawodu oraz możliwość zawieszenia w prawach do wykonywania zawodu czy nawet jego pozbawienie.

W celu wszczęcia postępowania z zakresu odpowiedzialności zawodowej należy złożyć zawiadomienie o możliwości popełnienia przewinienia do rzecznika odpowiedzialności zawodowej danego samorządu, np. lekarzy, który po powzięciu informacji jest zobowiązany wszcząć postępowanie wyjaśniające lub odmówić wszczęcia postępowania.

Odpowiedzialność zawodowa jest formalna, wobec czego np. każdy przypadek zawinionej niestaranności w udzielaniu świadczenia zdrowotnego stanowi przewinienie zawodowe, niezależnie od tego, czy z powodu tej niestaranności doszło do jakiegokolwiek szkody na osobie, czy nawet do powstania konkretnego niebezpieczeństwa. Ewentualna szkoda wpływa jedynie na deskrypcję czynu przypisanego i na sądowy wymiar kary.

Kolejnym rozwiązaniem do rozważania przez osoby przygotowujące opinię prawną z zakresu prawa medycznego jest postępowanie przed wojewódzką komisją ds. orzekania o zdarzeniach medycznych. Komisja ta orzeka o zaistnieniu zdarzenia medycznego, czyli zakażenia pacjenta biologicznym czynnikiem chorobotwórczym, uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia pacjenta albo jego śmierci – będącego następstwem postępowania niezgodnego z aktualną wiedzą medyczną (art. 67a PrPacJRPU). Ten rodzaj postępowania ma jednak jedynie zastosowanie do zdarzeń medycznych będących następstwem udzielania świadczeń zdrowotnych w szpitalu, co sprawia, że wiele spraw, z którymi zwracają się klienci studenckich poradni prawnych, nie będzie spełniało ww. przesłanki.

Wniosek składa się do komisji właściwej ze względu na siedzibę szpitala. Co ważne wnosi się go w terminie roku od dnia, w którym podmiot składający wniosek dowiedział się o zakażeniu, uszkodzeniu ciała lub rozstroju zdrowia. Informacja nt. przedawnienia powinna każdorazowo zostać uwypuklona w ramach przygotowywanej opinii prawnej. Wniosek o ustalenie zdarzenia medycznego jest obarczony opłatą, która wynosi 200 zł. Procedura dochodzenia roszczeń przed komisją ma charakter złożony i odbywa się zasadniczo w dwóch etapach – pierwszy stanowi postępowanie w sprawie ustalenia, czy zdarzenie, którego następstwem była szkoda, stanowiło zdarzenie medyczne, zaś w drugim etapie następuje ustalenie wysokości należnego wnioskodawcy odszkodowania lub zadośćuczynienia, a następnie wypłata tych świadczeń<sup>36</sup>. W opinii prawnej, która jest przygotowywana w klinice prawa, w ocenie Autorki warto podkreślić, że do zadań komisji nie należy przyznanie odszkodowania czy zadośćuczynienia. To ubezpieczyciel za pośrednictwem wojewódzkiej komisji przedstawia podmiotowi składającemu wniosek propozycję odszkodowania i zadośćuczynienia. Ubezpieczyciel ma 30 dni<sup>37</sup> na przedstawienie podmiotowi składającemu wniosek propozycji odszkodowania i zadośćuczynienia

(nieprzedstawienie stanowiska jest równoznaczne z akceptacją wniosku w zakresie dotyczącym okoliczności w nim wskazanych oraz kwoty). Propozycja nie może być wyższa niż maksymalna wysokość odszkodowania i zadośćuczynienia, czyli maksymalna wysokość świadczenia (odszkodowania i zadośćuczynienia) z tytułu jednego zdarzenia medycznego w odniesieniu do jednego pacjenta, która w przypadku zakażenia, uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia pacjenta wynosi 100 000 zł, natomiast w przypadku śmierci pacjenta wynosi 300 000 zł<sup>38</sup>.

Postępowanie przed wojewódzką komisją ds. orzekania o zdarzeniach medycznych zawieszają się, w przypadku toczącego się w związku z tym samym zdarzeniem postępowania, w przedmiocie odpowiedzialności zawodowej osoby wykonującej zawód medyczny lub postępowania karnego w sprawie o przestępstwo. Ponadto postępowania przed wojewódzką komisją nie wszczyna się, a wszczęte umarza w przypadku, gdy w związku z tym samym zdarzeniem prawomocnie osądzono sprawę o odszkodowanie lub zadośćuczynienie pieniężne albo toczy się postępowanie cywilne w tej sprawie.

Jak można przeczytać w raporcie Najwyższej Izby Kontroli, system pozasądowego orzekania o zdarzeniach medycznych przez wojewódzkie komisje nie zapewnia pacjentowi skutecznego dochodzenia rekompensat za szkody powstałe podczas leczenia<sup>39</sup>. Mając powyższe na uwadze, warto klientom studenckich poradni prawnej wskazać wady i zalety omawianego rodzaju dochodzenia roszczeń. Wiele spraw, które trafiają do kliniki prawa, dotyczy także praw pacjenta, które zostały szczegółowo opisane przez ustawodawcę<sup>40</sup>. Decyzja, czy doszło w konkretnej sprawie do naruszenia prawa pacjenta czy nie, należy do RPP. Złożenie skargi do RPP i postępowanie przed nim jest bezpłatne. Wniosek powinien zawierać oznaczenie wnioskodawcy, oznaczenie pacjenta, którego dotyczy sprawa, oraz zwięzły opis stanu faktycznego. Rzecznik Praw Pacjenta może rozpocząć postępowanie wyjaśniające, jeżeli na podstawie wniosku uzna, że istnieje duże prawdopodobieństwo, iż doszło do naruszenia praw pacjenta. Sprawa może zakończyć się jej podjęciem przez ten organ, wyjaśnieniem pacjentowi, jakie środki prawne mu przysługują w konkretnym przypadku, przekazaniem sprawy według właściwości lub niepodjęciem jej przez RPP. Z kolei postępowanie wyjaśniające przed RPP może zakończyć się stwierdzeniem naruszenia praw pacjenta lub nie. Jeżeli RPP stwierdzi naruszenie praw pacjenta, to może zwrócić się z odpowiednią informacją, wskazującą na złamanie przepisów do podmiotu prowadzącego działalność leczniczą, którego to dotyczy. Może także wystąpić np. z wnioskiem do organu nadzorującego szpital o zastosowanie środków prawnych względem niego. Istnieje także możliwość wystąpienia z powództwem cywilnym do sądu w przypadku stwierdzenia zawinionego naruszenia praw pacjenta (art. 4 PrPacJRPU). W ocenie Autorki warto zwrócić uwagę klienta studenckiej poradni prawnej, że aktywność w tym zakresie będzie po jego stronie i odwołać się do wskazanych wcześniej przesłanek odpowiedzialności cywilnej.

<sup>35</sup> Ustawa z 2.12.2009 r. o izbach lekarskich, t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1342 ze zm.

<sup>36</sup> D. Karkowska, J. Chojnacki, Postępowanie przed wojewódzką komisją do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych, Warszawa 2014, s. 53.

<sup>37</sup> 30 dni licząc od dnia otrzymania zawiadomienia o bezskutecznym upływie terminu do złożenia wniosku o ponowne rozpatrzenie sprawy albo licząc od dnia doręczenia orzeczenia wojewódzkiej komisji o zdarzeniu medycznym wydanego w wyniku złożenia wniosku o ponowne rozpatrzenie sprawy.

<sup>38</sup> K. Syroka-Marczewska, P. Winciunas, Postępowanie przed wojewódzkimi komisjami ds. zdarzeń medycznych, [w:] E. Zielińska, T. Dukiet-Nagórska, A. Liszewska (red.), System Prawa Medycznego. Tom III. Odpowiedzialność prawna w związku z czynnościami medycznymi, Warszawa 2021, s. 969 i n.

<sup>39</sup> Zob. <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/dochodzenie-rozszecen-pacjentow.html> (dostęp: 3.12.2021 r.).

<sup>40</sup> Ustawa z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 849 ze zm.

**Uwagi końcowe**

Inspiracją do napisania tego opracowania była ogromna dynamika zmian w otaczającej rzeczywistości, zarówno w płaszczyźnie przepisów prawa, jak i formy oraz organizacji czynności medycznych. Tę dynamikę powinien uwzględnić także program nauczania klinicznego w sekcji zajmującej się prawem medycznym.

Regulacje prawne dotyczące działań medycznych w prawie polskim pozostają materią wymagającą uwagi ustawodawcy nie tyle w odniesieniu do implementacji standardów zalecanych przez unijne organy, ile doskonalenia i ujednolicenia procedur wewnętrznych dotyczących organizacji placówek medycznych, działań zespołów powołanych do doskonalenia regulacji, na czele których staną przedstawiciele korporacji lekarskiej i prawniczej<sup>41</sup>. Doskonalenie procedur, standaryzacja usług medycznych i wyrównywanie ich poziomów w poszczególnych państwach pozostają kluczowymi wyzwaniami dla Unii Europejskiej.

Jeśli chodzi o nauczanie kliniczne prawa medycznego, to podkreślić należy, że wskutek pandemii najprawdopodobniej wzrośnie liczba klientów szukających pomocy prawnej w tej dziedzinie. Poza wskazanymi obszarami, których dotyczyć mogą te skargi, związanymi z szeroko rozumianym brakiem dostępu do opieki zdrowotnej, na dzień dzisiejszy nadal pozostaje wiele innych stanów faktycznych i obszarów niezidentyfikowanych, których analiza prawna może być w przyszłości zadaniem studenckiej poradni prawnej. Najbliższe miesiące i lata wskażą, z jakimi sprawami przyjdzie się nam mierzyć, zarówno w przestrzeni społecznych konsekwencji pandemii, jak i nauczania klinicznego w dziedzinie prawa medycznego. Z tych względów niezwykle istotne jest wyposażenie studentek i studentów w klinikach prawa w kompendium odpowiedniej wiedzy w tej dziedzinie oraz zwiększenie ich wrażliwości społecznej w tym zakresie.

**Streszczenie**

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na rolę udziału studentów w programach klinicznych w nauczaniu prawa medycznego. Biorąc

<sup>41</sup> M.A. Paulińska, Prawa pacjenta w Polsce i w regulacjach prawa międzynarodowego w dobie pandemii, Pał. 2021, Nr 1-2, s. 81.

pod uwagę ogromną dynamikę w tym obszarze w pandemicznej i popandemicznej rzeczywistości społecznej i prawnej, bez wątpienia będą to sprawy, z którymi studenci i studentki będą się spotykali coraz częściej. W celu stworzenia warunków, aby pomoc prawna była skuteczna, a program kliniczny spełniał swe cele edukacyjne, niezbędna jest nie tylko wiedza w obszarze regulacji prawnych, które są wyjątkowo zmienne, ale także konkretne umiejętności z zakresu komunikacji interpersonalnej oraz wrażliwość na potrzeby klientów/pacjentów. Zadaniem kliniki jest przede wszystkim wskazanie klientom różnych dróg dochodzenia roszczeń związanych z niewłaściwą opieką medyczną i trybu składania skarg na nieprawidłowe leczenie, naruszenia praw pacjentów, a także błędy organizacyjne. Ponadto w ramach opinii prawnych przygotowywanych w studenckich poradniach prawnych klienci uzyskują wiedzę nt. warunków, jakie w każdym przypadku są wymagane do spełnienia, wzajemnych relacji tych form odpowiedzialności oraz wad i zalet każdej z nich.

**Słowa kluczowe:** prawo medyczne, klinika prawa, odpowiedzialność prawna

**Medical law in the legal clinic education****Summary**

*The aim of the article is to draw attention to the role of the medical law in the legal clinic education. Undoubtedly, these will be issues which students will face more and more often. Not only knowledge in the legal regulation is necessary, but also sensitivity for the needs of clients/patients. First of all, the task of the legal clinic is, first of all, to indicate different methods of investigation and preparation of a complaint about treatment or errors and organizational errors. In addition, the legal opinions prepared in the student legal clinics provide clients with knowledge of the conditions that are required to be met in each case, the interrelationship of these forms of liability and the advantages and disadvantages of each.*

**Keywords:** medical law, legal clinic, legal responsibility

**STUDIA PRAWNICZE****Prawo medyczne**

Dowiedz się więcej:

 [ksiegarnia.beck.pl](http://ksiegarnia.beck.pl)

 81 46 13 300





mgr Agnieszka Krzyżak\*

# Konsekwencje wyroku *Schrems II* w dobie koronawirusowej rzeczywistości cyfrowej

**W dobie pandemii COVID-19 cyfryzacja życia codziennego okazała się nie tylko koniecznością, ale i ogromnym wyzwaniem. Rozwiązania prowadzące do transpozycji, m.in. spotkań, konferencji, zajęć szkolnych i uniwersyteckich, porad lekarskich, do wirtualnej rzeczywistości były dostępne od lat, lecz dopiero w czasach społecznej izolacji zyskały krytyczne znaczenie.**

## Wstęp

W marcu 2020 r.<sup>1</sup> wiele osób było przekonanych, że dystans społeczny i wiążąca się z nim zmiana tradycyjnych, osobistych spotkań na kontakty pośrednie, internetowe jest rozwiązaniem tymczasowym. Niemniej już od samego początku priorytetem stało się zapewnienie ciągłości działania, w szczególności usług kluczowych (jak np. działalności poradni lekarzy rodzinnych). Zwykły telefon szybko przestał być wystarczającym narzędziem do komunikacji, w szczególności w sprawach zawodowych. Aplikacje wspierające komunikację na odległość podeszły do największego testu skuteczności i funkcjonalności. Tempo upowszechniania oraz rozwoju wirtualnych narzędzi do komunikacji zdalnej na przestrzeni paru tygodni wiosny było wprost niesamowite. Z biegiem czasu (oraz w miarę przedłużającej się i wciąż pogarszającej sytuacji epidemiologicznej) zdalne formy komunikacji stały się powszechnym narzędziem nie tylko podtrzymującym funkcjonowanie podstawowych działań gospodarki społecznej. Wiele osób w Wielkanoc 2020 r. spędziło na wideorozmowach z bliskimi. Aplikacje stały się tym samym nie tylko elementem naszego życia zawodowego, ale również prywatnego.

Wiosną 2020 r. wielu specjalistów z zakresu bezpieczeństwa informacji, ochrony danych osobowych i cyberbezpieczeństwa skupiało się na tym, by tranzyt codziennej pracy i życia do środowiska cyfrowego odbywał się z zachowaniem wszelkich norm bezpieczeństwa. Mając na względzie toczący się od 2018 r. przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) proces *Data Protection Commissioner przeciwko Facebook Ireland Limited i Maximillianiowi Schremsowi*, uwzględniając doświadczenia płynące z niemal

analogicznego procesu zakończony wyrokiem TSUE z 2015 r.<sup>2</sup>, ci sami specjaliści przestrzegali przed ryzykiem stosowania aplikacji wspierających komunikację na odległość, które bazowały na centrach przetwarzania danych osobowych zlokalizowanych w tzw. państwach trzecich (czyli państwach nienależących do Europejskiego Obszaru Gospodarczego), w szczególności na terenie Stanów Zjednoczonych. W wielu przypadkach, często z uwagą na brak alternatywy, ich głos został jednak zignorowany. I jak się okazało, dla niezliczonej liczby przedsiębiorców była to jedna z gorszych decyzji strategicznych, jakie można było w tym gorącym okresie podjąć, a jej konsekwencje nadeszły bardzo szybko.

Czym jest wyrok tzw. *Schrems II* i jakie są jego konsekwencje w czasach społecznej izolacji i upowszechnienia narzędzi komunikacji na odległość? Jak korzystać np. z MS Teams czy Zoom, których serwery znajdują się w USA, i czy jest to w ogóle możliwe w zgodzie z prawem?

## Legalność transferów danych osobowych

Transfery danych osobowych do państw trzecich podlegają szczególnej regulacji i mogą odbywać się wyłącznie zgodnie z zasadami wskazanymi w Rozdziale V RODO<sup>3</sup>, w art. 44–50. Dla analizy implikacji wyroku *Schrems II* szczególnie ważne jest przede wszystkim brzmienie art. 45 oraz art. 46 ust. 2 lit. c i d RODO.

<sup>2</sup> Na mocy wyroku z 6.10.2015 r. w sprawie C-362/14, w postępowaniu *Maximillian Schrems przeciwko Data Protection Commissioner* (tzw. wyrok *Schrems I*) program *Safe Harbor* oraz decyzja Komisji powołująca go do życia zostały uznane za nieważne. *Safe Harbor* było programem certyfikacji powołanym na podstawie decyzji Komisji z 26.7.2000 r. przyjętej na mocy dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, w sprawie adekwatności ochrony przewidzianej przez zasady ochrony prywatności w ramach bezpiecznej przystani oraz przez odnoszące się do nich najczęściej zadawane pytania, wydane przez Departament Handlu USA (notyfikowana jako dokument Nr C(2000) 2441), poprzedzającym program *Privacy Shield*.

<sup>3</sup> Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.4.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119 z 4.5.2016, s. 1, ze zmianą ogłoszoną w Dz.Urz. UE L 127 z 23.5.2018 r. oraz Dz.Urz. L 74 z 4.3.2021 r.).

\* Agnieszka Krzyżak – absolwentka prawa na WPAiSM KAAFM, absolwentka Studenckiej Poradni Prawnej KAAFM. Doktorantka w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, prawniczka w kancelarii Barta Litwiński Kancelaria Radców Prawnych i Adwokatów. Współautorka najnowszego komentarza do przepisów RODO, polskiej ustawy o ochronie danych osobowych i przepisów sektorowych. Członek Stowarzyszenia Inspektorów Ochrony Danych (SABI).

<sup>1</sup> Pierwszy *lockdown* w Polsce został wprowadzony 16.3.2020 r., a jego wprowadzeniu towarzyszyła gwałtowna zmiana zasad codziennego życia, m.in. przekierowanie wielu pracowników do pracy zdalnej, zamknięcie wybranych przedsiębiorstw, wprowadzenie zdalnego nauczania, apel o dystans społeczny i pozostanie w domach oraz ograniczenia w przemieszczaniu się.

Zgodnie z art. 45 RODO przekazanie danych osobowych do państwa trzeciego lub organizacji międzynarodowej może mieć miejsce, jeżeli Komisja Europejska<sup>4</sup> zdecyduje, że państwo trzecie, terytorium, określony sektor lub określone sektory w tym państwie trzecim, lub dana organizacja międzynarodowa zapewniają odpowiedni stopień ochrony. Taki transfer danych nie wymaga podjęcia żadnych dodatkowych czynności, w tym uzyskania zezwolenia Komisji. Wśród krajów, którym Komisja przyznała decyzję stwierdzającą odpowiedni stopień ochrony, znajduje się: Andora<sup>5</sup>, Argentyna<sup>6</sup>, Kanada (tylko organizacje komercyjne)<sup>7</sup>, Wyspy Owcze<sup>8</sup>, Guernsey<sup>9</sup>, Wyspa Man<sup>10</sup>, Izrael<sup>11</sup>, Japonia (tylko organizacje z sektora prywatnego)<sup>12</sup>, Jersey<sup>13</sup>, Nowa Zelandia<sup>14</sup>, Szwajcaria<sup>15</sup> i Urugwaj<sup>16</sup>. W tym miejscu należy zaznaczyć, że decyzje adekwatnościowe względem wszystkich powyżej wskazanych krajów, oprócz Japonii, zostały wydane zgodnie z nieobowiązującym już dzisiaj reżimem prawnym dyrektywy 95/46/WE<sup>17</sup> i pozostają aktualne również w reżimie RODO, do czasu ich uchylecia lub zmiany<sup>18</sup>.

Brak decyzji adekwatnościowej nie oznacza, że transfer danych do państwa trzeciego jest niemożliwy *per se*. Dla jego legalizacji konieczne jest jednak podjęcie dodatkowych kroków. Zaznaczyć należy, że niektórzy przedstawiciele doktryny, w przypadku braku decyzji adekwatnościowej wydanej względem konkretnego państwa, uznają że państwo takie należy traktować co do zasady jako

niezapewniające odpowiedniego stopnia ochrony<sup>19</sup>, co jednocześnie nie wyklucza możliwości zastosowania innych mechanizmów legalizujących transgraniczny transfer danych do tego państwa.

Wśród alternatywnych możliwości legalizacji transferu RODO w szczególności w art. 46 ust. 2 takie rozwiązania, jak standardowe klauzule ochrony danych przyjęte przez Komisję zgodnie z procedurą sprawdzającą, o której mowa w art. 93 ust. 2 RODO, lub przyjęte przez organ nadzorczy i zatwierdzone przez Komisję zgodnie z procedurą sprawdzającą, o której mowa w art. 93 ust. 2 RODO. Obecnie, po przyjęciu przez Komisję nowych zestawów standardowych klauzul umownych, obowiązują dwa zestawy standardowych klauzul umownych: jeden dla przetwarzania danych w związku z powierzeniem przetwarzania<sup>20</sup> oraz drugi, dedykowany właśnie transferom danych osobowych do odbiorców danych, którzy nie podlegają przepisom RODO<sup>21</sup>.

### Transfery danych osobowych do USA

Transgraniczne transfery danych osobowych, w szczególności do tzw. data centers zlokalizowanych na terenie Stanów Zjednoczonych, wymagają legalizacji zgodnie z opisanymi powyżej zasadami, wynikającymi z Rozdziału V RODO. Na przestrzeni ostatnich dekad podejmowano wiele działań na rzecz zapewnienia legalności transatlantycznych transferów danych.

Szczególnym rodzajem decyzji adekwatnościowych, o których mowa w art. 45 RODO, były decyzje Komisji dotyczące transferów danych osobowych do USA. Pierwsza z nich, z 26.7.2000 r., ustanawiała program certyfikacji Bezpieczna Przystań (ang. *Safe Harbor*). W dniu 6.10.2015 r. w sprawie C-362/14, w postępowaniu *Maximilian Schrems* przeciwko *Data Protection Commissioner* (tzw. wyrok Schrems I) TSUE uznał decyzję Komisji Europejskiej ustanawiającą program certyfikacji *Safe Harbor* za nieważną. Tym samym uniemożliwił legalizację transferów danych osobowych, których bezpieczeństwo było chronione na mocy przepisów wspólnotowych, do Stanów Zjednoczonych na podstawie samej certyfikacji *Safe Harbor*.

Abstrahując od pozostałych argumentów przedstawionych przez TSUE w treści wyroku, do upadku *Safe Harbor* bezpośrednio przyczyniło się ujawnienie przez *Edwarda Snowdena* informacji dotyczących działań operacyjnych prowadzonych przez *National Security Agency* (NSA) oraz inne organy federalne, polegających na szeroko zakrojonej inwigilacji z wykorzystaniem środków elektronicznych (w tym podsłuchiwaniami rozmów telefonicznych, m.in. z wykorzystaniem programu PRISM lub przy współpracy z operatorem telekomunikacyjnym Verizon). *Maximilian Schrems* (skarżący) powoływał się na okoliczności ujawnione przez *E. Snowdena* już w postępowaniu przed *Data Protection Commissionaire*<sup>22</sup>. W późniejszym etapie postępowania High Court (odpowiednik Sądu Najwyższego w Irlandii) uznał, że „informacje ujawnione przez *E. Snowdena*

<sup>4</sup> Dalej jako: Komisja lub KE.

<sup>5</sup> Decyzja 2010/625/UE z 19.10.2010 r. w sprawie odpowiedniej ochrony danych osobowych w Andorze (Dz.Urz. L Nr 277, s. 27 ze zm.).

<sup>6</sup> Decyzja C/2003/1731 Komisji z 30.6.2003 r. na mocy dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie właściwej ochrony danych osobowych w Argentynie (Dz.Urz. WE L Nr 168, s. 19 ze zm.).

<sup>7</sup> Decyzja 2002/2/WE Komisji z 20.12.2001 r. na mocy dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie odpowiedniej ochrony danych zapewnionej w ustawie kanadyjskiej o ochronie informacji osobowych i dokumentów elektronicznych (Dz.Urz. L z 2002 r. Nr 2, s. 13 ze zm.).

<sup>8</sup> Decyzja 2010/146/UE z 5.3.2010 r. w sprawie właściwej ochrony na podstawie ustawy Wysp Owczych w sprawie ochrony danych osobowych (Dz.Urz. L Nr 58, s. 17 ze zm.).

<sup>9</sup> Decyzja 2003/821/WE Komisji z 21.11.2003 r. w sprawie właściwej ochrony danych osobowych w Guernsey (Dz.Urz. L Nr 308, s. 27 ze zm.).

<sup>10</sup> Decyzja 2004/411/WE z 28.4.2004 r. w sprawie odpowiedniej ochrony danych osobowych na wyspie Man (Dz.Urz. L Nr 151, s. 51).

<sup>11</sup> Decyzja 2011/61/UE z 31.1.2011 r. na mocy dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, w sprawie odpowiedniej ochrony danych osobowych w Państwie Izrael w odniesieniu do zautomatyzowanego przetwarzania danych osobowych (Dz.Urz. L Nr 27, s. 39 ze zm.).

<sup>12</sup> Decyzja 2019/419/UE z 23.1.2019 r. w sprawie odpowiedniej ochrony danych osobowych w Japonii (Dz.Urz. L Nr 76, s. 1).

<sup>13</sup> Decyzja 2008/393/WE z 28.5.2008 r. w sprawie odpowiedniej ochrony danych osobowych na Jersey (Dz.Urz. L Nr 138, s. 21 ze zm.).

<sup>14</sup> Decyzja 2013/65/UE z 19.12.2012 r. w sprawie odpowiedniej ochrony danych osobowych w Nowej Zelandii (Dz.Urz. L z 2013 r. Nr 28, s. 12 ze zm.).

<sup>15</sup> Decyzja 2000/518/WE Komisji z 26.7.2000 r. na mocy dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie właściwej ochrony danych osobowych w Szwajcarii (Dz.Urz. L Nr 215, s. 1 ze zm.).

<sup>16</sup> Decyzja 2012/484/UE z 21.8.2012 r. w sprawie odpowiedniej ochrony danych osobowych w Republice Urugwaju (Dz.Urz. L Nr 227, s. 11 ze zm.).

<sup>17</sup> Dyrektywa 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 24.10.1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych (Dz.Urz. L Nr 281, s. 31–50) (dalej jako: dyrektywa 95/46/WE); uchylona 24.5.2018 r.

<sup>18</sup> Art. 45 ust. 9 RODO; P. Drobek, [w:] E. Bielał-Jomaa, D. Lubasz (red.), RODO. Ogólne Rozporządzenie o Ochronie Danych. Komentarz, Warszawa 2018, art. 45, Nb. 11, s. 869; M. Kawecki, P. Barta, P. Litwiński, [w:] P. Litwiński (red.), Rozporządzenie UE w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i swobodnym przepływem takich danych. Komentarz, Warszawa 2018, art. 45, Nb. 5, s. 635; B. Fischer, [w:] M. Sakowska-Baryła (red.), Ogólne rozporządzenie o ochronie danych osobowych. Komentarz, Warszawa 2018, art. 5, Nb. 2, s. 464; P. Fajgielski, Ogólne Rozporządzenie o Ochronie Danych. Ustawa o Ochronie Danych Osobowych. Komentarz, Warszawa 2018, art. 45, Nb. 7, s. 489; pkt 52, wyr. TSUE z 6.10.2015 r. w sprawie C-362/14, w postępowaniu *Maximilian Schrems* przeciwko *Data Protection Commissioner* i powołane tam orzecznictwo.

<sup>19</sup> P. Drobek, [w:] E. Bielał-Jomaa, D. Lubasz (red.), RODO, *op.cit.*, art. 45, Nb. 1, s. 865.

<sup>20</sup> Decyzja wykonawcza Komisji 2018/1725 z 4.06.2018 r. w sprawie standardowych klauzul umownych między administratorami a podmiotami przetwarzającymi na podstawie art. 28 ust. 7 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 oraz art. 29 ust. 7 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) (Dz.Urz. UE L 199, s. 18).

<sup>21</sup> Decyzja wykonawcza Komisji 2016/679 z 4.6.2016 r. w sprawie standardowych klauzul umownych dotyczących przekazywania danych osobowych do państw trzecich na podstawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) (Dz.Urz. UE L 199, s. 31).

<sup>22</sup> *Data Protection Commissionaire* to organ nadzorczy sprawujący kontrolę i nadzór nad przetwarzaniem danych osobowych w Irlandii, będący odpowiednikiem polskiego Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych.

wskazały na „istotne przekroczenie granic kompetencji” ze strony NSA i innych organów federalnych”<sup>23</sup>.

W konsekwencji wszystkich opisanych powyżej okoliczności TSUE uznał, że „Komisja nie wykazała w swojej decyzji 2000/520, iż Stany Zjednoczone rzeczywiście „zapewniają” odpowiedni stopień ochrony ze względu na swoje ustawodawstwo lub zobowiązania międzynarodowe”<sup>24</sup> i unieważnił decyzję Komisji ustanawiającą *Safe Harbor*.

Niedługo po unieważnieniu decyzji Komisji ws. *Safe Harbor*, w wyniku negocjacji międzynarodowych, Komisja oraz przedstawiciele rządu USA ustalili nowe ramy prawne dla transatlantycznych transferów danych osobowych UE–USA. Projekt nowych ram certyfikacji, określonych jako Tarcza Prywatności (ang. *Privacy Shield*), został zaprezentowany w decyzji z 29.2.2016 r. Decyzja Komisji została oficjalnie przyjęta 12.7.2016 r., a sam program *Privacy Shield* rozpoczął funkcjonowanie 1.8.2016 r.

Wśród podmiotów, które korzystały z przywilejów, na jakie pozwalał program certyfikacji *Privacy Shield*, a tym samym z możliwości legalizacji transferów zgodnie z art. 45 RODO, znajdowały się np.:

- Microsoft Corporation (dostawca m.in. usług Office365, Microsoft Azure, Microsoft Teams, OneDrive);
- Google LLC (dostawca m.in. usług Google Analytics, Google Ads, GSuite, dysku chmurowego Google, Youtube, Gmail, oprogramowania urządzeń mobilnych Android);
- Facebook Inc. (dostawca portalu społecznościowego Facebook oraz usług, takich jak Facebook Insights, wtyczek lokalnych na strony internetowe łączących bezpośrednio z fanpage’ami Facebook, WhatsApp, Instagram);
- ESET LLC (dostawca oprogramowania antywirusowego i anty-spamowego ESET oraz rozwiązań technicznych m.in. w zakresie narzędzi kryptograficznych).

W przypadku podmiotów nieposiadających certyfikacji w ramach programu *Privacy Shield* powszechną praktyką było zawieranie umów dotyczących przetwarzania danych osobowych na podstawie standardowych klauzul umownych przyjętych przez Komisję.

## Implikacje wyroku TSUE w sprawie C-311/18, tzw. *Schrems II*

Wyrokiem z 16.7.2020 r. w sprawie C-311/18 w postępowaniu: *Data Protection Commissioner przeciwko Facebook Ireland Limited i Maximilian Schrems*<sup>25</sup> TSUE:

- **unieważnił** decyzję wykonawczą Komisji Europejskiej z 12.7.2016 r. przyjętą na mocy dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie adekwatności ochrony zapewnianej przez Tarczę Prywatności UE–USA (notyfikowana jako dokument Nr C(2016) 4176);
- **utrzymał ważność** decyzji Komisji z 5.2.2010 r. w sprawie standardowych klauzul umownych dotyczących przekazywania danych osobowych podmiotom przetwarzającym dane mającym siedzibę w krajach trzecich na mocy dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (notyfikowana jako dokument Nr C(2010) 593), jednocześnie uzależniając skuteczność stosowanego środka legalizującego od spełnienia pewnych

<sup>23</sup> Pkt 30, wyr. TSUE z 6.10.2015 r. w sprawie C-362/14, w postępowaniu *Maximilian Schrems przeciwko Data Protection Commissioner*.

<sup>24</sup> Pkt 97, wyr. TSUE z 6.10.2015 r. w sprawie C-362/14, w postępowaniu *Maximilian Schrems przeciwko Data Protection Commissioner*.

<sup>25</sup> Zob. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=84EBE1FB9493102093ED96177D96078E?text=&docid=228677&pageIndex=0&doclang=pl&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=9753969> (dostęp: 10.4.2021 r.); <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=228728&pageIndex=0&doclang=PL&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=10591175> (dostęp: 10.4.2021 r.).

warunków przez podmioty zaangażowane w przetwarzanie danych osobowych.

Konsekwencją wyżej wskazanego orzeczenia jest przede wszystkim fakt, że certyfikacja *Privacy Shield* nie może dłużej stanowić podstawy legalnego transferu danych osobowych do państw trzecich. Dodatkowo wyrok dał podstawę do wątpliwości, czy transatlantyczne transfery danych osobowych są w ogóle możliwe, w tym również z zastosowaniem alternatywnych mechanizmów legalizacji, tj. standardowych klauzul umownych. *Per analogiam* zaczęto kwestionować skuteczność nie tylko klauzul wynikających z decyzji z 5.2.2010 r., ale wszystkich dotychczas przyjętych przez Komisję zestawów standardowych klauzul umownych – nie tylko w stosunku do transferów transatlantycznych, ale również do innych, np. do przekazywania danych osobowych do Chin czy Rosji.

Z wielu względów transferowanie czy też przetwarzanie danych osobowych na terenie Stanów Zjednoczonych zawsze było postrzegane jako ryzykowne. Powszechnie wiadomo (w szczególności po ujawnieniu w 2013 r. przez E. Snowdena informacji o metodach działania operacyjnego służb federalnych), że USA jako państwo trzecie nie gwarantuje odpowiednich warunków do bezpiecznego przetwarzania danych osobowych z poszanowaniem zasad obowiązujących na terenie Unii Europejskiej (zarówno przed 25.5.2018 r., jak i obecnie). Powodem takiego stanowiska jest m.in. obowiązujące w USA prawo, które pozwala na dostęp do danych osobowych oraz innych informacji służb państwowych i federalnych, w tym w szczególności tzw. FISA (*Foreign Intelligence Surveillance Act of 1978*)<sup>26</sup>. Niemniej w motywie 64 decyzji Komisji ws. ustanowienia *Privacy Shield* zaznaczono, że „Komisja oceniła przewidziane w prawie amerykańskim ograniczenia i gwarancje w zakresie dostępu do danych osobowych przekazywanych przez amerykańskie organy publiczne w ramach Tarczy Prywatności UE–USA i korzystania z tych danych do celów bezpieczeństwa narodowego, egzekwowania prawa i innych celów leżących w interesie publicznym”. Trybunał Sprawiedliwości UE nie podzielił jednak tego stanowiska zauważając, że już sama treść decyzji zawiera odstępstwo o charakterze generalnym, umożliwiające „ingerencje – oparte na wymaganiach bezpieczeństwa narodowego, interesu publicznego albo przestrzegania prawa – w prawa podstawowe osób, których dane osobowe są przekazywane lub mogłyby zostać przekazane z Unii do Stanów Zjednoczonych (zob. analogicznie w zakresie dotyczącym decyzji 2000/520 wyrok z 6.10.2015 r., *Schrems*, C-362/14, EU:C:2015:650, pkt 87). W szczególności, jak stwierdzono w decyzji w sprawie Tarczy Prywatności, takie ingerencje mogą wynikać z dostępu do danych osobowych przekazywanych z Unii do Stanów Zjednoczonych i z wykorzystywania tych danych przez organy amerykańskich władz publicznych w ramach opartych na art. 702 FISA programów nadzoru PRISM i UPSTREAM, a także na podstawie rozporządzenia wykonawczego Nr 12333”<sup>27</sup>.

Europejskie organy nadzorcze tuż po ogłoszeniu wyroku nie potrafiły jednoznacznie wskazać jego konsekwencji oraz praktycznych implikacji. Ich stanowiska wydane w ramach bezpośrednich reakcji na wyrok *Schrems II* były skrajne. Dla przykładu warto wspomnieć o:

- *Commission nationale de l’informatique et des libertés* (CNIL, Francja)<sup>28</sup>: CNIL oficjalnie wstrzymał się z wydaniem opinii

<sup>26</sup> Zob. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/50/chapter-36> (dostęp: 8.4.2021 r.).

<sup>27</sup> Pkt 165, wyr. TSUE z 16.7.2020 r. w sprawie C-311/18, w postępowaniu *Data Protection Commissioner przeciwko Facebook Ireland Limited i Maximilian Schrems*.

<sup>28</sup> *Stanowisko Commission nationale de l’informatique et des libertés* (CNIL, Francja), <https://www.cnil.fr/en/invalidation-privacy-shield-cnil-and-its-counterparts-are-currently-analysing-its-consequences> (dostęp: 2.4.2021 r.).

i zajęciem stanowiska do czasu dokładnego przeanalizowania sytuacji;

- *Information Commissioner's Office* (ICO, Wielka Brytania/Zjednoczone Królestwo)<sup>29</sup>: ICO oficjalnie poparł wyrok i jego tezy, niemniej zadeklarował „wsparcie administratorów w legalizacji transferów”, zatem nie wykluczał możliwości skorzystania z innych mechanizmów legalizacji transferu danych osobowych do USA;
- Berliński Organ Nadzorczy<sup>30</sup>: Berlin oficjalnie poparł wyrok i pouczył administratorów o konieczności wycofania danych osobowych z centrów przetwarzania w USA, tym samym wykluczając możliwość transatlantyckiego przetwarzania danych (UE–USA) przynajmniej w obecnym stanie prawnym;
- Organ Nadzorczy Nadrenii-Palatynatu<sup>31</sup>: Nadrenia-Palatinat oficjalnie poparł wyrok, niemniej w zakresie transferów do USA udzielił mniej zdecydowanej odpowiedzi: „i tak i nie”. Był to pierwszy i jedyny organ nadzorczy w Europie, który podał jakiegokolwiek szczegóły dotyczące tego, jak będzie oceniał legalność transferów danych osobowych do USA. Był to również organ, który najszybciej zareagował na wyrok C-311/18, już w 7 godz. po wyroku, publikując tzw. FAQ;
- Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych (PUODO, Polska)<sup>32</sup>: Polski regulator poparł wyrok i podkreślił jego wagę, nie zajął jednak jednoznacznego stanowiska w sprawie transferów do USA na podstawie innych instrumentów legalizujących. Podkreślił natomiast, że europejskie organy nadzorcze powinny w konsekwencji tej sytuacji podjąć wysiłki w celu wypracowania wspólnego stanowiska.

Wiele organów nadzorczych (w tym np. AEPD, Hiszpania) długo milczało w sprawie możliwych implikacji wyroku C-311/18. Zagadnienia nie objaśniało również stanowisko Europejskiej Rady Ochrony Danych (EROD)<sup>33</sup>. EROD poparła wyrok i podejście do ochrony prywatności zaprezentowane w tezach wyroku, niemniej nie odniosła się wprost do transferów danych osobowych do USA.

Abstrahując od powodów ekonomicznych czy społeczno-kulturowych procesów współzależności i integracji państw, zatrzymanie transatlantyckich transferów nie jest możliwe z uwagi na biznesowe powiązania wynikające z powszechnej globalizacji procesów przetwarzania. W krótkim czasie po wyroku zaczęły się więc pojawiać liczne opracowania i stanowiska zarówno przedstawicieli organów nadzorczych, instytucji UE oraz Stanów Zjednoczonych, jak i przedstawicieli doktryny i specjalistów z zakresu ochrony danych osobowych. Miały one na celu wsparcie administratorów i podmiotów przetwarzających w szukaniu rozwiązań zaistniałej sytuacji. W większości pozostawały one jednak niespójne lub nie dawały podstaw do udzielenia jednoznacznej odpowiedzi na pytanie:

czy można i w jaki sposób legalnie transferować dane osobowe do państw trzecich, w szczególności do USA?

Koniec 2020 r. zaczął przynosić mniej lub bardziej jednoznaczne rozwiązania problemu transatlantyckich transferów. Wskazać w tym miejscu należy przede wszystkim zalecenia wydane w listopadzie 2020 r. przez EROD: Zalecenia 01/2020 dot. środków uzupełniających narzędzia przekazywania w celu zapewnienia zgodności z unijnym stopniem ochrony danych osobowych<sup>34</sup> oraz Zalecenia 02/2020 dot. niezbędnych gwarancji europejskich dla środków nadzoru<sup>35</sup>. Wskazane dokumenty przewidują przede wszystkim konieczność przeprowadzenia wstępnych audytów w zakresie przestrzegania przez państwo, na terenie którego znajduje się odbiorca danych, obowiązków zapewnienia odpowiednich zabezpieczeń przetwarzania danych osobowych i gwarancji prywatności osób, których dane dotyczą. Na podstawie wyników przeprowadzonej analizy administrator lub podmiot przetwarzający może zdecydować, że państwo trzecie, w którym ma siedzibę odbierający dane, spełnia europejskie standardy poszanowania prywatności lub może uznać, że takie gwarancje nie są przewidziane. Jeżeli państwo trzecie nie zapewni odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa praw i wolności osób, których dane dotyczą, nawet zawarcie umowy opartej na standardowych klauzulach umownych może nie zalegalizować transferu, chyba że zostaną podjęte dodatkowe środki bezpieczeństwa. W swoich zaleceniach EROD proponuje podjęcie dodatkowych działań, które w jej opinii stanowią będą odpowiednie zabezpieczenia gwarantujące bezpieczeństwo i przestrzeganie wspólnotowych standardów ochrony danych osobowych.

Zgodnie z zaleceniami EROD 01/2020 można wprowadzić trzy rodzaje dodatkowych środków w celu wykazania zamiarów, zarówno podmiotu przekazującego, jak i odbierającego dane, aby działać zgodnie z prawem dotyczącym prywatności i ochrony danych oraz z unijnymi standardami ochrony i prywatności. Te dodatkowe środki mogą mieć charakter umowny, techniczny lub organizacyjny (Zalecenia 01/2020, pkt 47, s. 15). Jednocześnie EROD podkreśla, że same środki umowne i organizacyjne nie wystarczą na ogół do przewyższenia podstawowych problemów związanych z nieuzasadnionym dostępem rządu państwa trzeciego do danych osobowych (Zalecenia 01/2020, pkt 48, s. 15) – wdrożenie środków technicznych, które uniemożliwią dostęp do danych osobowych przetwarzanych w państwie trzecim (np. szyfrowanie), jest niezbędne. Podobne stanowisko prezentowane jest także w poradniku<sup>36</sup> wydanym przez organ ochrony danych niemieckiego kraju związkowego Badenia-Wirtembergia (Organ do spraw Ochrony Danych i Wolności Informacji, LfDI BW), zawierającym szczegółowe wytyczne dotyczące międzynarodowego przekazywania danych osobowych po wyroku TSUE z 16.7.2020 r., sprawa C-311/18. Poradnik opublikowano po raz pierwszy w sierpniu 2020 r. Ostatnia i aktualna wersja poradnika istnieje od września 2020 r. Jak podkreśla LfDI BW, wszystkie trzy typy środków zabezpieczających wskazanych przez EROD należy wziąć pod uwagę i wprowadzić w celu wykazania najwyższego poziomu należytej staranności.

<sup>29</sup> Stanowisko Information Commissioner's Office (ICO, Wielka Brytania/Zjednoczone Królestwo), <https://ico.org.uk/about-the-ico/news-and-events/news-and-blogs/2020/07/ico-statement-on-the-judgement-of-the-european-court-of-justice-in-the-schrems-ii-case/> (dostęp: 2.4.2021 r.).

<sup>30</sup> Stanowisko Berlińskiego Organu Nadzorczego, [https://www.datenschutz-berlin.de/fileadmin/user\\_upload/pdf/pressemitteilungen/2020/20200717-PM-Nach-SchremsII\\_Digitale\\_Eigenstaendigkeit.pdf](https://www.datenschutz-berlin.de/fileadmin/user_upload/pdf/pressemitteilungen/2020/20200717-PM-Nach-SchremsII_Digitale_Eigenstaendigkeit.pdf) (dostęp: 2.4.2021 r.).

<sup>31</sup> Stanowisko Organu Nadzorczego Nadrenii-Palatynatu, <https://www.datenschutz.rlp.de/de/themenfelder-themen/datenuebermittlung-in-drittlaender/> (dostęp: 2.4.2021 r.).

<sup>32</sup> Stanowisko Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych (PUODO, Polska), <https://uodo.gov.pl/138/1603> (dostęp: 2.4.2021 r.).

<sup>33</sup> Zob. [https://edpb.europa.eu/news/news/2020/statement-court-justice-european-union-judgment-case-c-31118-data-protection\\_pl](https://edpb.europa.eu/news/news/2020/statement-court-justice-european-union-judgment-case-c-31118-data-protection_pl); w wersji polskiej dostępne pod treścią stanowiska PUODO: <https://uodo.gov.pl/138/1603> (dostęp: 2.4.2021 r.).

<sup>34</sup> Zob. [https://edpb.europa.eu/our-work-tools/public-consultations-art-704/2020/recommendations-012020-measures-supplement-transfer\\_pl](https://edpb.europa.eu/our-work-tools/public-consultations-art-704/2020/recommendations-012020-measures-supplement-transfer_pl) (dostęp: 11.4.2021 r.).

<sup>35</sup> Zob. [https://edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/preporcki/recommendations-022020-european-essential-guarantees\\_pl](https://edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/preporcki/recommendations-022020-european-essential-guarantees_pl) (dostęp: 11.4.2021 r.).

<sup>36</sup> <https://www.baden-wuerttemberg.datenschutz.de/wp-content/uploads/2020/08/Orientierungshilfe-Was-jetzt-in-Sachen-internationaler-Datentransfer.pdf> (dostęp: 11.4.2021 r.).



## Wnioski

Wyrok *Schrems II* przyniósł cyfrową rewolucję w najmniej odpowiednim momencie, gdy niemal całe nasze życie możemy już mierzyć na bajtach. Dotychczas stabilne powiązania biznesowe bazujące na globalizacji procesów przetwarzania i wykorzystywaniu centrów danych w krajach, w których ich utrzymanie jest prostsze i tańsze, niemal z dnia na dzień stanęły naprzeciw zarzutu nielegalności i braku poszanowania standardów prywatności obowiązujących w UE.

Choć po samym wyroku najgłośniejszym było się o uchyleniu *Privacy Shield*, koronną konsekwencją i „łwią częścią” problemu okazuje się możliwość stosowania alternatywnych instrumentów legalizujących transfery danych osobowych do państw trzecich, w szczególności standardowych klauzul umownych. Administratorzy i podmioty przetwarzające dane osobowe stanęły przed ogromnym wyzwaniem i odpowiedzialnością związaną z badaniem standardów bezpieczeństwa i przepisów prawa państw trzecich oraz ewentualnego wdrażania dodatkowych rozwiązań i środków zabezpieczających realizowany transfer. Pandemia nie sprzyja niestety podejmowaniu działań na rzecz zapewnienia zgodności przetwarzania z przepisami dotyczącymi ochrony danych osobowych i prywatności. Brak czasu, środków finansowych i zasobów ludzkich, przeciwstawiane konieczności zapewnienia ciągłości działania, w tym podstawowej komunikacji w ramach prowadzonego biznesu, prowadzą do oczywistego choć bardzo smutnego wyniku, iż wielu przedsiębiorców korzystających z usług dostawców zlokalizowanych w państwach trzecich nie jest w stanie podołać wyzwaniom, które wyrosły na kanwie wyroku *Schrems II*. Prawdziwe konsekwencje orzeczenia mogą być więc głęboko ukryte, a ich skalę zapewne da się określić dopiero po uspokojeniu się sytuacji pandemicznej.

## Streszczenie

Publikacja obejmuje problematykę międzynarodowych transferów danych osobowych, ze szczególnym uwzględnieniem transatlantycznych transferów danych osobowych do Stanów Zjednoczonych Ameryki, w reżimie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 2016/679 (RODO). Wyrokiem z 16.7.2020 r. w sprawie C-311/18, w postępowaniu: *Data Protection Commissioner* przeciwko *Facebook Ireland Limited* i *Maximillian Schrems*, TSUE stwierdził

m.in. nieważność decyzji wykonawczej Komisji Europejskiej (UE) z 12.7.2016 r. w sprawie adekwatności ochrony zapewnianej przez Tarczę Prywatności UE–USA, która to dawała podstawy do legalizacji transatlantycznych transferów danych osobowych do centrów danych obsługiwanych przez największych amerykańskich dostawców technologii i rozwiązań teleinformatycznych. W ramach publikacji podjęto analizę konsekwencji oraz praktycznych implikacji wyroku C-311/18, uwzględniając m.in. wpływ społecznej izolacji oraz cyfryzacji podstawowych elementów życia codziennego na powszechność transferów danych osobowych do państw trzecich i upowszechnienie zagrożeń związanych z tymi transferami.

**Słowa kluczowe:** transfer, dane osobowe, RODO, *Schrems*, standardowe klauzule umowne, Tarcza Prywatności

## Consequences of the Schrems II judgment in the era of coronavirus digital reality

### Summary

*The publication covers the issues of international transfers of personal data, with particular emphasis on transatlantic transfers of personal data to the United States of America, in the regime of the Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council (GDPR). In the judgment of 16.7.2020, case C-311/18, in the proceedings: Data Protection Commissioner against Facebook Ireland Limited and Maximilian Schrems, CJEU ruled, among others, the invalidity of the protection provided by the EU-US Privacy Shield, which provided the basis for the legalization of transatlantic transfers of personal data to data centers operated by the largest US providers of ICT technologies and solutions. As part of the publication, an analysis of the consequences and practical implications of the judgment C-311/18 was undertaken, considering, inter alia, the impact of social isolation and digitalisation of basic elements of everyday life on the universalisation of personal data transfers to third countries and the spread of threats related to these transfers.*

**Keywords:** transfer, personal data, GDPR, *Schrems*, standard contractual clauses, Privacy Shield

## PODRĘCZNIKI PRAWNICZE

# Prawo instytucjonalne Unii Europejskiej

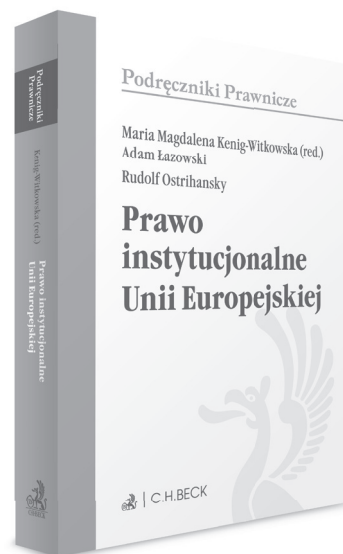
Dowiedz się więcej:



ksiegarnia.beck.pl



81 46 13 300





Piotr Betkowski\*

# Wyzwania dla prawa karnego i cywilnego niesione przez rozwój sztucznej inteligencji

**Od początku XXI w. obserwowany jest postęp technologiczny o niespotykanej dotąd skali i tempie rozwoju. Obecnie cały świat znajduje się w przełomowym momencie, który uwidocznili trwająca od początku 2019 r. pandemia COVID-19. Przymusowe przejście w tryb pracy zdalnej sprawiło, że znaczenie i sens używania najnowszych rozwiązań technologicznych stały się w większym stopniu codzienną koniecznością. W tym ekosystemie informatycznym na znaczeniu zyskał rozwój SI, działającej na podstawie algorytmów, wspomagających ludzi w codziennym życiu oraz w życiu zawodowym. Zmieniająca się rzeczywistość narzuca konieczność zauważenia ewolucji systemu prawnego jako całości, lecz także jego poszczególnych gałęzi, takich jak prawo karne, cywilne oraz inne gałęzie prawa. Już obecnie SI<sup>1</sup> wspiera pracę policjantów w ich codziennych zadaniach, a także laboratoria kryminalistyczne w zakresie analizy potencjalnego materiału dowodowego. W prawie cywilnym już powstała rezolucja Parlamentu Europejskiego zawierająca zalecenia dla Komisji Europejskiej w sprawie przepisów prawa cywilnego dotyczących robotyki<sup>2</sup>. W niedługim czasie zastosowanie SI zmieni jej postrzeżenie i stanie się częścią codziennego życia. Dlatego jest ważne, aby już teraz rozpocząć debatę nad wyzwaniami dla prawa karnego oraz innych gałęzi prawa niesionymi przez rozwój SI.**

## Wstęp

Lata 20. XXI w. i postępująca rewolucja cyfrowa zaciera granice pomiędzy materialnymi aspektami rzeczywistości i kreuje nowe możliwości rozwoju oparte na przestrzeni wirtualnej. W niej liczą się zdolności umysłowe pracowników, a innowacje mogą być wdrażane w nieporównywalnie szybszy sposób niż w tradycyjnych gałęziach gospodarki. Polska ma szansę stać się światowym liderem w dziedzinie SI. Sztuczna inteligencja ma szansę także zrewolucjonizować prawo karne oraz inne gałęzie prawa. Prawo karne, cywilne i inne powinny być tak kształtowane, aby zapewnić bezpieczeństwo społeczeństwu przy jednoczesnym skutecznym i efektywnym oddzieleniu od niego jednostek mogących mu zagrażać, efektywnym rozwoju chociażby robotyki czy inteligentnym zarządzaniu siecią przesyłową w energetyce. Katalog i rodzaj kar powinien być nastawiony na maksymalnie możliwą resocjalizację skazanego, a przywrócenie go jako wartościowego członka społeczeństwa

\* Piotr Betkowski – student nauk prawnych na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Członek Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Jądrowego. Jego zainteresowania badawcze to: prawo międzynarodowe, międzynarodowe prawo energii jądrowej.

<sup>1</sup> Sztuczna inteligencja to zdolność maszyn do wykonywania ludzkich umiejętności, takich jak rozumowanie, uczenie się, planowanie i kreatywność, za: Sztuczna inteligencja: co to jest i jakie ma zastosowania? | Aktualności | Parlament Europejski (europa.eu) (dostęp: 6.4.2021 r.).

<sup>2</sup> Parlament Europejski, Przepisy prawa cywilnego dotyczące robotyki, P8\_TA(2017)0051, Bruksela 2017, s. 1.

.priorytetem w ewolucji systemu karnego w Polsce. W prawie cywilnym należy zrozumieć wartość i skalę następującej już i rozwijającej się w niedalekiej przyszłości rewolucji przemysłowej. Przepisy prawa cywilnego powinny uwzględniać prawne i etyczne aspekty tych zmian, bez jednoczesnego hamowania innowacyjności, jakie niesie za sobą rozwój SI opartej zarówno na formie niematerialnej w postaci algorytmów, jak i materialnej, opartej na szerokim spektrum wykorzystania robotów i robotyki. W tym zadaniu pomocna może być sztuczna inteligencja, eliminując sektorowe błędy systemu karnego w Polsce. Należy wziąć pod uwagę, iż obecnie prawo cywilne w znaczącym stopniu jest niedostosowane do rzeczywistości, a jego nowelizacja nie nadąży za postępującym w wykładniczym tempie rozwojem technologicznym.

Rozwój SI może, oprócz reorganizacji stylu i sposobu pracy, nieść za sobą także zmianę jakości życia. Czynniki te mogą mieć bezpośredni wpływ na zmianę struktury demograficznej w Polsce oraz w Europie. Stopień i skala zastosowania algorytmów SI będzie także determinantem wzrostu efektywności pracy, zarządzania czasem, wykorzystania mechanizmu alokacji zasobów mających podstawowe znaczenie w gospodarce, rozwoju nie tylko takich gałęzi gospodarki, jak handel i produkcja, ale także transport, ratownictwo, opieka medyczna, rolnictwo, edukacja, przy jednoczesnym zmniejszeniu poziomu narażania życia ludzkiego w pracy w szkodliwych dla zdrowia warunkach.

## Próby zdefiniowania pojęcia „sztuczna inteligencja” (SI)

Obecny szybki rozwój SI stawia nieznaną dotąd badaczom wyzwanie w tak podstawowym obszarze regulacji, jakim jest stworzenie jednolitej definicji sztucznej inteligencji. W zależności od przyjętych w niej rozwiązań będzie zasadna interpretacja wszystkich rozwiązań prawnych i innych dotyczących sfery rozwoju SI oraz ochrony zarówno jej samej, jak i społeczeństwa oraz gospodarki potencjalnie narażonej na jej wpływ. Stąd tak ważne jest stworzenie definicji na tyle wąskiej, aby wyeliminować wszelkie niejasności interpretacyjne, lecz także na tyle szerokiej, aby objąć nią wszystkie obecnie znane aspekty podstawy działania SI, samego rdzenia tego, czym sztuczna inteligencja jest.

Grupa ekspertów wysokiego szczebla UE<sup>3</sup> określiła SI następująco: „Systemy sztucznej inteligencji (AI) to oprogramowanie (i ewentualnie również sprzęt komputerowy) zaprojektowane przez człowieka, które – aby osiągnąć złożony cel – działa w wymiarze fizycznym lub cyfrowym, postrzegając swoje środowisko przez pozyskiwanie danych, interpretując zgromadzone dane (ustrukturyzowane lub nie), wyciągając wnioski na podstawie tych danych lub przetwarzając informacje, których źródłem są te dane, oraz podejmując decyzje w sprawie najlepszych działań, jakie należy podjąć, aby zrealizować ten cel. Systemy sztucznej inteligencji mogą wykorzystywać zasady symboliczne albo uczyć się na podstawie modelu numerycznego i mogą również dostosować swoje zachowanie przez analizę wpływu ich wcześniejszych działań na środowisko”<sup>4</sup>. Definicja ta jest punktem wyjścia dla określenia strategii politycznych wszystkich państw Unii Europejskiej w obszarze SI.

Polska także podjęła działania w kierunku rozwoju SI. W tym celu ówczesne Ministerstwo Cyfryzacji, którego to urzędu kompetencje obecnie wypełnia Prezes Rady Ministrów za pośrednictwem Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, 12.1.2021 r. ukończyło proces publikacji uchwały Rady Ministrów z 28.12.2020 r. w sprawie ustanowienia Polityki dla rozwoju Sztucznej Inteligencji w Polsce od roku 2020. W tym dokumencie strategicznym SI określono następująco: „Sztuczna inteligencja (ang. *Artificial Intelligence* – AI) próbuje się definiować jako dziedzinę wiedzy obejmującą m.in. sieci neuronowe, robotykę i tworzenie modeli zachowań inteligentnych oraz programów komputerowych symulujących te zachowania, włączając w to również uczenie maszynowe (ang. *machine learning*), głębokie uczenie (ang. *deep learning*) oraz uczenie wzmocnione (ang. *enforcement learning*)”<sup>5</sup>.

W przedmiotowych definicjach na pierwszy plan wysuwają się jednoznaczne cechy wspólne SI. Pierwszą z tych cech jest uczenie maszynowe, rozumiane jako *constant* wykładniczy przyrost wiedzy i umiejętności SI wynikający z niezdolności ponownego popełnienia tego samego błędu. Niezdolność ta jest obecnie rozumiana jako wynikająca z zerojedynkowego funkcjonowania algorytmów zaprojektowanych na jak najszybsze lub najefektywniejsze rozwiązanie problemu postawionego przez SI. Oznacza to jednak, że SI może „pójść drogą” nieprzewidzianą przez swoich twórców i dzięki zjawisku „przewrotnej sztucznej inteligencji”<sup>6</sup>. W przyszłości możliwe będzie takie połączenie biotechnologii z neuroprogramowaniem i w wyniku tych działań SI zyska możliwość świadomego i kontrolowanego popełniania błędów oraz wyciągania z nich wniosków.

<sup>3</sup> Zob. *Ethics-guidelines-AI\_PL.pdf* (europa.eu) (dostęp: 6.4.2021 r.).

<sup>4</sup> Niezależna Grupa Ekspertów Wysokiego Szczebla ds. Sztucznej Inteligencji, COM 2018, Nr 237 *final*, s. 1, Komisja Europejska, Belgia 2019.

<sup>5</sup> Uchwała Rady Ministrów z 28.12.2020 r. w sprawie ustanowienia „Polityki dla rozwoju Sztucznej Inteligencji w Polsce od roku 2020”, *Monitor Polski* 2021 r. poz. 23.

<sup>6</sup> Termin: „Przewrotna sztuczna inteligencja” został pierwszy raz użyty przez N. Bostrom, *Superinteligencja. Scenariusze, strategie, zagrożenia*, Warszawa 2021.

Jednak obecnie możliwości te nie istnieją. Drugą z tych cech jest operowanie na nieprzetwarzalnych dla człowieka bazach danych oraz stworzenie własnych algorytmów umożliwiających wyciąganie wniosków z zinterpretowanych danych.

Jak zauważono, w obu tych definicjach, obecny poziom wiedzy oraz rozumienia SI jest na początkowym etapie, a sama sztuczna inteligencja jest w tym momencie warunkowana przez ograniczenia techniczne i technologiczne. Jednak obserwowany obecnie rozwój technologiczny w praktycznie każdej dziedzinie nauki, w wykładniczy sposób potęgujący stopień zaawansowania cywilizacyjnego, może dać nadzieję na niewyobrażalne obecnie tempo rozwoju SI na świecie. Zgodnie z prawem Moore’a<sup>7</sup>, które jest pewnego rodzaju wyznacznikiem postępu technologicznego, co 2 lata podwaja się ilość tranzystorów w układach scalonych. Oznacza to, iż m.in. rozwój SI będzie się wykładniczo zwiększał na przestrzeni stosunkowo krótkiego czasu. Zjawisko uczenia maszynowego otwiera nową możliwość uzyskania niespotykanej dotąd skali korzyści gospodarczych oraz tych w dziedzinie innowacyjności przy jednoczesnym wyzwaniu, jakim jest zapewnienie niedyskryminacji, należytego postępowania, zrozumiałości i przejrzystości procesów podejmowania decyzji<sup>8</sup>.

Analizując współczesne ustawodawstwo państw na świecie, można zauważyć, iż w systemach prawnych niektórych państw zostały ustanowione pierwsze uregulowania dotyczące sfery regulacji i wykorzystania SI, np. w USA, Japonii, Chinach czy też Korei Południowej. Także niektóre państwa Starego Kontynentu rozpoczynają proces tworzenia ram norm prawnych regulujących powyższe aspekty. Warto także zauważyć, że zarówno Polska, jak i Unia Europejska mogą wyrosnąć na światowych liderów w dziedzinie SI oraz robotyki. W tym celu ważne jest ustanowienie spójnej, przejrzystej i skutecznej regulacji ww. obszarów na poziomie wspólnotowym. Rozwój ten powinien być spójny z zastosowaniem przyswiecających twórców nadrzędnych zasad, tzw. praw Asimova<sup>9</sup>.

Obecnie największym problemem związanym z branżą technologiczną jest docieranie do granic wydajności możliwości procesorów opartych na architekturze krzemowej. Stopień zaawansowania technologicznego sprawił, że uczenidotarli do krańcowych możliwości „opakowania” ilości tranzystorów na płytce krzemu. Dalszy rozwój wydajności procesorów, na których podstawie funkcjonują SI, będzie możliwy w wyniku zastosowania nowych technologii, będących elastyczniejszą wersją obecnej stałej i trwałej architektury opartej na krzemie. W tym momencie trwają prace nad dwiema koncepcjami: pierwszą opartą na kodowaniu danych w programowalnym ciekłym metalu<sup>10</sup> oraz drugą, związaną z zaprogramowaniem komórek lub DNA i jego zmiany w pożądanym kierunku<sup>11</sup>. Otwiera to nowe drogi do rozwoju technologii programowania materii, która może zmieniać kształt. Może stworzyć to punkt wyjścia dla obleczenia SI w humanoidalną formę i stworzenia czegoś na wzór człowieka. Stąd tak ważne jest baczne obserwowanie zachodzących przemian, ich odpowiedni nadzór i kontrola.

<sup>7</sup> Moore’s Law Definition (investopedia.com) (dostęp: 23.1.2021 r.).

<sup>8</sup> Parlament Europejski, *op.cit.*, s. 2.

<sup>9</sup> Robot nie może skrzywdzić człowieka ani przez zaniechanie działania dopuścić, aby człowiek doznał krzywdy. (2) Robot musi być posłuszny rozkazom człowieka, chyba że stoją one w sprzeczności z Pierwszym Prawem. (3) Robot musi chronić sam siebie, jeśli tylko nie stoi to w sprzeczności z Pierwszym lub Drugim Prawem (zob. „Zabawa w berka” (ang. *Runaround*), I. Asimov, 1943 r.) oraz (0) Robot nie może skrzywdzić ludzkości lub przez zaniechanie działania doprowadzić do uszczerbku dla ludzkości.

<sup>10</sup> Scientists Have Created Shape Shifting Liquid Metal That Can Be Programmed (interestingengineering.com) (dostęp: 23.1.2021 r.).

<sup>11</sup> Targeted genome regulation via synthetic programmable transcriptional regulators – PubMed (nih.gov) Numerical operations in living cells by programmable RNA devices | Science Advances (sciencemag.org) (dostęp: 23.1.2021 r.).

Obecnie prawo nie nadąża za rozwojem technologicznym, a ludzkie tendencje do nadmiernej kontroli nad technologią, która jest niezrozumiała, mogą spowodować celowe zahamowanie postępu naukowego w wielu dziedzinach, w których SI może przekroczyć biologiczne ograniczenia człowieka.

Należy zauważyć, że już w obecnym kształcie SI jest wykorzystywana w połączeniu z technologią, a nowe pola jej działalności ogranicza wyłącznie ludzka wyobraźnia i zdolność stworzenia odpowiedniego algorytmu. Sztuczna inteligencja może być z powodzeniem wykorzystywana zarówno w prawie karnym, jak i kryminologii.

### Zastosowanie dla SI w prawie karnym i kryminologii

W Polsce istnieje znaczący problem związany z przewlekłością postępowań w sprawach karnych. Istnieje wiele przyczyn tego zjawiska, szeroko opisywanych w doktrynie, nie są one jednak punktem zainteresowania niniejszego artykułu. W obecnym stanie prawnym w Kodeksie karnym oraz Kodeksie postępowania karnego pierwszeństwo ma procedura oparta na swobodnej ocenie dowodów przez sędziego. Jednak największym problemem polskiego systemu karnego jest ilość i jakość zebranych dowodów w poszczególnych sprawach. Prowadzi to do przypadków, gdzie czynnik ludzki nierzadko decyduje o winie, niewinności, wysokości kary czy sposobie jej wykonania. Ten sam czynnik ludzki sprawia, iż kryminalistyka, która jest niejako „nauką pomocniczą” prawa karnego, jest realizowana przez osoby, które nie są z natury niekompetentne, lecz jednak popełniają błędy. Błędy te związane są z ułomną naturą człowieka, ewolucyjnym upośledzeniem zmysłów, jedynie częściowo neutralizowanym przez technologię wspomagającą pracę chociażby policjantów czy pracowników laboratoriów kryminalistycznych. Spotykane są przypadki, w których występują przeoczenia niektórych rzeczy, błędnej ich analizy czy zatarcia śladów. W tym momencie istnieje szansa do wykorzystania SI. Odpowiednio napisane algorytmy szybkiej, dokładnej i efektywniej byłyby w stanie analizować, przy wykorzystaniu technik kryminalistycznych, potencjalne dowody w sprawie oraz wydać wstępną diagnozę. Specjalistyczne programy zarządzania pracą dla pojazdów bezzałogowych byłyby w stanie w precyzyjniejszy sposób zebrać całe spektrum informacji chociażby z miejsca popełnienia przestępstwa, zanalizować je i dać cenny materiał do późniejszej analizy przez właściwe organy. Wykorzystanie nowoczesnej technologii, takiej jak drony, obrazowanie termiczne, techniki osmologiczne czy analiza sposobu poruszania się sprawcy przestępstwa na podstawie śladów odcisków butów, może stanowić przełom w obecnie prowadzonych sprawach, a także rzucić światło na już zakończone postępowania, ujawniając nowe dowody w sprawie.

Wykorzystanie SI w realizowaniu funkcji prewencyjnej prawa karnego, zapobieganiu popełnianiu przestępstw przez obywateli, czy wyeliminowanie wysokiego poziomu wykroczeń w prawie karnym sprawi, iż problem przewlekłości postępowań może zostać znacząco skrócony bądź w pełni rozwiązany. Ciągły rozwój kryminologii i prawa karnego sprawia, że sądy skuteczniej radzą sobie z wymaganiami przed nimi stawianymi. Jednak należy zauważyć, iż wraz z postępem technologicznym, rozwojem nowych branż i gałęzi gospodarki związanych z rozwojem SI powstaną nowe typy i rodzaje przestępstw, co prowadzi do konieczności dostosowania prawa karnego do nowej rzeczywistości. Z jednej strony osoby popełniające czyny zabronione będą działać w bardziej wyrafinowany sposób, wykorzystując zarówno luki w prawie, jak i niedoskonałości organów ścigania. Z drugiej zaś strony nadal pozostanie pewna liczba wykroczeń popełnianych przez obywateli, która będzie,

dzięki zastosowaniu algorytmów SI, łatwiejsza do wykrycia. Dzięki rozwojowi SI w drobnych sprawach o wykroczenia będzie możliwe przywrócenie tzw. sądów pokoju, gdzie dostarczenie, analiza i raport z analizy dowodów będzie wykonywany przez odpowiednie algorytmy SI, a rola organów prewencji, organów ścigania i sprawiedliwości będzie się sprowadzała wyłącznie do analizy i autoryzacji rozwiązań proponowanych przez SI. Działanie na zbiorach danych będzie pozwalało z biegiem czasu na wykładniczy wzrost jakości i ilości dostarczanych odpowiednim organom danych, a automatyzacja procesu spowoduje wyeliminowanie zjawiska przewlekłości postępowań sądów karnych.

### Wyzwania dla SI w prawie cywilnym oraz robotyce

Zgodnie z przyjętym sprawozdaniem Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego<sup>12</sup> sztuczna inteligencja, Internet rzeczy<sup>13</sup> oraz robotyka mają wiele cech wspólnych. Łączenie autonomii, zależności od danych oraz stała komunikacja z globalną siecią internetową sprawia, że są one w stanie wykonywać powierzone im zadania ze śladową kontrolą ze strony człowieka bądź też bez żadnego nadzoru z jego strony. Na podstawie zdobytego doświadczenia jest także możliwy, jak wskazano wyżej, ciągły i wykładniczy wzrost zdolności, wiedzy i umiejętności systemów wyposażonych w system SI. Należy zauważyć, że w obecnych systemach bezpieczeństwa nadal istnieje wiele luk, które wymagają stosownego działania. Przykładem może być dyrektywa w sprawie: ogólnego bezpieczeństwa, urządzeń radiowych, maszyn czy dopiero co wprowadzonych do obrotu prawnych aktów prawnych. Harmonizacja i uspołnienie prac legislacyjnych pod kątem poprawy wyżej wymienionych obszarów jest kluczowa do stworzenia sprawnie funkcjonującego i pozbawionego błędów systemu prawnego, zarówno na poziomie narodowym, krajowym, jak i wspólnotowym. Należy także zagwarantować poziom ochrony konsumentów korzystających z tradycyjnych technologii, zachowując jednocześnie równowagę w stosunku do potencjału rozwoju nowych technologii. Pozwoli to na stabilność inwestycji oraz wzrost zaufania do pojawiających się na rynku nowych technologii cyfrowych. Jak zostało zauważone w Rezolucji Parlamentu Europejskiego: „W obrębie obecnych ram prawnych roboty nie mogą ponosić odpowiedzialności za działania lub zaniechanie działania skutkujące szkodą osób trzecich; mając na uwadze, że obowiązujące przepisy dotyczące odpowiedzialności dotyczą sytuacji, w których przyczynę przypadków działania lub zaniechania działania przez roboty można prześledzić i przypisać konkretnemu podmiotowi, którym jest człowiek, np. producent, operator, właściciel lub użytkownik, oraz w których podmiot ten mógł przewidzieć daną sytuację i zapobiec szkodliwemu działaniu robota; mając ponadto na uwadze, że producenci, operatorzy, właściciele i użytkownicy mogą ponosić odpowiedzialność na zasadzie ryzyka za działanie lub zaniechanie działania przez robota”<sup>14</sup>. Także ważna do określenia jest kwestia

<sup>12</sup> Komisja Europejska, Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego na temat wpływu sztucznej inteligencji, internetu rzeczy i robotyki na bezpieczeństwo i odpowiedzialność, COM 2020, Nr 64 final, Bruksela 2020.

<sup>13</sup> Internet of things (IoT): A global infrastructure for the information society, enabling advanced services by interconnecting (physical and virtual) things based on existing and evolving interoperable information and communication technologies. NOTE 1 – Through the exploitation of identification, data capture, processing and communication capabilities, the IoT makes full use of things to offer services to all kinds of applications, whilst ensuring that security and privacy requirements are fulfilled. NOTE 2 – From a broader perspective, the IoT can be perceived as a vision with technological and societal implications.

<sup>14</sup> Parlament Europejski, *op.cit.*, s. 6.

samodzielnej potencjalnej odpowiedzialności robota za semiautonomiczne bądź w pełni autonomiczne działania. Dostosowanie obowiązujących przepisów do stopnia rozwoju technologicznego powinno być priorytetem w działaniach rządowych.

W wyniku realizacji powyższego celu niezbędne jest stworzenie obowiązującej na terenie całej Unii Europejskiej jednolitej definicji systemów cyberfizycznych, systemów autonomicznych, inteligentnych robotów autonomicznych oraz ich podkategorii, przy uwzględnieniu ogólnie obowiązujących kryteriów. W pracy prawnika w przyszłości ważne będzie także chociażby określenie ram prawnych dla obowiązku rejestracji zaawansowanych robotów na terytorium UE czy rozważaniu kwestii odpowiedzialności robotów za szkody psychiczne lub psychologiczne na umyśle człowieka, gdyż jest możliwe powstanie zaawansowanych robotów umiających odczuwać i wywoływać emocje. Parlament Europejski, jako organ współdecydujący w procedurze legislacyjnej na poziomie unijnym, ma prawo do „wezwania” Komisji Europejskiej do poszczególnych działań. W tym przypadku PE: „wzywa Komisję i państwa członkowskie do zadbania o to, by uregulowania cywilnoprawne w zakresie robotyki były zgodne z ogólnym rozporządzeniem o ochronie danych oraz z zasadami konieczności i proporcjonalności; wzywa Komisję i państwa członkowskie do uwzględnienia szybkiego rozwoju technicznego w dziedzinie robotyki, w tym rozwoju systemów cyberfizycznych, a także do dołożenia starań, by prawo Unii Europejskiej nie pozostawało w tyle za tempem rozwoju technicznego i nowych zastosowań”<sup>15</sup>.

W polskiej rzeczywistości prawnej, w dokumencie programowym Ministerstwa Cyfryzacji, grupa ekspertów odpowiedzialna za analizę wpływu SI na system norm prawnych doszła do wniosku, iż: „W miejsce odrębnego «prawa własności danych» godne rozważenia byłoby stworzenie ram wyznaczających prawo dostępu do danych. Wymaga zastanowienia, czy możliwe jest stworzenie jednej «horyzontalnej», powszechnie obowiązującej regulacji dostępu do danych, czy też niezbędne byłoby w tym zakresie zróżnicowanie zasad w zależności od sektora? Wątpliwe, aby istniała możliwość ustalenia wspólnych zasad dostępu do danych, które stanowią przecież zbiór skrajnie heterogeniczny. W konsekwencji ustalenie zasad dostępu do danych maszynowych powinno nastąpić przy uwzględnieniu specyfiki i potrzeb konkretnej branży. Określając zasady dostępu i korzystania z danych, warto promować zasadę przenoszalności danych (*data portability*). Przenoszalność danych powinna stać się uniwersalnym podejściem regulacyjnym zaczerpniętym z obszaru ochrony danych osobowych. Zalecane jest między innymi promowanie otwartego dostępu do danych generowanych maszynowo i ich ponownego wykorzystywania, przygotowanie listy danych o wysokiej wartości, opracowanie kryteriów odpowiedzialności za udostępniane dane, wdrażanie interoperacyjności danych i ich standaryzacji”<sup>16</sup>.

## Szanse i zagrożenia związane z wykorzystaniem SI w pracy prawnika

Głównym celem i podstawą funkcjonowania prawa karnego we współczesnym społeczeństwie jest, możliwie jak największe, wyeliminowanie problemu występowania zjawiska przestępczości. Jest to problem złożony, rozbudowany i dotyczący wszystkich podmiotów funkcjonujących w systemie prawa karnego. O ile obecnie SI jest w dużej mierze używana w systemach rozpoznawania twarzy czy do wykrywania oszustw bankowych lub

przestępstwa prania brudnych pieniędzy, o tyle w przyszłości możliwe będzie wykorzystanie algorytmów SI do wykrywania transportu nielegalnych towarów, takich jak narkotyki, oraz automatycznego zgłoszenia podejrzanego ładunku do odpowiednich organów. Ponadto SI może być wykorzystywana do wsparcia walki z terroryzmem czy wykroczeniami drogowymi<sup>17</sup>. Te przykłady to tylko niektóre obszary w prawie karnym, w których SI może wspomóc pracę człowieka.

Głównym zagrożeniem wynikającym z pomocniczego użycia SI w prawie karnym jest „przewidywanie” możliwości popełnienia przestępstwa przez daną osobę, używając do tego wyłącznie zgromadzonych baz danych<sup>18</sup>. Zagrożenie to wiąże się również z możliwością takiego zaprogramowania SI, aby wydawała rozstrzygnięcia w postępowaniu sądowym. Algorytmy używane przez SI są tworzone na najwyższą możliwość przetwarzania ogromnych zbiorów danych, nieprzetwarzalnych przez człowieka. Jednak uzyskane w wyniku analizy tych danych rezultaty zakładają wyłącznie rozwiązania oparte na danych. Ten absolutny obiektywizm nie zawiera wielu istotnych aspektów wpływających na wysokość kary. Sprawia to, iż wydawane przez SI obecnie i w przyszłości postanowienia nie zakładają czynnika ludzkiego. Ten sam czynnik, który powoduje tak wiele błędów na wszystkich szczeblach procedury karnej, pozwala na wydanie najwłaściwszych wyroków i postanowień w odniesieniu do ludzkiego życia i przyszłości człowieka, który jest winny bądź niewinny zarzucanych mu czynów.

Sztuczna inteligencja nie posiada empatii, intuicji i zdolności do popełniania błędów oraz wyciągania z nich wniosków. Nie należy jednak traktować owych niedoskonałości jako aspektu wykluczającego możliwość użycia SI w prawie karnym. Ułomności te sprawiają, iż rola SI z definicji musi być pomocnicza i podlegać nieustannej kontroli i nadzorowi kompetentnych ludzi. Nie należy bezkrytycznie podchodzić do możliwości oferowanych przez technologię, bagatelizując jednocześnie zagrożenia, które może powodować SI. W prawie karnym te zagrożenia są szczególnie mocno widoczne, gdyż decydowanie o losie innego człowieka może być wyłącznie domeną sędziego-człowieka. W przyszłości możliwe jest stworzenie SI na bazie rozgałęzionych sieci neuronowych symulujących wpływ ludzkich uczuć na teoretyczne wyniki analizy baz danych. Jednak nawet wtedy symulowanie ludzkiej duszy będzie jedynie swego rodzaju odbiciem w lustrze. Algorytmy SI są skazane na konieczność interpretacji wyników ich działania przez sędziego-człowieka, gdyż każda propozycja wyroku wskazana przez SI może być z założenia niesprawiedliwa<sup>19</sup>. Dlatego też, jeżeli nie dojdzie do przełomu w „myśleniu” SI, sprawiedliwość będzie przymiotem tylko człowieka. Również grupa ekspercka współpracująca z ówczesnym Ministerstwem Cyfryzacji zwróciła uwagę na takie problemy, jak: „Istotnym ryzykiem dla strony słabszej jest wykorzystywanie inteligentnych kontraktów i SI, w szczególności w inteligentnych kontraktach otwartych oraz imperatywnych. Problem odpowiedzialności za wady kodu źródłowego wytworzonego w ramach SI. Problem dopuszczalności samodestrukcji kodu, a co za tym idzie dowodu w postępowaniu. Brak regulacji odnośnie inteligentnych kontraktów w polskim prawie. Brak definicji legalnej. Brak przepisów nakładających obowiązek informacyjny,

<sup>17</sup> The Risks And Benefits Of Using AI To Detect Crime (oliverwyman.com), Using Artificial Intelligence to Address Criminal Justice Needs | National Institute of Justice (ojp.gov) (dostęp: 24.1.2021 r.).

<sup>18</sup> Artificial intelligence poses serious risks in the criminal justice system – The Johns Hopkins News-Letter (jhnewsletter.com) (dostęp: 29.1.2020 r.).

<sup>19</sup> H. Fry, Hello World: Being Human in the Age of the Machine, New York 2018, s. 330–332.

faktu zawierania umowy, czy też kontaktu z AI, w miejsce osoby fizycznej”<sup>20</sup>.

## Podsumowanie

Sztuczna inteligencja i jej zastosowanie niepostrzeżenie zaczęło ingerować zarówno w życie codzienne obywateli, jak i wszystkich organów związanych pośrednio lub bezpośrednio w funkcjonowanie prawa karnego i systemu karnego<sup>21</sup>. Obecnie jest obserwowany wzmożony rozwój i zastosowanie algorytmów SI w kryminologii, w niedługim czasie inne gałęzie prawa karnego mogą także zacząć wykorzystywać najnowsze zdobycze technologii. Mając na uwadze zagrożenia wynikające z nieostrożnego obchodzenia się z SI, należy jednak docenić jej zalety dla całego systemu karnego i przyjąć oferowane przez nią rozwiązania mogące, w stosunkowo krótkim czasie, zniwelować strukturalne niedoskonałości prawa karnego w Polsce i na świecie.

W prawie cywilnym zauważa się postępujący wzrost zastosowania algorytmów SI w większości gałęzi prawa regulujących dotychczas jedynie „tradycyjne” obszary działalności człowieka. Postępująca informatyzacja struktur komputerowych i będąca jej wynikiem automatyzacja niektórych procesów sprawia, iż prawnicy zainteresowani prawem cywilnym w stosunkowo niedługim czasie będą musieli się dokwalifikowywać, aby odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Z kolei w nowej pandemicznej i postpandemicznej rzeczywistości prawnicy zajmujący się prawem nowych technologii są zmuszeni do nieustannego poszukiwania nowych źródeł informacji oraz dostosowywania istniejących regulacji prawnych do istniejących już wyzwań prawnych tworzonych przez postępujący wykładniczo rozwój SI. Jako podsumowanie powyższych rozważań można przytoczyć wnioski Komisji Europejskiej: „Istniejące unijne i krajowe przepisy dotyczące odpowiedzialności są zasadniczo w stanie uwzględnić problematykę pojawiających się technologii, jednak zakres i łączne konsekwencje wyzwań związanych z SI mogą utrudniać poszkodowanym uzyskanie odszkodowania we wszystkich przypadkach, w których byłoby to zasadne. Dlatego też na podstawie obecnych przepisów podział kosztów w przypadku wystąpienia szkody może być niesprawiedliwy lub nieskuteczny. Aby zaradzić tej sytuacji i rozwiązać problem ewentualnych niepewności w istniejących ramach, można rozważyć wprowadzenie pewnych zmian w dyrektywie w sprawie odpowiedzialności za produkty

<sup>20</sup> Ministerstwo Cyfryzacji, *op.cit.*, s. 162. W dokumencie tym zwrócono również uwagę na takie potencjalne problemy, jak: Brak wyraźnej regulacji przyporządkowującej odpowiedzialność prawną za czynności dokonane za pomocą narzędzia wykorzystującego AI do konkretnego podmiotu. Należy przeciwstawić się działaniom nadającym osobowość prawną AI. Koncepcja ta jest sprzeczna z klasycznymi zasadami prawa cywilnego i podmiotowości prawnej. Widoczna jest próba przerwania odpowiedzialności za AI na konsumenta (pojazdy autonomiczne i pół-autonomiczne).

<sup>21</sup> P. Perrot, What about AI in criminal intelligence? From predictive policing to AI perspectives, Ministry of Interior, Paryż 2017.

i krajowych systemach odpowiedzialności, przy pomocy odpowiednich inicjatyw UE stosujących ukierunkowane podejście oparte na analizie ryzyka, tj. uwzględniających fakt, że z różnymi zastosowaniami AI wiążą się różne rodzaje ryzyka”<sup>22</sup>.

## Streszczenie

Obecnie trwająca pandemia koronawirusa wpłynęła na wszystkie aspekty życia człowieka oraz na charakter wykonywanej przez niego pracy. Również zawody prawnicze stoją przed wyzwaniem dostosowania się do nowej rzeczywistości i możliwości, które uwidoczniła praca zdalna. Dynamiczny rozwój algorytmów sztucznej inteligencji spowodował potrzebę zastanowienia się nad kierunkiem zmian, zarówno w samym prawie, jak i w pracy osób zawodowo zajmujących się jego stosowaniem. Sztuczna inteligencja to nie tylko korzyści, które oferuje cyfryzacja i automatyzacja, lecz także zagrożenia i nowe, nieznane wcześniej obszary, które prawo powinno objąć regulacjami. Metodologia zastosowana w artykule opiera się na porównawczej analizie obecnego stanu prawnego wraz z wykazaniem kierunków zmian, w którym obecny system prawny powinien ewoluować. W artykule Autor postara się odpowiedzieć na pytanie, jakie wyzwania stoją obecnie przed prawem karnym oraz prawem cywilnym niesionym przez rozwój sztucznej inteligencji.

**Słowa kluczowe:** sztuczna inteligencja, rozwój SI, wpływ SI, prawo

## Challenges to civil and criminal law related with the development of artificial intelligence

### Summary

*The ongoing Covid-19 pandemic has affected all aspects of people's lives and the nature of their work. The legal professions also face the challenge of adjusting to the new reality and the possibilities that have been revealed by remote work. The dynamic development of artificial intelligence algorithms has resulted in the need to consider the direction of changes both in the law itself and in the work of people professionally involved in its application. Artificial intelligence does not only bring the benefits offered by digitization and automation, but also threats and new, previously unknown areas that should be regulated by law. The methodology used in the article is based on a comparative legal analysis of the current legal status along with the directions of changes in which the current legal system should evolve. In the article, the author will try to answer the question of what challenges are currently facing criminal law and civil law as brought about by the development of artificial intelligence.*

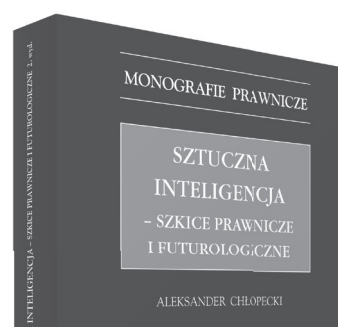
**Keywords:** artificial intelligence, AI development, AI law impact

<sup>22</sup> Komisja Europejska, *op.cit.*, s. 19.

# Sztuczna inteligencja

Dowiedz się więcej:

 [ksiegarnia.beck.pl](https://ksiegarnia.beck.pl)  **81 46 13 300**





Fundacja Uniwersyteckich  
Poradni Prawnych

## Studenckie Poradnie Prawne w Polsce

### Studenckie...

Każda z 26 działających w Polsce studenckich poradni prawnych (zwanymi także klinikami prawa) to grupa studentów prawa lub administracji, którzy bezpłatnie udzielają porad prawnych osobom niezamożnym.

To, że w poradniach działają studenci, nie oznacza, że nikt nie sprawdza ich pracy; wręcz przeciwnie. Kliniką kieruje pracownik uczelni, na której działa poradnia. Na każdym etapie sporządzania opinii studenci działają pod nadzorem kadry naukowej.

Każda opinia – zanim zostanie przekazana klientowi – jest dokładnie sprawdzana przez prawników praktyków współdziałających z poradnią albo pracowników uczelni będących opiekunami kliniki.

### ...Prawne.

Poradnie świadczą pomoc prawną w bardzo szerokim zakresie. W sprawach cywilnych mogą na przykład pomóc w wyjaśnianiu treści zawieranych umów; w zakresie spraw rodzinnych poinformować, jak sporządzać pozwy rozwodowe, alimentacyjne; a w sprawach spadkowych można liczyć na pomoc kliniki w zrozumieniu zasad dziedziczenia ustawowego i sporządzania testamentów.

Ponadto poradnie pomagają w uzyskaniu świadczeń z funduszy pomocy społecznej, dochodzeniu praw w toku postępowań przed urzędami, w tym skarbowymi, ułatwiają realizację uprawnień pracowników, osób niepełnosprawnych, pacjentów, lokatorów, spółdzielców, a także cudzoziemców i uchodźców.

### ...Poradnie...

Studenckie poradnie prawne spełniają podwójną rolę: społeczną i edukacyjną. Z jednej strony zapewniają dostęp do bezpłatnej, rzetelnej porady prawnej osobom ubogim, z drugiej – umożliwiają studentom kontakt z problemami prawnymi w praktyce.

Porada świadczona jest przez kliniki tylko tym osobom, których sytuacja finansowa nie pozwala na pokrycie kosztów odpłatnej pomocy prawnej. Klinika może zrezygnować z prowadzenia sprawy, jeśli w toku przygotowywania opinii okaże się, że klient może korzystać lub korzysta z odpłatnej pomocy adwokata lub radcy prawnego.

Praca nad sprawą prowadzona jest z zachowaniem poufności, a udzielenie pomocy przez poradnię następuje zawsze w formie pisemnej.

### Jak mogę pomóc poradniom prawnym?

**Jeśli jesteś studentem**, znajdź poradnię na swojej uczelni, skontaktuj się z działającymi w niej Twoimi koleżankami i kolegami. Zapytaj, w jaki sposób możesz udzielać porad i jakie warunki musisz przy tym spełnić.

Jeśli na Twojej uczelni nie ma jeszcze poradni – skontaktuj się z Fundacją Uniwersyteckich Poradni Prawnych.

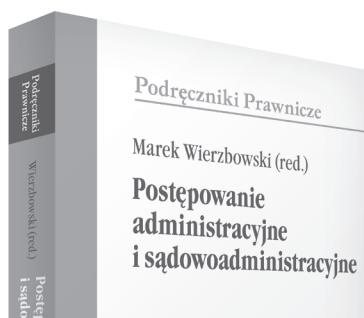
**Jeśli jesteś prawnikiem praktykiem**, zastanów się, czy nie mógłbyś poświęcić części swojego czasu na działalność *pro bono*. Jeśli tak, to może mógłbyś wesprzeć swoją wiedzą i doświadczeniem zawodowym studentów oraz kadre naukową wybranej poradni prawnej.

**Jeśli chciałbyś wspomóc działalność polskich poradni prawnych**, wiedz, że Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych jest organizacją pożytku publicznego. Oznacza to, że Fundacja może otrzymywać od osób fizycznych wsparcie finansowe w wysokości 1 proc. podatku dochodowego.



## Podręczniki Prawnicze

[www.student.beck.pl](http://www.student.beck.pl)



Ucz się

Poznaj niezbędne informacje  
z danej dziedziny prawa



# Strefa Studenta

## OFERTA AKADEMICKA

### **Wysyłka w 24h**

Cenimy Twój czas.  
Zamówienia realizujemy  
nawet w 24 godziny.

### **Darmowa dostawa**

Przy zakupie za min.  
200 zł przesyłka  
gratis.

### **Odbiór osobisty**

Odbierz zamówienie  
w jednym z punktów  
odbioru (Warszawa,  
Wrocław, Poznań,  
Katowice)





Katowice,  
pl. Wolności 10a



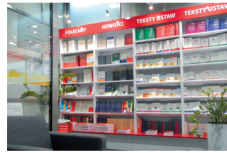
Poznań,  
ul. Półwiejska 22



Warszawa,  
Al. „Solidarności” 83/89



Warszawa,  
ul. Krakowskie Przedmieście  
20/22



Warszawa,  
stacja metra „Rondo  
Daszyńskiego”



Wrocław,  
ul. Kiełbaśnicza 25

## SPRAWDŹ W DOBRYCH KSIĘGARNIACH

### ► BIAŁYSTOK

#### Księgarnia Prawnicza

ul. A. Mickiewicza 103, tel.: +48 667 551 654,  
e-mail: ksiegarnia.bs@wp.pl

#### Księgarnia PWN

ul. A. Mickiewicza 32, tel.: +48 502 457 355,  
e-mail: ksiegarnia.bialystok@pwn.pl

### ► BIELSKO-BIAŁA

#### Księgarnia Prawnicza

ul. Cieszyńska 8, tel.: +48 33 812 37 16,  
e-mail: ksiegarnia@prawnicza.net

### ► GDAŃSK

#### Księgarnia Kazus

ul. Nowe Ogrody 30, tel.: +48 502 200 263,  
e-mail: kazusgd@wp.pl

### ► KATOWICE

#### Księgarnia Prawnicza

ul. Bankowa 11B, tel.: +48 32 359 20 62,  
e-mail: ksiegarniaprawnicza.us@gmail.com

#### Księgarnia Wydawnictwa C.H.Beck

*W sprzedaży dostępne również publikacje  
wydawnictw: Wolters Kluwer, ODDK, Difin,  
PWN, Helion, Od.Nowa.*

pl. Wolności 10A, tel.: +48 32 206 89 96,  
e-mail: ksiegarnia.katowice@beck.pl

### ► KRAKÓW

#### Księgarnia Prawnicza Mica

ul. K. Olszewskiego 2, budynek WPIA UJ,  
tel.: +48 12 663 13 91,  
e-mail: mica.krakow@gmail.com

#### Główna Księgarnia Naukowa

ul. Podwale 6, tel.: +48 12 422 37 17,  
e-mail: firmy@eksiegarnia.pl

### ► LUBLIN

#### Księgarnia Wena

Al. Raclawickie 18/1, tel.: +48 81 533 51 55,  
e-mail: ksiegarnia.wena@wp.pl

#### Księgarnia Sądowa

ul. Krakowskie Przedmieście 43, tel.: +48 501 615 134,  
e-mail: wojciechnaja@lexliber.pl

#### Księgarnia Iuris Prudentia

pl. M. Curie-Skłodowskiej 5, tel.: +48 81 537 54 75,  
e-mail: pomoc@naukowa.pl

### ► ŁÓDŹ

#### Księgarnia PWN

ul. Kopcińskiego 31, tel.: +48 42 678 39 20,  
e-mail: ksiegarnia.lodz2@pwn.com.pl

### ► OLSZTYN

#### Książnica Polska

Pl. Jana Pawła II 2/3, tel.: +48 89 523 64 83,  
e-mail: popnaukowa@ksiaznica.pl

### ► OPOLE

#### Księgarnia Suplement

ul. A. Koźnego 18, tel.: +48 77 453 79 82,  
e-mail: suplement@op.pl

### ► POZNAŃ

#### Księgarnia Wydawnictwa C.H.Beck

ul. Półwiejska 22, tel.: +48 61 661 84 55,  
e-mail: ksiegarnia.poznan@beck.pl

#### Księgarnia Uniwersytecka Fundacji UAM

Al. Niepodległości 53, tel.: +48 604 204 984,  
e-mail: wpia@ksiegarnia-uam.pl

### ► RZESZÓW

#### Księgarnia PWN

ul. Pigoń 8, Gmach Biblioteki Uniwersytetu  
Rzeszowskiego,  
tel.: +48 17 872 10 30,  
e-mail: ksiegarnia.rzeszow@pwn.com.pl

### ► SZCZECIN

#### Księgarnia Akademicka

Al. Papieża Jana Pawła II 40/4,  
tel.: +48 91 489 09 26,  
e-mail: biuro@ksiegarniaakademicka.net

#### Księgarnia Akademicka WPIA US

ul. Narutowicza 17a, tel.: +48 519 569 515,  
e-mail: biuro@ksiegarniaakademicka.net

### ► TORUŃ

#### Księgarnia PWN

ul. M. Reja 25, tel.: +48 56 611 49 36,  
e-mail: ksiegarnia.torun@pwn.pl

### ► WARSZAWA

#### Księgarnia Wydawnictwa C.H.Beck

ul. Krakowskie Przedmieście 20/22,  
tel.: +48 22 873 12 81,  
e-mail: ksiegarnia.krakowskie@beck.pl

#### Księgarnia Wydawnictwa C.H.Beck

Metro „Rondo Daszyńskiego”, lok. 1013,  
tel.: +48 22 718 33 90,  
e-mail: ksiegarnia.daszynskiego@beck.pl

#### Księgarnia Ekonomiczna

ul. Grójecka 67/69, tel.: +48 22 823 64 67,  
e-mail: info@ksiegarnia-ekonomiczna.com.pl

#### Księgarnia Uniwersytecka LIBER

ul. Krakowskie Przedmieście 24,  
tel.: +48 22 826 30 91,  
e-mail: zamow@liber.pl

#### Księgarnia Wydawnictwa C.H.Beck

*W sprzedaży dostępne również publikacje  
wydawnictw: Wolters Kluwer, ODDK, Difin,  
PWN, Helion, Od.Nowa.*  
Al. „Solidarności” 83/89, tel.: +48 22 250 59 04,  
e-mail: ksiegarnia.solidarnosci@beck.pl

### ► WROCŁAW

#### Księgarnia Wydawnictwa C.H.Beck

ul. Kiełbaśnicza 25, tel.: +48 71 786 41 10,  
e-mail: ksiegarnia.wroclaw@beck.pl

#### Księgarnia PWN

ul. Kuźnicza 56, tel.: +48 71 343 54 52,  
e-mail: ksiegarnia.wroclaw@pwn.com.pl

#### Księgarnia Prawnicza

ul. Sądowa 1, tel.: +48 666 999 708,  
e-mail: prawnicza.ksiegarnia@gmail.com

**ZAMÓW >>**

Wejdź na stronę: [student.beck.pl](http://student.beck.pl)  
Sprawdź w dobrych księgarniach



Fundacja Uniwersyteckich  
Poradni Prawnych

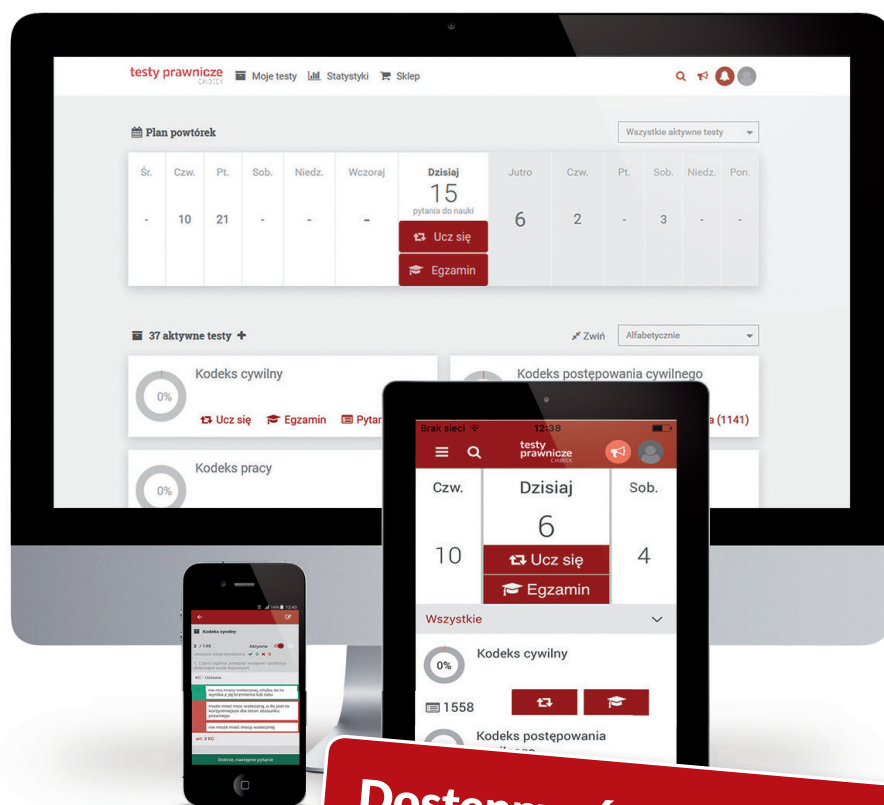
# Adresy Studenckich Poradni Prawnych

<b>Białystok</b>	Studencka Poradnia Prawna Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku ul. Mickiewicza 1, pok. 119, 15-213 Białystok tel./fax (85) 745 71 94	<b>Rzeszów 2</b>	Studenckie Biuro Porad Prawnych Zamiejscowy Wydział Prawa i Administracji Wyższej Szkoły Prawa i Administracji w Przemysłu ul. Cegielniana 14, 35-310 Rzeszów tel./fax: (17) 867 04 16
<b>Gdańsk</b>	Studencka Poradnia Prawna Uniwersytet Gdański ul. Jana Bażyńskiego 6, 80-952 Gdańsk tel. (58) 523 29 75	<b>Ślubice</b>	Poradnia Prawna Collegium Polonicum w Ślubicach Uniwersytet Europejski Viadrina we Franfurcie/Ślubicach ul. Kościuszki 1/153, 69-100 Ślubice tel. (95) 759 24 00
<b>Gdynia</b>	Studencka Poradnia Prawna Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu ul. Kielecka 7, 81-303 Gdynia tel: (58) 660 74 45	<b>Szczecin</b>	Studencka Poradnia Prawna Uniwersytet Szczeciński ul. Narutowicza 17a pok. 02, 70-240 Szczecin fax (91) 444 28 59
<b>Katowice</b>	Studencka Poradnia Prawna Uniwersytet Śląski ul. Bankowa 11B, pok. 39, 40-007 Katowice tel. (32) 359 14 22	<b>Toruń</b>	Uniwersytecka Poradnia Prawna Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu ul. Władysława Bojarskiego 3, 87-100 Toruń tel. (56) 611 40 12
<b>Kraków 1</b>	Studencka Poradnia Prawna Uniwersytet Jagielloński al. Krasińskiego 18 m. 3, 30-101 Kraków tel./fax (12) 430 19 97	<b>Warszawa 1</b>	Klinika Prawa Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Warszawski ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa tel./fax (22) 552 43 18, tel. (22) 552 08 11
<b>Kraków 2</b>	Studencka Poradnia Prawna Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego ul. G. Herlinga-Grudzińskiego 1, budynek A, p. A012 30-705 Kraków, tel. (12) 257 11 51	<b>Warszawa 2</b>	Studencka Poradnia Prawna Akademia im. Leona Koźmińskiego ul. Jagiellońska 59, 03-301 Warszawa tel. (22) 519 22 38
<b>Lublin 1</b>	Uniwersytecka Studencka Poradnia Prawna Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin tel. (81) 537 50 47	<b>Warszawa 3</b>	Studencka Poradnia Prawna Uczelnia Łazarskiego ul. Świeradowska 43, sala 130A, 02-662 Warszawa tel./fax (22) 543 53 18, tel. (22) 543 53 40
<b>Lublin 2</b>	Uniwersytecka Poradnia Prawna Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II Al. Raławickie 14, pokój 721A (siódme piętro) 20-950 Lublin tel. +48 815 326 799	<b>Warszawa 4</b>	Studencka Poradnia Prawna WPK Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego ul. Dewajtis 5, pok. 220, 01-815 Warszawa
<b>Łódź</b>	Studencka Poradnia Prawna Uniwersytet Łódzki ul. Kopcińskiego 8/12, pok. 0.27, 90-232 Łódź tel. (42) 635 46 32	<b>Warszawa 5</b>	Studencka Poradnia Prawna WPIA Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego ul. Wóycickiego 1/3, bl. 17, pok 1765, III piętro 01-938 Warszawa, tel. (22) 569 97 30
<b>Olsztyn</b>	Studencka Poradnia Prawna Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Plac Jana Pawła II 1, 10-101 Olsztyn tel. (89) 527 60 68	<b>Warszawa 6</b>	Fundacja Akademia Iuris im. Macieja Bernarkiewicza Biuro Fundacji: ul. Freta 20/24a, 00-227 Warszawa tel. (22) 498 72 30, fax: (22) 499 71 70
<b>Opole</b>	Klinika Prawa Uniwersytet Opolski ul. Katowicka 87 A, pok. 1.5, 45-060 Opole tel. (77) 452 75 60	<b>Warszawa 7</b>	Studencka Poradnia Prawna Uniwersytet Humanistycznospołeczny SWPS ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa, pok. 211 tel. (22) 517 98 73, tel. (22) 517 96 14 (w godz. 10:00-16:00)
<b>Poznań</b>	Studencka Uniwersytecka Poradnia Prawna Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Al. Niepodległości 53, pokój 27, 61-714 Poznań tel. (61) 829 39 10	<b>Wrocław</b>	Uniwersytecka Poradnia Prawna Uniwersytet Wrocławski ul. Więzienna 10/12, p. 104 c, 50-138 Wrocław tel. (71) 375 20 09
<b>Rzeszów 1</b>	Uniwersytecka Poradnia Prawna Instytut Nauk Prawnych Uniwersytet Rzeszowski Plac Ofiar Getta 4/5, pokój 0-1, 35-002 Rzeszów tel. (17) 872 20 88	<b>Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych</b> ul. Szpitalna 5 lok. 5, 00-031 Warszawa tel. (22) 828 91 28 w. 143, fax (22) 828 91 29 e-mail: <a href="mailto:biuro@fupp.org.pl">biuro@fupp.org.pl</a> , <a href="http://www.fupp.org.pl">www.fupp.org.pl</a> Bank PEKAO S.A. II o/Warszawa nr: 87 1240 1024 1111 0000 0269 4777	

# testy prawnicze

C.H.BECK

Nowoczesny serwis do rozwiązywania testów



Dostępny również w wersji  
na urządzenia mobilne!



Zawsze aktualne  
treści



Dodatkowe  
funkcjonalności



Indywidualny  
system nauki